STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01228

NOVELN

David Bergelson

Permanent preservation of this book was made possible by Rabbi Joshua Emet Abdallah in honor of Israel and in memory of the victims of the Holocaust who died in the death camps of WWII

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

קלײנע ביבליאָטעק № 5

דוד בערגעלסאָן

נאָוועלן

פאַרלאַג יידיש בוך וואַרשע

1959

№ 5 *Mała Biblioteka*

D. BERGEELSON

NOWELE

Red. D. SFARD
רעד. ד. ספּאַרד

Okładkę projektował H. GLIKSZTOK
הילע געצייכנט: ה. גליקשטאָק

Wyd. „Idisz Buch" Warszawa Nowogrodzka 5

Nakład 3 000 egz. Druk ukończono w lipcu 1959 r. Ark druk. 7,75. Ark. wyd. 5. Papier druk. mat. V kl. 70 gr. 70x100

Druk. R.S.W. „Prasa"; Warszawa; ul. Tarczyńska 8,
Zam. 4010 — W-77

צ ווי ש ן ב ע ר ג

ביסלעכווייז האָבן זיי פאַרלוירן איינער דעם אַנדערן אינעם געדרייטן לאַבירינט פון די קאַווקאַזער בערג. יענע, וואָס זענען איינציקווייז אָדער עטלעכע אינאיינעם אָפּגעגאַן אין אַ זייט, האָבן זיך מער צום לעבן נישט אומגעקערט.

און אַרום און אַרום האָט געהאַלטן אין איין צעגיין, זיך שמעלצן און זיך אַראָפּגליטשן דער שניי פון די בערג. פון הויך, פון העכער און פון נאָך העכער זענען אומעטום אַראָפּגערונען הונדערטער און טויזנטער ריטשקעס און ריטשקעלעך, און וואַסערן האָבן, לייטערנדיק זיך, גערוישט, געערדט און געשריגן, און שרייענדיק, האָבן זיי זיך געלייטערט, ווי צו אַ גרויסן יום־טוב. און שטאַרקער און לויטערער איז אַלץ געוואָרן זייער פרייליכער געשריי. און געדאַכט האָט זיך: דאָס לאַכן די בערג.

1

עטלעכע און דרייסיק געזונטע און באַוואָפנטע דייטשן זענען זיי געווען, ווען זיי האָבן זיך אָפּגעריסן פון זייער צעמזיקטער גיך־אָפּטרעטנדיקער דיוויזיע. פאַרבליבן איז פון זיי דאָ אין באַרג־שפּאַלט סך הכל דער שאָפער הערבערט לימקע,

דער רעדאַקטאָר פון אַ פראָנט־צייטונג האַנס מעסער, דער אָבער־יעפרייטער ווילי ברייטשייד און דער פיר־און־צוואַנציק־יאָריקער לעבעדיקער משכון — גאָדאַשווילי, וועלכן זיי האָבן מיט זיך פאַרכאַפּט ביי די באַרג־יידן איינעם לעצטן אַאול, ווען זיי האָבן צו פאַרנאַכט־צו זיך אַריינגעריסן. אין איילע־ניש האָבן זיי דאָרט אין איינער אַ סאַקליע געשלאָגן דעם באַלעבאָס, וואָס האָט זיך אָפּגעזאָגט זיי אַרויסצופירן פון די בערג. זיי האָבן אים דערשאָסן און גענומען שלאָגן און פאָדערן דאָס זעלבע פון זיין ווייב. דעמלט האָט אין שטוב שטיל און פלוצעם זיך באַוויזן אָט דאָס יונגע בחורל. איינעם העלן טשערקעסישן בעקעש איז זיין שמאַלטבע טאַליע געווען אַזוי דין, אַז אַרומנעמען זי קאָן אַ דערוואַקסענער, האָט זיך געדאַכט, בלויז מיט די פינגער פון זיינע הענט.

— קומט, — האָט ער מיט ווינקען באַוויזן, — איך וועל אייך אַרויספירן.

ביים אַרויסגיין מיט אים אין גאַס האָבן די דייטשן דערזען, אַז ער הינקט קוים־קוים אונטער אויף אַ פוס. אין אַוונט־פינצטערניש האָט ער זיך אָנגעשטויסן אויף אַן אַלטיטשקער אין אַ שוואַרצער שאַל.

— מאַגאַנאַ! — האָט ער זי אַ רוף געגעבן און אָנגענומען איר האַנט אויף צו געזעגענען זיך.

און ווען די דייטשן האָבן אויף אים אָנגעשריגן, האָט ער שוין געהאַט צו איר עפּעס אַ שעפּטשע געטאָן. דערנאָך האָט ער זיי געפירט אַ גאַנצע נאַכט. ביים געדרייטן ראַנד פון שמאָלע און רחבותדיקע אָפּגרונטן, וואָס רוקן אָן אַ גרויל אויף די פיס, ווען מע פרוווט זיך איינקוקן, ווי טיף זיי זענען, האָט ער אַלץ געשפּאַנט פאַר זיי מיט פעסטע טריט, ווי נישט

אויף אים וואָלט געווען אָנגעשטעלט זייער אויטאָמאַטישע ביקס.

ביי מאָג-ווערן אין אַ טיפן באַרג=שפּאַלט האָט ער זיך אַרומגעקוקט, ווי ער וואָלט נישט באַלד דערקענט דאָס אָרט. דער גרינער אָפּשיין אין אויף זיינע מאַט=טונקעלע באַקן נאָך אַ נישט=געשלאָפענער נאַכט געווען עפּעס אַ מין אָרטיקער. דער שוואַרצלעכער מאָך אין ביידע זייטן פון זיין אונטערשטער ליפּ האָט דערמאָנט אין דער פרישקייט פון די אַרומיקע מאָכיקע פעלדזן. צאַרט און שוואַכלעך אויפן ערשטן בליק, ווי אַ „מיוחס ביי דער מאַמען", האָט ער דאָך געמאַכט אַן איינדרוק, ווי אין זיך וואָלט ער זיין אָנגעגאָסן מיט האַרטנעקיקייט און מיט גבורה. מיט זיכערקייט האָט ער זיך צוגעזעצט אויף אַ שטיין, און אַלע, וועגן וואָס די דייטשן האָבן צו אים געוווּנקען, האָט אויף קיין האָר נישט געענדערט דעם שטומען בליק אונטער זיינע ביזע ברעמען. נישט אַרויסלאָזנדיק אים פון אויג, האָבן די דייטשן זיך מיישב געווען צווישן זיך. מיט פיל ווינקען האָבן זיי זיך קוים דערשלאָגן, ער זאָל פאַרשטיין, אַז מע באַפעלט אים:

— פיר ווייטער!

אומדערוואַרט און שטרענג, שיר נישט ווי אַ קאָמאַנדע, האָט אַ קלונג געטאָן זיין קול:

— סטאָפּ!

דענסטמאָל האָט מען אים נאָכאַמאָל באַזוכט. פון אונטערן בעקעש=אונטערשלאַק האָט מען ביי אים אַרויסגעשלעפּט אַ העפטל פון אַ יונגן מתמיד — אַ סטודענט אויפן דריטן קורס פון היסטאָרישן פאַקולטעט. פון דעם, וואָס דאָס העפטל האָט ער אַזוי טיף פאַרשטופּט, איז געווען צו דרינגען, אַז עס

אין ביי אים טייער. אויפן ערשטן זייטל איז דאָרט מיט לאַ־
טייניש שריפט געווען פאַרשריבן:

Grote. History of Greece.

אינעם זעלבן העפטל האָבן די דייטשן געפונען אַ ציטאַטע

Niebuhr. Römische geschiehte

„אין קאָרסיקע און אין סאַרדיניע האָבן די רוימער זיך באַשעפטיקט מיט יאגד אויף מענטשן. זיי פלעגן כאַפּן די אָרטיק־געבוירענע מיט דער הילף פון יאגד־הינט און די געכאַפּטע נאָכדעם פאַרקויפן אויף די קנעכט־מערק" (מאָמ־זען).

הייסט עס: אַ קאַפּעלע קען ער דייטש, נאָר ער פאַר־לייקנט. היטנדיק זיינע באַוועגונגען, האָבן די דריי דייטשן באַניים גענומען זיך מיישב זיין, וואָס זאָלן זיי מיט אים טאָן. נאָר ער האָט עס ווי נישט באַמערקט. אונטערגעשפּאַרט זיין נידעריק־געשוירענעם קאָפּ אויף ביידע עלנבויגנס, איז ער געלעגן נישט ווייט פון די דריי דייטשן אויסגעצויגן מיטן בויך אויפן גראָז. זיינע צונויפגעוואַקסענע קויל־שוואַרצע ברעמען די גאַנצע צייט געווען ברוגזלעך־אָנגעשטרענגט, שיר נישט בייז, און פון אונטער זיי האָבן זיינע קרום־צעשטעלטע אָוואַלע אויגן אָן אויפהער אַרויסגעקוקט פון טיפן באַרג־שפּאַלט צו די הויכע פעלדזן־שפּיצן, אַקוראַט, ווי ער וואָלט וואַרטן פון דאָרט אויף עמעצנס אַ צייכן. צי האָט ער פלוצעם נישט דערפילט, אַז דאָ, לעבן אים, שעפּטשעט מען זיך וועגן זיין גורל?

קוקנדיק זייער קליינע דאָזעם פון דער קנאַפּער שפּייז, וואָס יעדערער באַזונדער האָט מיט זיך געטראָגן, האָבן די דייטשן פון מאָל צו מאָל געקוקט, ווי אַזוי ווירקט עס אויף

אים, וואָס האָט ביי זיך נישט קיין שום עסן. צום אַלעם ערשטן איז פֿאַר זיי נייטיק געווען זיך דערוויסן, ווער איז ער: דעם דערהרגעטן באַרג־ייִדנס אַ זון, צי אפֿשר זיינער אַ שכן און אַליין גאָר נישט קיין ייִד? פֿאַרשטעלט האָבן זיי גערעדט צווישן זיך, ווי אַזוי דאַרף מען ווייטער מיט אים זיך פֿירן. אַט האָט ער פֿאַמעלעך זיך אויפֿגעזעצט. צווישן אַ געוואַלגער פֿון גרין־פֿאַרצוויטעטע שטיינער האָבן הארט לעבן אים פֿריי־לעך געבולבעט און געאיילט, ווי צו אַ יום־טוב, די ריטשקעלעך פֿליסנדיקער קרישטאָל פֿון שוימענדיקע וואַסער־פֿאַלן און גע־פֿינקלט מיט טויזנטער דימענט־שפּריצן אַקעגן דער גרויסער שיין־פֿאַרפּלייצונג פֿון נייעם זוניקן טאָג. רואיק האָט ער אַראָפּגעלאָזט אין וואַסער זיין האַנט, און ביז האָבן זיינע אויגן נאָכגעקוקט נאָך די טראָפּנס, וואָס פֿאַלן פֿון זיי צוריק אַראָפּ, — טראָפּנס, וואָס אים, דעם אָרטיקן, זענען זיי אַזוי טייער, און זיי, די דייטשן, אַזוי פֿרעמד.

מיטן אָנגעשטעלטן אויטאָמאַט אין די הענט איז סוף טאָג צו אים צוגעגאַנגען איינער פֿון די דייטשן און מיט ווונקען געהייסן אויפֿשטיין און גיין. ער האָט אַ טראַכט געטאָן און איז אויפֿגעשטאַנען. געדאַכט האָט זיך, אַז אַ שמייכל האָט געטאָן נישט זיין פּנים, נאָר בלויז דער גרינער אָפּגלאַנץ אויף זיינע מאַט־טונקעלע באַקן. פֿאַרויס האָבן געשפּאַנט צוויי פֿון די דייטשן, און נאָך זיי האָט דער דריטער דייטש מיטן אָנגעשטעלטן אויטאָמאַט געצווונגען גיין אים, דעם סטודענט. די גאַנצע צווייטע נאַכט האָבן זיי זיך באַנייס געדרייט באַרג־אַראָפּ און באַרג־אַרויף ביים ראַנד פֿון טיפֿע אָפּגרונטן. נאָר ביי טאָג־ווערן זענען זיי ווידער אָנגעקומען צום זעלבן באַרג־שפּאַלט וואָס נעכטן.

דורך בייזע גומען־ווערטער און נאָך מער בייזע ווונקען האָבן די דייטשן געוואָלט ביים סטודענט וויסן:

— ווי אַרום איז דאָס געשען?

מיט צוגעטריקנטע ליפּן, וואָס גאָר אַנדערהאַלבן מעת־לעת נישט שלאָפֿן, דערמאָנען זיי אין דער פֿאַרב פֿון צוגע־טריקנטע מאַנדלען, איז ער שווייגנדיק געשטאַנען אַקעגן זיי. צערייסן אים אויף שטיקער האָט געהייסן צערייסן דאָ אויפֿן אָרט די לעצטע האָפֿענונג אויף זייער רעטונג. מיטן העפטל אין די הענט האָט אויף אים אָנגעטראָטן איינער פֿון די דייטשן:

— קענסט דאָך דייטש — אָ!... פֿאַרוואָס ענטפֿערסטו נישט?... רעד!

דער סטודענט איז געבליבן קאַלט. דער קרעפּטיקער שטופּ, מיט וועלכן ער האָט פּלוצעם דעם דייטש פֿון זיך אָפּ־געשטויסן, איז געווען אינגאַנצן אומדערוואַרט און האָט גע־קאָנט האָבן נאָר איין טייטש: „דו ביסט מיר מיאוס אינגאַנעם מיט דיין שפּראַך, און איך וועל אויף איר נישט רעדן“. מיט פֿאַרשידענע ווונקען האָט ער די דייטשן געגעבן צו וויסן, אַז ער איז אַ רויטאַרמייער:

— פֿאַרווונדעט אין פֿוס — אָ... זיך געשלאָגן מיט אַזוי־נע... איך שטעל פֿאַר איין צד, און איר — אַ צווייטן. אָן מיר וועט איר פֿונדאַנען נישט אַרויס. און איך וועל פֿונדאַנען נישט אַרויספֿירן. איר זייט דריי — איך בין איינער. די שפּיל איז אויס. איך לייג אייך פֿאָר: אַז עס מאַכן דאָ, באַלד, אויב איר האָט מוט, נו?...

כמעט מיט שפּאָט האָט ער צוגעקוקט, ווי שטאַרק ביי די דייטשן איז דער דראַנג צו וואַרפֿן זיך אויף אים און ווי

אַלע מאָל מוז אַן אַנדערער פון זיי אָפּהאַלטן דערפון דעם צווייטן ממש פאַר די הענט.

אים האָט מען גלייך פאַרבאָטן זיך אָנטרינקען און געגעבן, אַז ער, דער דאָרשטיקער, זאָל זיך נישט צורירן צו דער שפּע פון פייכטקייטן, וואָס קוועלן און מורמלען דאָ אַרום אים. דעמלט האָט ווידער ווי אַ שמייכל געטאָן דער גרינער אָפּשיין אויף זיינע טונקעלע באַקן און אויף אַ רגע צעקרימט זיין יונג געזיכט.

ערשט איצט האָבן די דייטשן גוט אַרומגעקוקט דעם טיפן באַרג־שפּאַלט — ער האָט אויסגעזען פיל אומהיימלעכער און פיל געפערלעכער ווי געכטן.

ווי אַ לעבעדיקער מענטש וואָלט געהיט און נישט געראָטן אַרויסגעשטעלט אַ פוס אין אַ צוגעגרייטער טרונע, אַזוי געהיט און נישט געגאַנגען האָבן די דייטשן דאָ געמאַכט יעדן טראָט. דורך אַלע וואַסער־גערוישן האָט מען דאָ, ווי געכטן, פון מאָל צו מאָל געהערט, ווי פאַרדומפּענע קנאַלן ערגעץ ווייט חזרן זיך איבער צוויי מאָל און דריי מאָל, און, ווי געכטן, נישט געקאָנט וויסן, צי דאָס דערגייט אַהער דאָס ווייטע דונערן פון אַ געוויטער אויף יענער זייט בערג אָדער דאָס שיסן ערגעץ האַרמאַטן.

דער מונטערער געפילדער פון די כסדר פאַלנדיקע באַרג־וואַסערן האָט זיך אַלץ מער און מער אָפּגערופן אויף די דריי דייטשנס צעטרייבערטע נערוון. די שפּיל פון די פאַנטאַסטישע פרימאָרגן־שייַנען אויף די באַלויכטענע שפּיצן פון די גאָענטע און גאַנץ ווייטע אייזבערג איז צו זיי דערגאַנגען ווי אַ שמחה אויף זייער בראָך. און אין דער מאַסיוועקייט פון אַרומיקע פעלדזן האָבן זיי שוין געזען נישט מער, ווי עפּעס אַזוינס, וואָס איז אומיסטן אָקאַרשט־אָ אויסגעוואַקסן, כדי זיי זאָלן

באַנעמען זייער שוואַכקייט אַקעגן דעם־אָ עלנטן און אויסגעהונגערטן גרוזיניש אָדער יידישן בחורל, צו וועמענס פייניקונג זיי וועלן באַלד צוטרעטן.

2

וועגן דעם, צי איז שוין צייט נעמען פייניקן דאָס בחורל, זענען די הערי דייטשן זיך פאַנאַנדערגעגאַנגען אין די מיינונגען. זיי האָבן בכלל מיט זייערע מיינונגען אָנגעהויבן אַלץ אָפטער זיך פאַנאַנדערגיין.

ווי נאָר פון זיי איז אַראָפּ דער יאָך פון אונטערגעוואָרפן זיין: אַ וועלכן־נישט־איז עלטסטן, אַזוי באַלד האָט יעדערער פון זיי אָנגעהויבן אַרויסצווייזן זיינע באַזונדערע רגילותן און די באַזונדערע פאַסטעמקעס פונעם שיכט, צו וועלכן ער האָט אין דער היים געהערט. דער וווקסיקער שאָפער הערבערט לימקע איז פאַרוואַקסענערהייט געוואָרן נאָך פיל רויטער, ווי ער איז געווען. אין זיינע קליינע אייגעלעך האָט זיך באַוויזן אַ כיטרע שמייכעלע פון אַ דייטשישן פויער, וואָס פירט איינער אַליין זיין באַלעבאַטישקייט און האָט פיינט, מע זאָל זיך אַריינמישן און אַריינקוקן אין טעפּל. מיט זיינע געדאַנקען וועגן רעטונג אָדער אומקום האָט ער מיט קיינעם זיך נישט געטיילט. פלוצעם האָבן די איבעריקע צוויי דייטשן געקאָנט דערזען, ווי ער פרוווט באַזאָרגן זיין אויטאָמאַט מיט וואָס מער קוילן, דעמלט, ווען קוילן איז ביי אַלע דריי שוין ווייניק געבליבן.

— דו, דו! — האָט אין אַזוינע פאַלן געהוקעט אויף אים דער אָבער־יעפרייטער ווילי ברייטשייד.

און אין דעם הוק זיינעם האָט פון מאָל צו מאָל אַלץ

מער זיך געלאָזט פֿילן די ברייטקייט פֿון זיין פּאַטער, דעם באַלעבאָס פֿון אַ לייפּציקער פֿאַבריקל, וועלכער איז זיכער, אַז ער לאָזט אַרויס די בעסטע שטאָלענע קלינגלעך, כאָטש די קונים זענען דאָס נישט ווערט.

ווי זאָגנדיק צו זיך: „איילן האָסטו שוין נישט צו וואָס", האָט, שיער נישט ווי אַ זייטיקער, זיי ביידן נאָכגעקוקט דער פֿלעגמאַטישער אַכט־און דרייסיק־יאָריקער האַנס מעסער, — אַ שוואָב מיט פֿעדעמדיק־דינע טונקעלע האָר און מיט זייער אַ ברייט און ווייבעריש מכשפֿה־פּנים. אַנדערש, ווי די יונגע פּראָסאַקעס ליטמקע און ברייטשייד, איז האַנס מעסער געווען נישט נאָר מיט זיין אויסזען. אַ האַלבער זשורנאַליסט, אַ האַלבער לידיקגייער און, אין תוך, אַ טיפּישער פּוליאַק, האָט ער פֿרי און אויף שטענדיק זיך אָפּגעריסן פֿון זיינע עלטערן — באַלעבאַטים פֿון אַ קליינער סיגאַרעטן־קראָם אין בייערן, וואָס האָבן אים געוואָלט מאַכן פֿאַר אַ „פּפֿאַרער"[1]. ווען און ווי אַרום איז ער געוואָרן אַן אָפּגעלאָזענער פֿאַרזעסענער בחור — דאָס האָט ער קנאַפּ געדענקט. אין די יאָרן פֿון „ווייםאַרער רעפּובליק" פֿלעגט ער, דער נישט געענדיקטער טעאָלאָג, אַלע זיינע טעג און אָוונטן פֿטרן אין צווייט־דריי בערלינער קאַפֿעען. טומלדיקע וויצלער און באַקאַנטע היים־דיסקוטירנדיקע דעמאָקראַטישע זשורנאַליסטן פֿון פֿאַרשידענע לענדער און פֿעלקער פֿלעגן אים אַנטלייען די פֿאַר מאַרק אויף זיין אָרעם קאַפֿע־אויסקומעניש. געזעסן איז ער דאָרט צווישן זיי האַלבשלעפֿעריק מיט אַ שטענדיקן שוואַכן שמייכל, ווי אויף צו זאָגן:

1 אַ דייטשישער גלח.

— אָנגעלייענט און באַהאַוונט בין איך נישט ווייניקער ווי איר, נאָר צו וואָס זאָל איך זיך מיט אייך שפּאַרן?

ער האָט זיך געפֿילט צו זידלען די צייטונגען און זשורנאַלן, וואָס דריקן אים אַזוי זעלטן, פּונקט ווי ער האָט זיך געפֿילט אַרויסצוזאָגן זיין אומצופֿרידנקייט מיט דער אַרומיקער אָרדענונג — אָן אומצופֿרידנקייט, איבערגענומען ביי זיין פֿאָטער, דעם סיגאַרעטן־פֿאַרקויפֿער אין בייערן. אַ האַלב־דרעמלענדיקער זייטיקער צוקוקער איז ער געווען אין יענע יאָרן און שוין. אויפֿגעוועקט האָט אים די פֿאַשיסטישע איבערקערעניש. זיין ווונטש, אַז ביסמאַרקס פּרינציפּ „מיט אייזן און מיט בלוט“ זאָל ווערן באַנייט, פֿאַרשטאַרקט און פֿאַרשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט, איז ווערט געווען אַ מאַיאָנטעק — אים האָט מען נאָך דעם זייער אָפֿט געדרוקט אין צייטונגען און אין זשורנאַלן.

ווער האָט עס ערגעץ געשריבן: „דער פֿאַשיזם פֿאָדערט בלויז, מע זאָל מסכים זיין מיט זיין פּרינציפּ, ווייטער גייסטו אים שוין אַליין נאָך טראָט נאָך טראָט?“...

האַנס מעסער קאָן זיך נישט דערמאָנען, — מעגלעך, אַז געשריבן האָט דאָס ערגעץ ער, האַנס מעסער, אַליין, פֿון זיין אייגענער פּראַקטיק. ער איז נאָכגעגאַנגען: אויסראָטן פֿעלקער? — יאָ, אויסראָטן! טאָטאַלע מלחמה? — יאָ, טאָטאַלע מלחמה! קיין צייט אויף אַרומקוקן זיך איז נישט געווען.

נאָר אָט זענען זיי, דריי דייטשן, געבליבן פֿאַרשפּאַרט דאָ צווישן די קאַווקאַזער בערג. די מלחמה איז אַוועק נישט ווי מע האָט געמיינט. ער, האַנס מעסער, איז איינער פֿון יענע, וואָס ווייסן עס. ער, לימקע און ברייטשייד זענען געבליבן אין די הענט פֿון אָט דעם רואיק־שווייגנדיקן קאַווקאַזער בחור.

דאָס בחורל קאָן מען, פאַרשטייט זיך, איינס־און־צוויי אָנעקומהרגענען. נאָר וואָס וועט זיין די פעולה?

זיי האָבן זיך אָפּגעריסן פונעם גורל, וואָס דערוואַרט זיי־ער צעמזיקטע אָפּגערעטענדיקטע דיוויזיע און דאָס גאַנצע דייטשישע פאָלק, און יעדערער פון זיי איז דאָ, הייסט עס, שוין אונטערגעוואָרפן בלויז זיך אַליין.

— גיקס צו מאַכען! — האָט אויף אַלץ אָנעקגעמאַכט האַנס מעסער און האָט דאָס איינענע די גאַנצע צייט ווי איינגעטענהט מיט זיך אַליין.

איינייגעם מיט זיין שלעפעריקן צושטאַנד פון פאַר דער פאַשיסטישער איבערקערעניש האָט זיך צו אים אומגעקערט די פעיקייט צו האָבן אַן איינענעם געדאַנק, און געליטן האָט ער פון אָט דער „אומגוצלעכער פּראָדוקציע“, ווי פון ווייטיקן, וואָס זאָלן האָבן צו אים זיך אומגעקערט נאָך דעם, ווי ער האָט שוין גאַנצע יאָרן געהאַט אין זיי פאַרגעסן.

— צום טייפל! — האָט ער אַרויסגעברומט, קרימענדיק די באַקן־מוסקולן, ווי אַ משוגע, — צום טייפל!

צווישן איין שלאָף און צווייטן איז ער גאַנצע שעהן געזעסן אויף זיין שטיין און, ווי אין קאַפּע אַמאָל און די צייטן פון „ווייַמאַרער רעפּובליק“, געהאַלטן אין איין צוקן זיך. לויט זיין פאַרשטעלונג, איז דאָ אין שמאָלן געשלאָסענעם באַרג־שפּאַלט איבערגעחזרט געוואָרן אַלץ, וואָס אויף דער ברייטער וועלט קומט איצט פאָר אין ווייטער אַ גרויסן מאַסשטאַב. ער און ברייטשייד און ליטקע — די איינשטעלער פון דער ווייטשישער ממשלה דורכן פּרינציפּ „מיט אייזן און בלוט“ — מוזן דאָ מיט אַלערליי מיטלען איינבריבן דאָס באָלשעוויסטישע קאַווקאַזער בחורל און זיך אַרויסראַטעווען פון דאַנען. ער, האַנס מעסער, וויל לעבן בלייבן, און ער, האַנס

מעסער, איז אַלץ — קיין שום אַנדער אינהאַלט איז אין ערגעץ אונטערן הימל נישטאָ. ברייטשייד און ליומקע, זעט ער, ווילן גלייך אָנהייבן פייניקן דאָס בחורל. נישט מער, ווי מעכאַניזמען זענען זיי געווען, און נישט מער וועלן זיי שוין אויף שטענדיק פאַרבלייבן. ווילי ברייטשייד באַהערשט גלענצנדיק איינע אַ בריהשאַפט: פון איין קלאַפּ מיט אַ האַרטן פויסט, וואָס ער דערלאַנגט גלייך אין פּנים, לאָזט זיך דאָס בלוט איינציייטיק פון דער נאָז, פון מויל און פון ביידע אויערן און מע פאַלט אַוועק אויף אַ געוויסער צייט אין חלשות. ספּעציאַליזירט אויף דעם האָט ער זיך, ווען ער איז נאָך געווען צווישן דער „היטלער־יוגנט“. אויסגעפּרווט האָט ער דעמלט אָט די בריהשאַפט אויף די פּנימער פון איינציקע יונגע אַרבעטער, וועלכע ער פלעגט שפּעט אין אָוונט אומיסטן אָפּוואַרטן אויף לייפּציקער שמאָלע הינטערגעסלעך. מיט דעם וויל ער איצט אָנהייבן. ער פאַרקוועטשט שוין דעם פויסט.

— אין קאָפּ — מוז אָנשרייען אויף אים האַנס מעסער — האָסטו אַ מאָגן, נישט קיין געהירן!

אין אָט דעם קליינעם פאַרשמעלערטן וועלטעלע דאָ אין באַרג־שפּאַלט קומט אויס אים, האַנס מעסערן, צו נעמען אויף זיך די גאַנצע פונקציע פונעם „דענק־אַפּאַראַט“. דאָנער־וועטער! ער, דער אַכט־און־דרייסיק־יאָריקער, האָט פאַר דער פאַשיסטישער איבערקערעניש נאָך באַוויזן וועגן עפּעס זעלבשטענדיק אַ קלער צו טאָן.

— לאָזט אים זיך גוט אויסהונגערן און זיך גוט אויסלעבצן נאָך אַ טרונק, — דערויף שטייט איינגעשפּאַרט האַנס מעסער, — זאָל ער פון זיך אַליין אַ ביסל ווייכער ווערן.

ער גייט איין, מע זאָל באַלד צוטרעטן אויספּרעגן דאָס

בחורל, נאָר דערווייל — „טרוקן“: נישט פאַרגעסן, אַז מע מוז אים פאַרהיטן אין אַזאַ צושטאַנד, ער זאָל נאָך קאָנען פונדאַנען אַרויספירן. פול, ווי אַן אייג, האָט ער אָנגעשעפּט זיין קווערטל דאָ אין דער סאַמע קוועלנדיקער רימשקע און אינגייגעם מיט ברייטשייהן און לימקע זיך דערגענטערט צום בחורל. נאָר יענער איז אַלץ געזעסן שווייגנדיק אויף זיין שטיין און האָט זיך נישט געכאַפּט נעמען דאָס אויסגעשטרעקטע קווערטל וואַסער. צי הייסט עס נישט, אַז אים גייט אָן, וואָס וועט מען דערפאַר ביי אים פאָדערן? נו גוט, מיט פיל איבערגעחזרטע ווערטער און ווינקען האָט מען אים געגעבן צו וויסן, אַז ער דאַרף דערפאַר בלויז אויסזאָגן:

— וואָס האָט ער אין דאָרף ביים אַרויסגיין פון שטוב געזאָגט דער פרוי אין דער שוואַרצער שאַל?

פאַרטאַרעראַמט און אומגעדולדיק האָבן געקוקט אויף אים אַלע דריי דייטשן. פיל מאָל האָבן זיי איבערגעחזרט די פראַגע, נאָר ער האָט זיך אַלץ נישט געאיילט ענטפערן. אויף אַ רגע איז פון זיינע ברעמען אַראָפּגעפאַלן די מינע פון ברוגזער אָנגעשטרענגטקייט. ער האָט אויפגעהויבן אויף די דייטשן זיינע אָוואַלע אויגן — טונקל-גרויע, אומעטיקלעך-פאַרשמאַכטע און דאָך גלאַנצנדיקע. זיינע שוואַרצאַפּל, פאַרצויגן אַ קאַפּעלע אַרויף, זענען גרייט געווען אויסצובאַהאַלטן זייערע פאַרטראַכטע פייערלעך אונטער די אויגן-לעפלעך. זיינע פאַרטריקנטע ליפּן האָבן אַ ציטער געטאָן ביי די מויל-ווינקלען און זיך דאָך נישט אויפגעמאַכט. דערמאָנט האָט ער זיך, ווי די פרוי אין שוואַרצן שאַל האָט שטיל אַ וויין געטאָן, ווען זי האָט דערהערט זיינע קורצע געזעגנס-ווערטער: „מאַמאַ, געדענק... דאָ בלייבט מיין מאַמע“. דערמאָנט האָט ער זיך אין דעם און... נישט צום איבערטראָגן ווי געטאָן האָט פון

אומקערן זיך בלויז מיטן געדאַנק צו אָט די ווערטער וועגן דער מוטער.

— אהא... ער שווייגט!

צו אים האָט זיך געריסן ווילי ברייטשייד:

— פאַרוואָס האָסטו צו דער פרוי געגרעדט אַזוי שטיל?

דער סטודענט גאָראַשווילי האָט זיך פאַרטראַכט: „נו יאָ... ווען מע זאָגט אַרויס אין אַזאַ פאַל דאָס וואָרט „מאַמע“, שרייט מען נישט. נאָר צי קאָנען עס דען פילן אָט די־אָ!“ וויפל מאָל אים איז נישט אויסגעקומען זיך צוזאַמענשטויסן מיט „זיי“ אויפן פראָנט, ווי נאָענט ער האָט „זיי“ דאָרט ליגן זיך נישט געזען, איז נאָך קיינמאָל אַזוי שטאַרק ווי איצט נישט דערגאַנגען צו אים זייער נבזהקייט. אין זיינע אויגן, וואָס האָבן אַרויסגעקוקט צו די דייטשן, האָבן זיך שטאַרקער אָנגעצונדן די פייערלעך. ער האָט זיך אויפגעשטעלט. הערבערט לימקע האָט נישט באַוויזן אַ שעפטשע טאָן: „ווילי, גרייט צו דיין פויסט“, ווי מיט דער קני פונעם הינקענדיקן פוס האָט דער סטודענט דערלאַנגט ברייטשיידן אַ זעץ אין בויך אַריין און אים אומגעוואַלגערט.

— וואַרט! — האָט אַ געשריי געטאָן האַנס מעסער און האָט אויסגעצויגן בריידע הענט, אויף נישט צוצולאָזן קיינעם צום סטודענט.

פריער אַ ביסל, ווען מיטן פולן קוועלטל וואַסער אין האַנט איז ער געשטאַנען אַקעגן בחורל און האָט אַלץ טיפער זיך איינגעקוקט אין זיינע אויגן, האָט ער אונטער אַלע זייערע מידע שאָטנדלעך פלוצעם דערזען עפּעס אַזוינס, וואָס האָט אים געגעבן די האָפענונג: „דאָס בחורל קאָן מען איינבייגן, ער זאָל אַרויספירן פון די בערג“. ער מוז נאָכאַמאָל זיך גוט

איינקוקן אין אָט די אויגן, כדי צו דערגיין, וואָס האָט ער אַזוינס אין זיי געזען.

— וואַרט, וואַרט, — האָט ער אַליין געשעפּטשעט, נישט אַראָפּלאָזנדיק די צעשפּרייטע הענט.

גאָר ברייטשייד — ממש אַן אָנגעצויגענער מעכאַניזם — האָט שוין באַוויזן אויפצושפּרינגען און האָט שוין צעוויגט זיין פאַרקוועטשטן פויסט. פון אונטער מעסערס אַקסל האָט ער אָפּגעלאָזט דעם קנאַק, און מיט אַ בלוט־פאַרגאָסן פּנים האָט דאָס בחורל אַ פאַל געטאָן אין חלשות. לאַנג און בייז האָט געאָכדעם האַנס מעסער געדלובעט ברייטשיידן:

— דומער בענגל! הומער בענגל! קיין זאַך גיט מען נישט אַזוינעם, ווען ער וויל עס, אַפילו נישט — קלעפּ.. האָסט עס באַנומען?

און דעם גאַנצן נשאר טאָג האָט ער אַליין זיך געבראָכן דעם קאָפּ, וואָס אַזוינס האָט ער דערזען אינעם בחורלס אויגן, אידער ברייטשייד האָט אָפּגעלאָזט דעם קנאַק, און וואָס אַזוינס האָט אים דעמלט געגעבן די האָפענונג, אַז דאָס בחורל קאָן מען איינביגן.

3

אויפגעוואַכט פון חלשות, האָט דער סטודענט גאָדאַש־ווילי זיך נישט געאיילט עפענען די אויגן. שלום ווערן באַנייט מיטן געדאַנק וועגן אומקערן זיך צו אַ לעבן, וואָס פאַרטראָגט גאָר, אַז אַזעלכע, ווי אָט די דייטשן, זאָלן זיין אויף דער וועלט, איז געווען פונקט אַזוי שווער, ווי שלום ווערן מיטן געדאַנק וועגן אַוועקגיין גאָר אינגאַנצן פונעם לעבן.

און גראָד ביי אים, דעם סטודענט גאָדאַשווילי, איז דאָס

לעבן געווען אַ קאַפּעלע מער אָנגעלייגט, ווי ביי אַנדערע. ער איז בכלל געווען אַ קאַפּעלע מער היציק, אַ קאַפּעלע מער פּעיק, אַ קאַפּעלע מער פאַרעקשנט, מער שטאָלץ, ווי פיל אַנדערע. דאָס דאָזיקע „קאַפּעלע מער“ איז אים פון קינדווייז אָן נאָכגעגאַנגען פוסטריט — ס'האָט געשטאַמט פון זיין היים, פון די בערג.

פרעגט ביי קינדער, ווער פון זיי האָט מער חשק צו אַ לעבעדיק לאָשעקל. איטלעכס קינד וואָלט זיך געאיילט אַ געשריי צו געבן „איך!“. פונקט אַזוי וואָלט דער סטודענט גאָדאַשווילי ערגעץ טיף אין זיך געאיילט אַ געשריי צו טאָן „איך!“ ביים דערהערן די פראַגע: „ווער האָט שטאַרקער, ווי אַלע, ליב זיין לאַנד?“

גישט ווייניק יונגע בחורימלעך זענען ביי זיך אין דער היים געבונדן דער עיקר מיטן פאָטער, און יעדן פון זיי דאַכט זיך, אַז גראָד אים האָט אָפּגעגליקט צו האָבן דעם בעסטן פון אַלע טאַטעס. דער סטודענט גאָדאַשווילי האָט געקענט אַזעלכע. נאָר דאָס האָט אים דאָך נישט צעשטערט זיין געפיל, אַז זיין טאַטע, דער געניטער גערטנער אין אַאול, איז דער סאַמע קלוגער, סאַמע ערנסטער און סאַמע וווילער (און נישט נאָר צווישן די קאַווקאַזער באַרג-יידן): נאָך אַזא טאַטע איז גאָר גישטאָ אויף דער וועלט!

געווען איז דער פאָטער זיינער אַ ביסל פרום, ווי פיל אַנדערע באַרג-יידן, אַ שטרענגער און געצווימטער ביים אַרויסזאָגן די סאַמע וואַרעמסטע טאַטע-געפילן. די באָרד פלעגט ער נישט גאָלן, נאָר שערן — אַ שוואַרצע, האַרטע און שטעכיקע באָרד. און דאָך איז אין דער קינדהייט געווען אַ גרויס פאַרגעניגן צו רייבן זיך און איר מיט אַ בעקל. טוליעסט זיך צו איר מיט אַזא געפיל, ווי דו זאָלסט זיך טוליען צו עפּעס

באַשטענדיקס און פּעסטס, שיר נישט צו אַליין, צוליב וואָס אויף דער וועלט לעבן מענטשן. אים, דעם זון זיינעם, דעם געקומענעם פון פראָנט, האָט ער געהייסן אַוועקגיין פון דער סאקליע, ווי נאָר די דייטשן זענען אריין אין אַאול — ממש אים געטריבן: „גיכער! איך בין עס אויף דיר גוזר בגזירת־אב! אין דיין פאַרוואונדעטן פוס וועלן זיי דערקענען, אז דו ביסט געקומען פונעם פראָנט“.

אין ערשטן טאָג, ווען די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבן, האָט ער אים, דעם זון זיינעם, געשריבן:

„און עס איז געווען, ווען ביי טיש, פול מיט גוטס, זענען געזעסן זין און טעכטער, און פון דריי זייטן איז פּלוצלונג אָנגעפאַלן דער שונא. און פאַרטראַכט האָט מען עס אין אוראַלט בלויז אויף צו באַמאָלן מיט דעם איובס צרות, און פּאַסירט האָט עס איצט“.

און אָנגעקומען איז דעמלט זיין בריוו דעם סטודענט גאַראַשווילי קיין מאָסקווע, אינעם אינסטיטוט, וווּ ער האָט געלערנט, און געווען זענען דאָרט צווישן די סטודענטן נישט ווייניק אַזוינע, ווי ער, — יעדערער איז טיף זיכער, אַז דווקא זיינע עטלעכע נאָענטע אינסטיטוט־חברים זענען עס די בעסטע, די קליגסטע, די וווילסטע צווישן אלע סטודענטן, און דאָס האָט אים דאָך נישט געשטערט צו זיין טיף זיכער, אז די בעסטע, די וווילסטע אין גאַנצן אינסטיטוט זענען דווקא זיינע דריי נאָענטע חברים: דאָס איז דער לאַנגער גוסיעוו, וואָס, אַז ער גייט מיט א געוויינלעכן שפּאַן, דעריאָגט אים קוים זיין מיידל אויף איר וועלאָסיפּעד; דאָס איז דער ווערטלזאָגער קאָסטיאַ, וואָס האָט טויזנטער באַווייזן, אַז כדי הנאה צו האָבן פון איינעם א דיאַמאַט־לעקטאָר אין אינסטיטוט, דאַרף מען פריער, פּונקט ווי ער, קאַסטיא, אָפּ־

אַרבעטן עטלעכע יאָר אין דער אַרקטיק; דאָס איז דעם זאָל־כאָזניקס זון, דער אַקראָבאַט אַקסענטיעוו, וואָס איז געקומען אין שטאָט זיך לערנען געשיכטע. אײנגײנעם מיט זיי איז דער סטודענט גאָראַשווילי אין די ערשטע מלחמה־טעג אוועק אויפן פראָנט. און עפּעס גוטס איז געווען אין זייער האַלטן זיך אײנגײנעם אויך דאָרט. און עפּעס שטאַרקנדיקס איז געווען אין זייער צונויפגעגאָסענער ליבע צום לאַנד און שנאה צום שונא.

און נאָכגעצויגן האָבן זיי מיט דעם פיל אַנדערע אין די סאַמע שווערע שלאַכטן.

און ווייל צוויי פון זיי האָבן געהייסן ליאָווא, האָבן זיי דאָרט בײ זייער קאָמאַנדיר געהאַט א צונעמעניש „די לייבן“.

און פאַרלוירן האָבן זיי דאָרט ביסלעכווייז אײנער דעם צווייטן אין די שלאַכטן.

און געשטאַרקט האָט זיך אַלץ די בענקשאַפט אַהיים, צום פריערדיקן לעבן, און פאַרטריבן איז זי אַלעמאָל געוואָרן דורך א נײעם שנאה־שטראָם צום שונא.

פון פיל זאַכן האָבן אויסגעניכטערט אָט די עלף חדשים כסדרדיקע שלאַכטן מיט די דײטשן. שטעביק און ליב, ווי דעם מאַטנס באָרד, איז געוואָרן דאָס שלאָגן זיך פאַרן לאַנד.

מיט אָרדנס אויף דער ברוסט און מיט נישט קיין אויס־געהײלטער וווּנד אויף איין פוס האָט מען אים אָפּגעלאָזט זיך זען מיט די עלטערן, און שווער איז דעמלט שוין גע־ווען דער וועג אַהיים, אין די בערג. ער האָט קוים באַוויזן אַהין צו קומען, ווי די דײטשן האָבן זיך גענומען רייסן אַלץ טיפער קיין קאַווקאַז, און אומקערן זיך פון דער היים צוריק

אויפן פּראָנט איז שוין געווען אומגעמעגלעך, און געטראָפן האָט דאָס, וואָס האָט געטראָפן:

דריי פון די אָפּטרעטנדיקע דייטשן האָבן מיט אומגע־הויערן אימפּעט זיך אַריינגעריסן אין זיין פּאָטערס סאַקליע. מיט א משוגענדיקער ווילדקייט, גאָר נישט צום גלייבן, אַז זי קאָן געמאָלט זיין, האָבן זיי ממש אין געציילטע מינוטן צעטראָטן אין לעבן אַלץ, צו וואָס ער, דער סטודענט גאַדאַש־ווילי, איז גאָר פון קינדווייז אָן געבליבן צוגעבונדן שיר נישט מיטן נאָפּל.

פונדעסטוועגן איז ביי זיי רעכט צו פאָדערן פון אים, ער זאָל זיי אַרויספירן פון אָט דעם באַרג־שפּאַלט, וווהין ער האָט זיי פאַרפירט אויף אומצוקומען מיט זייאינאיינעם, און רעכט איז ביי זיי, אַז זיי ווילן זיך דערשלאָגן, ער זאָל עס טאָן. פון זייערע פאַרלאַנגען עיפּושט מיט פאַרבריכן, ווי פון א היענע עיפּושט מיט נבלה.

אויפן פראָנט איז אים אויסגעקומען אַריינצוקוקן אַזוי־נע־אַ פון גאָענט אין פנים. ווייל ער קען א ביסל דייטש, פלעגט מען אים רופן אויספרעגן געפאַנגענע. און תמיד איז דאָס אים געווען ביז גאָר דערווידער, און אַוועק פלעגט ער גאָבדעם אַלעמאָל מיט זיכער, אַז מיט „זיי“ איז נישטאָ קיין אַנדער שפּראַך, חוץ געווער, וואָס נעמט אַ לעבן פאַר א לעבן. ט׳האָט ער צו אָט די דריי אין באַרג־שפּאַלט גע־זאָגט: „אַז אָפענער קאָן! איך בין א באַרג־מענטש — אָ! דריי אייערע לעבנס פאַר מיין לעבן“. די סאַמע געמיינסטע באַשעפעניש מאַכט אין אַזאַ פאַל אַן זעק, און די־אָ מיינע דאָך זיך ראַטעווען — נישט מיט כוח, איז מיט נידעריקייט. קיין מער נידעריקן סאָרט באַשעפעניש, ווי זיי, קאָן מען זיך גאָר שוין אפילו נישט פאָרשטעלן.

דער סטודענט האָט זיך דערמאָנט, אז די דייטשן האָבן א פּאָר מאָל זיך שוין געקריגט צווישן זיך, און אין אים האָט איבער עפּעס פּלוצעם א צאַפּל געטאָן די האָפֿענונג צו געפינען זיך ווידער אויפן פראָנט און ווידער אוועקנעמען ביי אזוינע-אָ לעבנס — דאָ האָט ער א טראַכט געטאָן: „געשיקט זיך דאָס זאָל נאָך זיין מעגלעך?“

דינע גאָלדענע שפּיזלעך האָבן אין טיפן באַרג-שפּאַלט שוין געהאַט געדרעליעוועט די אָוונט-בלויקייט, ווען דער סטודענט גראַשווילי האָט אויפגעוואַכט פון די לעצטע שפּורן פאַרחלשטקייט. דאָס האָט די שיין פון דער אויפגעגאַנגענער לבנה, ווי שפּיזלעך זיך געגליטשט איבערן שטאָלענעם גלאַנץ פון נאָענטן פּליסיקן וואַסערל און מיט צעבראָכענע זיגזאַגן געזונקען האָרט אין דער טיף.

צו זיינע אויערן איז דאָ צום אלעם ערשט דערגאַנגען דער כסדר-רואיקער געמורמל פונעם קילן וואַסערל, און ער האָט א ווײַלע זיך איינגעהערט און אָקאָדשט נאָכדעם זיך דערמאָנט אינעם פאַרטריקנטן בלוט ביי זיך אויפן פּנים.

— שלום! — האָט צו אים דערגרייכט א צערייצטער געשריי פון איינעם פון די דייטשן.

אָפּגעוואַרט א רגע און נאָך אלץ נישט באַנומען, צי דאָס מיינט מען אים, האָט ער ערשט איצט ווי געהעריק דערפילט דעם ווייטיק אינעם צעשלאָגענעם פּנים. צו אים האָט זיך גערופן בריטשייד, ווען אָפּגעהאַלטן האָט מיט קראַפט האַנס מעסער.

— לאָז מיך צו אים צו! — האָט געבונטעוועט בריטשייד — נישט איינבייגן אָט דעם-אָ?! — שיר נישט א גאַנצע וועלט געשטעלט אויף די קני.

די לײדן בײם דערהערן אַז די װערטער האָבן אױף אַ רגע װידער פֿאַרטעמפּט בײם סטודענט גאַדאַשװילי די װײטיקן — דאָס האָט ער זיך דערמאָנט, אַז אײנער פֿון אַט דער „שיר נישט אַ גאַנצע װעלט" איז זײן דערהרגעטער פֿאָטער, און אַזױ שטאַרק האָט בײ אים צום פֿאָטער אַ גאַנג געטאָן אין האַרץ. בולט ביז גאָר איז דעם פֿאָטערס געשטאַלט אױפֿגעשװומען אינעם סטודענטס זכרון, כמעט באַשײמפּערלעך האָט ער זיך פֿאָרגעשטעלט, װי האָט אױסגעזען זײן פּנים, בעת די דײטשן האָבן אים געשלאָגן, ער זאָל זײ אַרױספֿירן פֿון די בערג. ער האָט עס נישט געטאָן, זײ האָבן אים דערהרגעט, נאָר אױף די קני האָבן זײ אים פֿאַר זיך נישט געשטעלט. „ס'אַ ליגן! — האָט געטראַכט דער סטודענט גאַדאַשװילי. — און אױב די גאַנצע װעלט... זײ הרגענען זי, נאָר אױף די קני שטעלן זײ זי נישט. ס'אַ ליגן! ס'אַ ליגן!"

און דער לעצטער געדאַנק האָט באַרויִקט, װי נאָך גאָר אַמאָל דעם פֿאָטערס אַ גלעט איבערן קינדערשן קעפּל. נישט געבנדיק זיך קײן מינדסטן ריר אױפֿן אָרט, װוּ ער איז געלעגן, האָט ער גענומען זיך אײנהערן, װעגן װאָס אַמפּערן זיך באַנייום אַ קאָן די דײטשן, און װידער האָט אין אים אױפֿגעלעבט עפּעס אַ האָפֿענונג.

4

װילי ברײטשײד האָט אױך בײנאַכט געדאַרפֿט אַװעקגײן אױסשפּירן, צי קאָן מען זיך פֿאָרט נישט אַרױספּלאָנטערן פֿון די בערג אָן קײנעמס הילף. אײנער אַלײן האָט ער זיך געזעצט פּראַװען זײן סעודה, זיך געקאַרגט דעם ביסן און

אויסגעוואָרפן לימקען, אז ער האָט אומיסטן אויסגעפרעגן אַלץ, וואָס ער האָט ביי זיך געהאַט:

— קלערסט וואָס גיכער זיך נעמען צום עסנוואַרג אין מיין רוקזאַק, ווי? ביז האָט לימקע אָנגעקוקט ברייטשיידן און געטאָרקעט האַנסן:

הער גאָר, הער גאָר!

פאַר האַנס מעסער האָט געהאַט אַ זינען נישט אַרויס־צוווייזן באַלד, ווען ער נעמט אָן — זאָל פריער קלאָר ווערן, ווי וועט ברייטשייד זיך פירן מיט אים, האַנסן, און וועמענס פעקל ס׳איז צו יענער צייט שוין אויך אינגאַנצן אויסגעגאַנגען דאָס עסן.

— און אין וועג גאָר נישט קלערן וועגן יאַגד, — האָט ער מודיך געוועזן ברייטשיידן, — מיט אַ שאָס אין די בערג וועסטו ברענגען אהער פון גאַנץ ווייט פאַרטיזאַנער אָדער רויטאַרמייער. אויב עס וועט זיך מאַכן אָנפאַלן אויף עמיצן, איז גאָר מיט קאַלט געווער.

ער איז פאָרט, דער רוח זאָל עס נעמען, געוועזן דאָ דער „דענק־אַפּאַראַט“.

נאָר אָט האָט ברייטשייד האַרט פאַר זיין אוועקגיין אין די בערג פאַרבונדן זיין רוקזאַק אויף אַלע בענדלעך און קנייפּ־לער און אים אָפּגעטראָגן אין אַ זייט מיט צופיל אימפּעט — אַ בפירושע אָנצוהערעניש, אז אָן אים זאָל קיינער דאָ צו זיין עסנוואַרג זיך נישט צורירן. אויב אַזוי, וועט האַנס מעסער זיך נישט כאַפּן אים דערציילן, אַז אין בחורל נאַדאַשווילים אויגן האָט ער באַמערקט עפּעס אַזוינס, וואָס גיט האָפענונג, און אויב ער וועט זיך צו עפּעס דערטראַכטן, וועט עס גע־הערן בלויז צו אים, האַנסן, פּונקט ווי דאָס עסנוואַרג אין ברייטשיידס זאַק געהער בלויז צו ברייטשיידן. צערייצט

האָט ער נאָך בריטשיידס אוועקגיין איינגעשטעלט דעם וואָר־משענדיקן לימקען:

— האַלט ס'מויל!

דעמלט האָבן ביידע דייטשן, ווי גלייך ס'איז גאָרנישט געשען, גענומען לויט דער ריי היטן, אז דאָס בחור'ל זאָל נישט אַנטלויפן און קיין טרונק נישט טאָן. און ביידע האָבן עס געטאָן ערנסט, לויט אַלע דיסציפּלין־דינים, אַזוי ראַט ווי היטן וואָלטן זיי דאָ שיר נישט אַלץ, וואָס האָט זיי פון איבער טויזנטער מיילן געבראַכט אַהער אין די בערג.

מיט א מינע פון פאַרביטערטקייט אויפן פּנים איז האַנס מעסער דאָ געזעסן אויף זיין שטיין און פון צווישן די פאַר־קוועטשטע ליפּן אָפּטמאָל אויסגעברומט זיין בייזן „צום טייפל!“. געהייצט האָט אים דאָ כסדר דער הונגער, וואָס ער ליידט, די סכנה, אין וועלכער ער געפינט זיך, און אפילו שוין די משונהדיקע אָוונט־שיין אין אָט דעם פאַרשאָלטענעם באַרג־שפּאַלט, פונוואַנען מע קאָן נישט ארויס. א לבנה, דער רוח זאָל עס נעמען, שייגט דאָ אויף די בערג אזוי, ווי אויף דער וועלט וואָלט שוין געווען גאָר לאַנג נאָך דער מלחמה און נאָך די דייטשן און נאָך זייער וועלט־הערשאַפט. די זיצסט, קוקסט און טראַכסט, און אַלץ אָן שום נוצן.

„די אויגן דינען דעם עכטן אַריער — געדענקט ער פון ערגעץ א בוך צי פון א לעקציע — נאָר אויף צו קוקן, פונקט ווי די אויערן דינען אים נאָר אויף צו הערן מיט זיי. דעמלט ווען ביי מענטשן פון נידעריקע ראַסן קריכן גלייך אריין אין די אויגן אַלע זייערע געפילן, און זיי שטייען פאַר דיר נאַקע־טע מיט אַלע זייערע אינטימסטע איבערלעבונגען צום ביי־שפּיל, די אויגן ביי יידן“.

ס׳איז אַלץ קעגן דעם אויסדרוק אינעם בחורלס אויגן. מיט וואָס אַזוינס האָבן זיי אים, האַנסן, געגעבן די האָפֿענונג, אַז דאָס בחורל וועט אַרויספֿירן פּוגדאַנען? און ענלעכן אויסדרוק אין די אויגן, דערמאָנט זיך האַנס מעסער, האָט געהאַט איינער פֿון די אויסלענדישע זשורנאַליסטן אין יענעם קאַפֿע, וווּ ער פֿלעגט אין די יאָרן פֿון דער „ווייַמאַרער רעפּובליק“ שלעפּעריק פּטרן זייַנע טעג און זייַנע אָוונטן. יענער איז געווען א ייד — א הומאָריסט, א קליינוואוקסיקער, זייער אַ באַרימטער און זייער אַ באַשעפֿטיקטער.

— איר זיצט שוין אָפּ, ווי איך, א גאַנצן טאָג דאָ אין קאַפֿע, — האָט צו אים איינמאָל שפּעט אין אָוונט געזאָגט האַנס מעסער, — פֿון אינדערפֿרי אָן, זע איך, זיצט איר איינער אַליין דאָ אין ווינקל אויפֿן דיוואַן. וואָס טוט איר דאָ?

— וואָס איך טו דאָ? — דער זשורנאַליסט האָט א ווייַלע געקוקט אויף אים. — נעכטן, פֿאַרשטייט איר מיך, האָט איר די פֿינף מאַרק אויף אייער שניצל גענומען ביי מיר, איז דאָס קוק איך, ביי וועמען וועט איר זיי נעמען הייַנט. — דאָ האָט ער אַרויסגענומען זייַן געלט־טאַש און אים געעפֿנט פֿאַר האַנסן.

וויפֿל דאַרפֿט איר, הער מעסער, איר זאָלט זייַן הייַנט א גאַנצע נאַכט גליקלעך? נעמט, איך בעט אייך, און האָט אויף מיר קיין פֿאַריבל נישט, ביי מיר אין דער היים, ווייסט איר, איז געשען א גרויסער פֿאַמיליען־אומגליק. כ׳האָב געהאַט איין־איינציק־קינד... זייער א ווויל מיידל געווען... — און אין זייַנע אויגן האָט זיך באַוויזן עפּעס מער, ווי ווייטיק, און מער, ווי ליידן, און געווען איז עס עפּעס אַזוינס, וואָס ביי היטלעריסטן אין די אויגן באַווייַזט זיך עס קיינמאָל נישט. געווען איז עס...

און פּלוצעם האָט האַנס מעטער באַנומען, וואָס אַזוינס ער האָט דערזען אינעם בחורלס אויגן.

אינעם בחורל לעבט איינס א געפיל, וואָס קיין שום שפּורן דערפון איז נישטאָ נישט ביי בריטשיידן מיט ליט־קען, נישט ביי אים, האַנסן, און נישט ביי קיינעם פון די מיליאָנען דייטשן, וואָס דאָס „דריטע רייך" איז זיי ליב, — און דאָס דאָזיקע געפיל קוקט ארויס מיט פארטראכטע פיי־ערלעך פון זיינע אויגן — דאָס איז מיטלייד, און דאָס קאָן ראטעווען אים, האַנסן, קיין אנדער רעטונג זעט זיך נישט ארויס, און די דאָזיקע רעטונג קער צו אים, האַנסן, ווייל ער האָט זי אינעם בחורלס אויגן דערזען.

איבערגענומען די וואך ביי לימקען, וועלכער איז גיך אנט־שלאָפן געוואָרן, האָט ער דאָס מאָל זיך נישט אוועקגע־שטעלט לעבן בחורל מיטן רעוואָלווער אין האַנט — זאָל בייס בחורל זיך באַקומען דער איינדרוק, אז האַנס פירט זיך מיט אים ווייניקער שטרענג און ווייניקער גראָב, ווי די איבעריקע צוויי דייטשן. אוועק איז א שעה און מער, און ער איז נאָך אַלץ, ווי פריער, געזעסן דאָ נישט ווייט אויף זיין שטיין און זיך אַלץ איינגעקוקט מיט די אויגן אינעם ליגנדיקן בחורל, ווי אינעם איינציקן מיטל צו בלייבן לעבן. אַלעמאָל האָט ער באגייסט דורכגעשפּאַנט פארביי דעם סטודענט, כדי אים אריינצוקוקן אין די אויגן: „פארוואָס אין זיי די פארטראכטע פייערלעך, וואָס האָבן אים, האַנסן, געגעבן די האָפענונג אויף רעטונג — יאָ, פארוואָס!"

אזוי האָט פּאַמעלעכקע זיך גערוקט יענע נאַכט. די לבנה האָט אַלץ באַלויכטן דעם באַרג־שפּאַלט אזוי, ווי ביז היינט וואָלט קיין וועלט נישט געווען, און קיין לבנה וואָלט נאָך קיינמאָל נישט געלויכטן. בלווילער־געלע שיינען האָבן, ווי

רויכלעך, זיך געטראָגן צו פּאַרטונקלטע פעלדזן פון פאַרשידענער הייך און זיך אָפּגעשלאָגן פון זיי, ווי פון פילקאַנטיקן קרישטאָל, און פון דעם האָט האַנסן געשלעפּערט אָן אויפהער און שטאַרק, ווי פונעם שטאַרקסטן שלאָף־געטראַנק. אויף איין רגע בלויז האָט ער זיך מתיר געווען צומאַכן די אויגן.

ווען ער האָט די אויגן נאָכדעם צוריק געעפנט, האָט ער גיך א זוך געטאָן דעם שטיין, פון וועלכן ער האָט אין שלאָף זיך אראָפּגעגליטשט.

די בלאָוולעך־געלע רויכלעך האָבן שוין געהאַט זיך אראָפּגעלאָזט נידעריקער, און ביי זייער שיין, ווי ביים שיין פון פילקאַנטיקן קרישטאָל, האָט ער דערזען, אז דאָס בחורל פויזעט אָפּ פונעם נאָענטן מורמלענדיקן וואסערל, — ער באַמערקט אים, האַנסן, טוט זיך א הייב אונטער אויף ביידע הענט, ער בלייבט אזוי פארגליווערט, נאָר פארפאלן — ער האָט זיך אָנגעטרונקען... ביידע זענען זיי אזוי א ווײַלע געבליבן צוגעשמידט צום אָרט — דער יונגער בארג־מענטש אויף די אונטערגעהויבענע הענט און דער דייטש מיטן רעוואָלווער אין האַנט.

— צוריק אהין... אויף דיין אָרט! — האָט דער דייטש באַפוילן מיט ווינקען, ווי ביי אים אין דער היים באַפעלט מען הינט.

באַהאַלטן דעם רעוואָלווער, האָט ער צום בחורל זיך דערנעענטערט זייער פּאַמעלעך און א ווײַלע געקוקט אויף אים, בלייבנדיק אָנגעבויגן מיט ארונטערגעלייגטע הענט און מיט א פנים, ווי ביי אויסזאָגן א סוד וועגן אן אָפּגעטאָנענעם שפּיצל.

— כ'האָב געזען... האָסט זיך אָנגעטרונקען, — האָט ער

מיטפילנדיק צוגעוונקען, — כ'וועל מיינע נישט אויסזאָגן... זיי רואיק.

אַך! אים, האַנסן, האָט מען דאָ פאַרשפאָרט עפּעס צוציִיען. „אין קאָרסיקע — האָט דאָס בחורל פאַרצייכנט אין זיין העפטל — פלעגן די רוימער זיך באַשעפטיקן מיט יאַגד אויפן מענטשן“. פאַרשריבן האָט ער עס אוודאי פון מיטגעפיל צו אָט די מענטשן, וועלכע די רוימער פלעגן כאַפּן און פאַרקויפן אויף די קנעכט־מערק. אפשר ווייסט נישט דאָס בחורל, אַז ביי די אַלטע רוימער איז מיטגעפיל דאָך נאָך געווען א פאַקטאָר אין די באַציונגען צווישן מענטשן. נאָר ער, האַנס מעסער, ווייסט עס, א רוימער האָט געקאָנט זאָגן צו זיין קנעכט: „דין מיר גוט, וועל איך דיך נאָכדעם פריילאָזן“. און דאָס הייסט: האָב מיטלייד צו מיר, וועל איך האָבן מיטלייד צו דיר. דייטשן פון „דריטן רייך“ קאָנען אזוינס נישט טאָן.

און נישט נאָר דייטשן פון „דריטן רייך“. פון זיינע יינגסטע שול־יאָרן געדענקט זיך האַנס מעסער איינמאָל איינעם מיט זיין פאָטער אויף א ווימלדיקן שטאָט־פּלאַץ. אינעם אויסגעשטרעקטן הייטל פון א בלינדן האָט דאָרט ער, דער קליינער האַנס, אריינגעוואָרפן א פּאָר גראָשן און גלייך באַקומען דערפאַר פונעם פאָטער א הייסן פּאַטש און א באַפעל: „די רגע ארויסנעמען צוריק פונעם בלינדנס הייטל די אַריינגעוואָרפענע פּאָר גראָשן!“. האַנס מיַסער האָט געגעבן א לאַנגן געוויין און זיך דערמאָנט, ווי אזוי ער האָט דעמלט די פּאָר גראָשן פונעם בלינדנס הייטל צוריק ארויסגענומען.

— יאָ, אַזוי איז עס.

דערנאָך האָט ער אויפגעוועקט לימקען, אים איבערגע־

געבן די וואך לעבן בחורל און זיך געלייגט שלאָפן מיט א שטאַרקן פארלאנג כאָטש א פאָר שעה אין שלאָף נישט זען אָט די משונה-מאָדנע באלויכטונג דאָ אין פארשאָלטענעם באַרג-שפּאַלט און נישט פילן דעם כסדרדיקן נאָגנדיקן הונגער.

5

ווידער האָט לימקע געהיט דאָ אין באַרג-שפּאַלט דעם יונגן געפאַנגענעם מיט אלע תּגין פון שטיין ביינאַכט אויף דער וואך.

אויסרעדן א וואָרט איז אין אזוינע פאלן פארווערט, און דער רויטער לימקע איז נישט פון יענע, וואָס ווילן די ערשטע עובר זיין אויף א פארבאָט. און אנדער זאך איז טראַכטן: — „לאַנג וועט שוין נישט נעמען, און אָט דער-אָ וועט דאָ ליגן בלייבן אויף שטענדיק מיט ביילעק אַראָפּ“.

צי טראַכט וועגן עפּעס אויך דער יונגער באַרג-מענטש, — דאָס איז לימקען לגמרי נישט אָנגעגאַנגען, ווער עס איז באַלעבאָס, יענער טראַכט, אזוי איז לויט לימקעס באַנעם איינגעשטעלט די וועלט. אזא, שוין א פּאַרטיקער, איז ער מיט א יאָר צען צוריק אָנגעקומען פון דאָרף אין שטאָט אריין פאר א שאָפער. געטראַכט האָט דער רייכער פאבריקאַנט האָקטאָר גרעצינגער, געטראַכט האָבן דעם פאבריקאַנטס פרוי, מיט אירע קינדער און געסט, וועלכע לימקע פלעגט אָפט פירן פון דער רייכער ווילע אין שטאָט אריין, און ער, לימקע, האָט בלויז געהאַלטן די אויגן אין די הענט, אַז די פייערע מאַשין זאָל גיין פּונקט ווי עס דאַרף צו זיין. וועגן וואָס האָבן זיי געטראַכט? — בחרם! נישט לימקע

האָט עס געוווסט, נישט ער האָט געהאַט אַ באַדערפֿעניש דאָס צו וויסן. דער באַלעבאָס, ד״ר גרעצינגער, איז געווען אַ ייִד. לימקען האָט עס נישט געאַרט. פֿאַרקערט, טאַקע אפשר, ווייל ער איז געווען אַ ייִד, איז ער מיט לימקען זיך באַגאַנגען בעסער, ווי מיט זייערע שאָפֿערן באַגייען זיך עכטע דייטשן, — אים אָפּגעגעבן ביי זיך אין דער ווילע זייער אַ גוט דירהלע, אים גוט געקליידט, אים אָפֿט צוגעשאַרט אַ פּאָר איבעריקע מאַרק. דער באַלעבאָס — אַ קורצינקער, שוין אַ גרויער, נאָר אַ געפּאַקטער און זשוואַווער — האָט ליב געהאַט פֿון מאָל צו מאָל זיך צוזעצן לעבן לימקען, אליין פֿירן די מאַשין און פּלאַפּלען צום שאָפֿער.

— פֿאַרן טויט — האָט ער איינמאָל געזאָגט צו לימ־קען — וועל איך מיר הייסן דערלאַנגען אַ טיפֿע שיסל מיט קאַוויאָר און וועל עסן גאַנצע לעפֿל, גאַנצע לעפֿל — איצט פֿאַרווערן עס מיר די דאָקטוירים.

פֿון דעמלט אָן האָט לימקע שוין בערך געוווסט, וועגן וואָס טראַכט דער באַלעבאָס.

געווען איז עס אין דער צייט, ווען היטלער האָט פֿאַר־כאַפּט די מאַכט. לימקעס באַקאַנטע שאָפֿערן האָבן אונטער־געשוווּנקען אויפֿן ייִדישן פֿאַבריקאַנט: „ער וועט אינגיכן מוזן זיך אָפּטראָגן“. לימקע האָט ארויסגעוויזן אַ געוויסן אומרו: ווי זשע וועט זיין מיט גוטן דירהלע? „אידיאָט! — האָט מען אים אויפֿגעקלערט. — פֿאַרוואָס מיינסטו, אַז דאָס דירהלע, ווו דו וווינסט, וועט נישט בלייבן דיינס?“. דעמלט האָט לימקע מיט אַלע חושים באַנומען, אַז נישט אומזיסט זאָגט מען אויפֿן „פֿיורער“ „שוין איינמאָל אַ פֿיורער!“. ער איז געוואַלדיק גרויס. ער איז באַלעבאָס, — ער טראַכט און הייסט, און לימקע פֿאָלגט און טוט. אויב גראָד אין יענעם

טאָג, ווען מען האָט געהייסן שלאָגן יידן אין גאַס, האָט לימקע אָפּגעפירט אויף דער מאַשין צום וואָקזאַל דעם יידישן ד״ר גרעציינגער מיט זיין פרוי און קינדער און נאָך דערביי אליין זיי געהאָלפן טראָגן די פעק, איז דאָס געווען נאָר דער־פאַר, וואָס לימקע וועט ביי זיין גאַנצער „געהאַרכזאַמקייט" זיך נישט לאָזן נאַרן. דאָס האַרץ האָט אים געזאָגט, אַז פו־נעם יידישן דאָקטאָרס טרינק־געלט וועט ער האָבן מער נוצן, ווי פון סתם שלאָגן יידן.

אויף אַ מלחמה, האָט לימקע צו יעדער צייט געהאַלטן, איז בעסער עס זאָלן גיין אנדערע. אן אנדער זאך איז אָבער, ווען דער זיג ליגט אפריער ביי דיר אין קעשענע און פון גיין אויף דער מלחמה קאָנסטו האָבן לויטער נוצן. לימקע איז נישט דער מענטש, וואָס וועט פון נוצן זיך אָפּזאָגן.

פון ביישטיין אלע יאָרן אקעגן אזויפיל געשריבענע און נישט געשריבענע „שטרענג פאַרבאָטן" האָט אין לימקען זיך אָנגעזאַמלט זייער א שטאַרקער דראנג זיך פאנאַנדער־צופירן די הענט. אך, ווי אים זענען געווען צום האַרצן אלע עקזעקוציעס דאָ אין פרעמדן לאנד ווו ער, לימקע, מעג טאָן אלץ. ווער עס האָט ביים ראנד פון א גרוב מיט אן ערנסט פנים געשאָסן פונעם אויטאָמאַט אין גאַנצע מחנות פשוטע מענטשן — דער רויטער לימקע האָט פיל פון זיי אריינגעשטויסן לעבעדיקערהייט אין גרוב אריין, נישט אראָפּ־לאָזנדיק אויף קיין רגע דאָס שמייכעלע פון די ליפּן. דאָס האָט אים „פאַרשאַפן שפּאַס".

— דו, טרעגער פון דער עכט־דייטשישער פילאָזאָפיע, — האָט צו אים אונטערגעוונקען האַנס מיַיסער און אים דערביי געקלאַפּט אין פּלייצע, — אזוי זאָגט ניטשע: „זעסט א מענטש פאַלט, איז שטופּ אים אונטער".

האָנס מעסער האָט בכלל זיך געמאַכט א טבע א ביסל אָפּצושפּעטן פון לימקען. בלעטלעד, וואָס פאלן פון סאָוויע־טישע אעראָפּלאַנען, האָבן גענומען וואַרפן, אז פאר רצי־חות און אַכזריות וועט יעדן ווערן אָפּגעצאָלט.

— דו, לימקע, — האָט איינמאָל האָנס כלומרשט גע־פּרווט לימקען אָנשרעקן, — ביי יעדן אין די אויגן, זאָלסטו וויסן, איז פאַראַן א נעגאטיוו, ווי אין א קניפּסער [1] — אלץ ווערט דאָרט אָפּגעשפּיגלט. געניטע מערדער באַמיען זיך דעריבער, אז ביים אָביעקט, וועמען זיי הרגענען אים, זאָלן די אויגן זיין צוגעמאַכט, אז מע זאָל נאָכדעם נישט קאָנען ארויסקריגן פון דאָרט זייער פאָטאָגראַפיע. עס איז דיר נישט קיין קלייניקייט, דו רויטער לימעל, טאָמער זיגן די רוסן, קריגן זיי ארויס דיין רויטע צורה אין די אויגן ביי אלע מענטשן, וואָס דו האָסט אוועקגעהרגעט.

— אַך, קוואטש! — האָט דערויף קאַלט געענטפערט לימקע.

ער האָט, ערשטנס, נישט געגלייבט, אז ס'איז אַזוי, ווי האָנס מעסער זאָגט, צווייטנס, האָט זיך דאָ געפאָדערט צו־גוויטבינדן דעם געכטיקן טאָג מיטן מאָרגנדיקן, און האָס האָט געהייסן זיך אָנשטויסן אויף דער פראַגע, צי איז נישט געווען גערעכט יענער לימקע, וואָס האָט געהאַלטן אַז אויף מלחמה זאָלן בעסער גיין אַנדערע. וואָס לענגער די מלחמה האָט זיך פאַרצויגן, אַלץ ווייניקער האָט לימקע וועגן אַזוינע זאַכן געטראַכט.

און אָט אויך איצט, שטייענדיק ביינאַכט אויף דער וואַך דאָ אין באַרג־שפּאַלט, האָט ער נישט געטראַכט צו־

[1] פאָטאָ־אַפּאַראַט.

נויטבינדן דעם נעכטן מיטן מאָרגן. דער עיקר איז אים אָנגעגאַנגען, וואָס ער, לימקע, איז דאָ אין פּעסל. וואָס אַ שעה מאַטערט אים אַלץ מער דער הונגער, און ברייטשייד איז אַ מיאוסער שוויין און איז ווערט, מע זאָל אים אַריינזעצן אַ קויל... אויסבאַהאַלטן פאַר זיך אַליין דאָס עסן אין רוקזאַק!... און האַנס מעטער, דער טייוול ווייסט אים, מאַכט זיך, אַז אים אַרט עס נישט, און ער, לימקע... ווי לאַנג וועט ער דען ביי אַט דעם הונגער זיך קאָנען האַלטן אויף די פיס? ווער עס הערט עסן, יענער וועט זיך ראַטעווען, און ווער נישט, יענער וועט דאָ ליגן בלייבן אַ פּגר אין איין ריי מיט אַט דעם־אָ...

וואָס אַ שעה וועט דאָ ער, לימקע, ווערן מער אָפּגעשוואַכט און קרעפטן וועלן אים מער נישט קלעקן אַפילו אויף צו ראַנגלען זיך מיט אַט דעם שווין ברייטשיידן — אַט איז וואָס דאָ גייט. האַנס מעטער האָט נישט געלאָזט אַריינפּאָרן ברייטשיידן אין פּיסק אַריין נעכטן, ווען ער, לימקע, איז נאָך געווען ביי אַלע קרעפטן. איצטער־פרי, ווען ברייטשייד וועט זיך אומקערן, וועט ער, לימקע, שוין זיין נאָך מער אָפּגעשוואַכט. דאָ דאַרף מען זיך אונטעראיילן. האַנסן, ברייטשיידן און אים, לימקען, וועט דאָ סיי־ווי־סיי אויסקומען ההרגענען זיך צווישן זיך פאַרן ביסן. אויב אַזוי, איז טייער יעדער רגע. ברייטשייד איז איצט נישטאָ. נאָר דאָ נישט ווייט אויפן שטיין ליגט זיין רוקזאַק אָנגעשטאָפּט מיט עסן. אַט ליגט ער — אָ... ווי שוואַרצע לאַטעס, פלעקן זיך אויף אים אַלע פאַרקנייטשטע ערטער, וווהין די שיין פון דער לבֿנה דריגגט נישט אַריין. אונטער דער זעלבער לבֿנה־שיין זעען אויס אויפן געפּלאָנטערטן פּנים, ווי מעשׂ, יענע ערטער, וואָס זענען נישט באַדעקט מיט צוגעזאַטן בלוט — ער שלאָפט. דאָס איז

גוט; שלאָפן שלאָפט איצט לעבן זיין שטיין אויך האַנס מעסער.

צום אָרט, וווּ עס ליגט ברייטשיידס רוקזאַק, איז אַ פּאָר צענדליק שפּאַן — נישט מער. לימקע מאַכט זיי, אָט די פּאָר צענדליק שפּאַן. אין זאַק טאַפּט ער אָן גרויסע שטיקער צוקער און פּליטקעס שאָקאָלאַד — אפשר צען, אפשר מער. אָט האָט ער אַרויסגעשלעפּט פון דאָרט עטלעכע שטיקער צוקער און אַ פּליטקעס פינף שאָקאָלאַד און איז שטיין געבליבן מיטן טייערן גוטס אין די הענט. דער זאַק איז שוין צוריק פאַרבונדן. אין איין פּליטקע בייסט ער גלייך זיך אַריין, דעמלט ווען זיינע אויגן זוכן אַן אָרט, וווּ צו באַהאַלטן דאָס רויב. דאָס בעסטע איז צו פאַרשטעקן דעם צוקער מיטן שאָקאָלאַד ערגעץ נאָענט לעבן דעם געפאַנגענעם. וועמען וועט הען איינפאַלן, אַז דער־אָ זאָל ביי זיין לאַגע גאָר פּרוּוון טאָן אַזוינס? ביי אים וועט קיינער נישט זוכן. לימקע וואַרפט אַן אויג אויף אַ שטיין האַרט לעבן דעם שלאָפנדיקן געפאַנגענעם און שפּאַנט אַהין. ער איז שוין לעבן דעם שטיין. ער בייגט זיך אָן און פאַררוקט האָרט דעם צוקער מיטן שאָקאָלאַד. פאַמעלעך נעמט ער זיך אויסגלייכן, נאָר דאָ דערזעט ער פּלוצעם, אַז נאָך אים שפּירן נאָך די אָפענע אויגן פונעם געפאַנגענעם, און נאָך ווי שפּירן זיי אים נאָך! מיט דער רירעוודיקייט פון שטיקלעך קוועקזילבער זענען זיי גרייט צו באַגלייטן יעדע נייע באַוועגונג זיינע. צי האָט ער די אויגן געעפנט אַקאַרשט אין דעם־אָ אויגנבליק? צי האָט ער אים, לימקען, נישט נאָכגעשפּירט די גאַנצע צייט? זיין גאַנצער כעס אויף ברייטשיידן גיסט זיך איבער אין כעס אויפן יונגן בחור. דאָס צווינגט אים זיך פאַרגעסן און אַ געשריי טאָן פון צווישן פאַרקוועטשטע ציין:

— וואָס האָסטו געזען?... זאָג אויס!

נאָר דאָס ליגנדיקע בחורל שווייגט און מאַכט צוריק צו די אויגן. דאָס צווינגט לימקען שרייען נאָך העכער:

— אויפשטיין!... אויפשטיין, באַפעלט מען דיר!

פון זיינע געשרייען האָט זיך אויפגעכאַפּט האַנס מע־סער.

— וואָס פעלט דיר איין, דו רויטער שד! — האָט ער מיט זיין געבריל געצוווּנגען לימקען זיך אומקוקן צו אים.

נאָר אַ רגע, און לימקע וואָלט דאָ געווען געהאַט אָפּ־געשיקט אויף יענער וועלט דאָס יונגע בחורל אינאיינעם מיט דער האָפענונג, אַז אים, האַנסן, וועט געלינגען זיך ראַטעווען פונדאַנען.

אָפּגעשיקט לימקען שלאָפן און איבערגענומען אויף זיך די וואַך ביז טאָג־ווערן, האָט ער אַרומגעשפּאַנט אַהין און צוריק, זיך די גאַנצע צייט געזויימלט אויפן בחורל און סוף־כל־סוף, האָבנדיק געכאַפּט אויף זיך דעם בחורלס בליק, אַ ווינק געגעבן צו אים אויפן שלאָפנדיקן לימקען:

— ער וואָלט דיך געווען... קאַפּוט!... יאָ, יאָ. כ׳האָב געזען: ער האָט שוין געהאַט אָנגעשטעלט אויף דיר דאָס־אָ...

אָנגעשטעלט אויפן בחורל די אויטאָמאַטישע ביקס און געצילט אויף אים אַ רגע, האָט ער די ביקס אַראָפּגעלאָזט און מיט אַ ווילד שטימעלע זיך פאַנאַנדערגעלאַכט.

6

ווי פאַרפייניקט און פריטשמעליעט דער סטודענט נאַ־דאשווילי האָט זיך נישט געפילט, ווי אומגלייבלעך־שרעק־לעך די איבערלעבענישן אין די לעצטע מעת־לעתן האָבן אים

נישט אויסגעזען, איז דאָך פּיינלעכער ווי אַלץ געווען פֿאַר אים אָט דאָס צווינקען און צושמייכלען פֿונעם דייטש.

ווי נאָר אים איז קלאָר געוואָרן, אַז דער דאָזיקער האָט מיטן צעקרימטן ווייבערישן פּנים און מיט די דינע מכשפֿה־ליפּן איז דאָ דער טאָן־געבער, אַזוי באַלד איז זיין האַס צו אים געוואָרן גרעסער ווי צו די איבעריקע צוויי דייטשן, אָט פּונקט, ווי דער האַס צום קאָפּ פֿון אַ שלאַנג איז גרעסער, ווי צו איר גאַנצן איבעריקן קערפּער. אָט דער האַס האָט אַלץ נישט אויפֿגעהערט אינעם סטודענט אָנצוואַקסן, און דווקא דאָס האָט כּסדר געשטאַרקט אין אים דעם ווילן און די עקשנות נישט אומצוקומען. לעבן בלייבן האָט איצט שוין געהאַט פֿאַר אים נאָר איין־איינציקן זין — איבערלעבן אָט די דייטשן.

נאָך תחילת אָווגוסט, ווען איינער פֿון די אויסגעהונגערטע דייטשן האָט זיך דאָ אַליין אַוועקגעזעצט עסן און די איבעריקע צוויי צו זיין זאַק נישט צוגעלאָזט, האָט דער סטודענט, ביי זיין גאַנצער שווערער לאַגע געהאַט דערפֿון עפּעס אַ מין אומבאַשיידענע הנאה.

באַזיגיקן אָט די הנאה האָט ער אָנגעהויבן ערשט שפּעטער, ווען פֿאַר זיינע אויגן האָט דער רויטער דייטש אַרויסגעגנבעט שאָקאָלאַד און צוקער פֿונעם פֿרעמדן זאַק און די גנבה באַהאַלטן דאָ דערביי אונטער אַ שטיין. ווען נישט דער דייטש, וואָס מיטן ווייבערישן פּנים, וואָלט דער רויטער בלויז פֿון מורא פֿאַר אַן עדות ביי אָט דער גנבה געווען דערשאָסן אים, דעם סטודענט. נאָר פֿאַרוואָס האָט עס דער רויטער עפּעס אַזוי מורא?... פֿאַרוואָס האָט עס פֿאַר אים, דעם סטודענט, זיך איינצושטעלן דאָ יענער, וואָס מיטן ווייבערישן

פּנים?... און בכלל: וואָס איז ער אויסן מיט זיין צוווינקען און צושמייכלען?...

וועגן דעם אַלעם האָט דער סטודענט זיך געבראָכן זיין קאָפּ אין יענער נאַכט, ווען דער מוראדיקער הונגער האָט אים אויף קיין רגע נישט געלאָזט אַנטשלאָפן ווערן. פאַרטאָג, ער האָט ענדלעך אָנגעהויבן אַריינצופאַלן אין אַן אומרואיקן דרעמל, האָבן אים גלייך אויפגעוועקט עפּעס זייער בייזע קולות. מיטאַמאָל זיך אויפגעזעצט, האָט ער דערזען, אַז דאָס האָט מיט געבריל און מיט קללות זיך אומגעקערט אין באַרג־שפּאַלט יענער, וואָס האָט אים דערלאַנגט דעם קנאַק.

— אומזיסט פאַרלוירן אַ נאַכט, — האָט ער געגראַגערט, — און דאָס איז אַלץ!

— און דער קאָמפּאַס?

— וואָס קאָמפּאַס?.. ווער קאָמפּאַס?... — האָט ער מיט ביטערניש איבערגעקרימט האַנס מעסערס קול. — נעגאַנגען אַ גאַנצע נאַכט מיט איין שטעג אין איין ריכטונג, און אָט — געקומען צוריק אַהער אין באַרג־שפּאַלט. אַ פאַרשאָלטן אָרט!

נאָך דעם הייטיש מיטן צעקרימטן ווייבערישן פּנים האָט דאָ גאָר ווי עפּעס הנאה געטאָן די מעשה. פון הינגער איז ער שוין געווען אינגאַנצן איינגעבויגן. זיין פּנים — שוואַרץ, ווי די ערד. זיינע שוואַכע דינע פיס האָבן קוים געמאַכט אַ פּאָר טריט צום צוריקגעקומענעם.

— אָ, באַקע*, — האָט ער אָפּגעשעפּעט און זיך פאַנאַנדערגעלאַכט מיט אַ דין און שוואַך געלעכטערל, -- ווילי, זע

* אויסגעשריי.

איך, האָט אָנגעהויבן גלייבן אין כישוף, כי־כי־כי און כי־כי־כי...

— הער אויף כיכיקען, ווי אַ מויז, — האָט בייז אָנגעטראָמן אויף אים ווילי בריטשעיד.

נאָר דער שוואַב האָט אַלץ נישט אויפגעהערט:

— כי־כי־כי־כי און כי־כי־כי... נאָך שטאַרקער וואָלט איך געלאַכט, ווילי, ווען איך זאָל נעכטן, ווי די, געווען גוט אָפּעסן... כי־כי־כי.

דער רוימער האָט זיך אויפגעהויבן פון זיין שטיין און האָט אָנגעוויזן אויפן סמודענט. — דער־אָ האָט פאַרפירט אַהער. אָדער ער זאָל אַרויספירן צו אונדזערע, אָדער מאַכן מיט אים אַן עק.

— אַהאַ!... — זויטלענדיק זיין בליק אויפן רוימן, האָט דער שוואַב אַ קוי געטאָן מיט די ליפן, — הער נאָר דו, לימקע!...

אָנגעבויגנערהייט איז ער מיט זיינע אָפּגעשוואַכטע פיס צוגעקומען נעענטער צום רוימן און האָט באַגייסט פאַרקרימט זיין פנים.

— לימקע, שווייגן!

ער האָט צוגעווונקען אויף בריטשעידן, וואָס לאָזט זיך צוועק אַ קוק געבן צו זיין זאַק און התראהדיק אַ פיר געגעבן מיט אַ פינגער ממש פאַרן רוימנס נאָז:

— דו, שר, העלף אים נישט אונטער. פון דעם, וואָס מע וועט דעם רוסע ליקווידירן פריער צי שפּעטער, וועט דיר דער מאָגן נישט ווערן זאַט. פאַרשטאַנען?

דער סמודענט האָט דאָס אַלץ צוגעזען פון דער זייט. אַלץ אין אים איז געווען אָנגעשטרענגט אויף אָנצוכאַפּן זיך אין עפּעס אַ שוועל, וואָס לאָזט נישט אַריבער פונעם לעבן

צים טויט. גאָר קיין שום שויעל, איז נישט געווען, אויסער אַט דעם שוואַב, וואָס האַלט זיך שוין קוים אויף די פיס און האָט נאָך אַלץ, אַפּנים, אַ מיין אויסצונוצן פאַר זיך אים, דעם סטודענט. נאָר אויב אַזוי, קאָן ליגן אינעם מיין פון אָט דעם דייטשן עפּעס נאָך מער שרעקלעכס ווי דער טויט. דווקא דער דאָזיקער געדאַנק האָט געצוווּנגען דעם סטודענט אָנצושטרענגען ביז גאָר זיין געהער, כדי צו כאַפּן דעם זין פון די אומבאַקאַנטע ווערטער אין דער נייער קריגעריי צווישן די דייטשן.

—ווער?! — האָט געגוואַלדעוועט ווילי ברייטשייד. — איך פרעג: ווער האָט זיך דערוועגט?!

אָנגעוויזן מיט ביידע הענט אויף זיין צעעפנטן זאַק, האָט ער זיך געלאָזט גלייך צום סטודענט און זיך צעברילט:

— ענטפערן!

— אידיאָט! — האָט ער פון דער זייט דערהערט האַנס מעסערס קול און געשווינד זיך צו אים אויסגעדרייט.

— דו האָסט עס געזאָגט?

— איך.

דער שוואַב האָט אים באַטראַכט מיט גרויס ביטול.

— איך און לימקע זאָלן אים געווען דאָ אַרויסלאָזן פונעם אויג, — האָט ער געזאָגט, אָנווייזנדיק אויפן סטודענט, — וואָלט אים געווען געטראָגן דער שכל זיך צו באַנוצן מיט דעם אויף צו אַנטלויפן און נישט אויף צו גנבענען עסן פון דיין זאַק.

— איז ווער דען, אויב נישט ער?

דער שוואַב האָט גרינג זיך אַ פּאַטש געטאָן מיט די אָפּגעשוואַכטע הענט איבער די לידקעס און האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ. פּאַמעלעך האָט ער אַרויסגעקריגן פון זיין

מויל אַ פּראָטעז — ביי אַ האַלב צענדליק אַריינגעשטעלטע ציין — און האָט אים אַ פּאָר מאָל אונטערגעוואָרפן אויף דער דלאָניע, ווי אויף משער צו זיין, וויפל וועגט ער. פאַמעלעך האָט ער אַראָפּגעקראַצט דעם צוגעזאָטענעם הונגערשוים פון איין גאָלדן האַטשיקל, פונעם צווייטן, אַריינגעפּראַוועט דעם קליינעם פּראָטעז צוריק אין מויל און פּלוצעם באַוויזן זיין ווייסע באַלייגטע צונג:

— נאַ קוק! — האָט ער זיך פאַנאַנדערגעלאַכט מיט זיין דין געלעכטער. — צי מעגלעך, דאָס איז דיר ווייניק, אין נאַ טאַפּ... טאַפּ מיין בויך.

מיט דעם האָט ער אייגנטלעך אויסגעגעבן לימקען. דער רויטער האָט עס ווי דורכגעלאָזט פאַרביי די אויערן און האָט פון דער זייט צוגעקוקט, ווי ברייטשיידס פינגער פאַרקוועטשן זיך אין אַ פויסט.

— אַ דייטש געגנבעט ביי אַ דייטש?! — האָט געוואַלדעוועט ברייטשייד.

דער רויטער האָט גישט געוואַרט, ביז יענער וועט צו אים צוקומען. מיט אויגן, וואָס באַהאַלטן זיך איינגאַנצן אונטערן קורצן שטערן, און מיט אַן אָנגעבויגענעם אָנגעגאָסענעם נאַקן, ווי ביי אַן אָקס פאַר בוצקען, האָט ער פאַמעלעך זיך דערגענטערט צום יונגן אָבער-יעפרייטער. זיין רעכטע האַנט האָט אין הויזן-טאַש עפּעס געהאַלטן צוגעגרייט. זיין פּנים, באַדעקט מיט פלעקן, האָט זיך געדאַכט, באַשטייט דורכויס פון געהעפטע ערטער. קאַלט, ווי קאַלט ער האָט גישט איין מאָל אַריינגעשטויסן מענטשן אין גראָבנס און זיי פאַרשאָטן לעבעדיקערהייט, האָט ער פון זיין זייט פאַרגעבן אַ פראַגע:

— אַ דייטש באַהאַלט אוים עסן פון דייטשן? אַ דייטש מייט דייטשן מיט הונגער? דאָס מעג ער?

וואָס שטאַרקער עס איז געוואָרן די קריגעריי צווישן די דייטשן, אַלץ רואיקער האָט גענומען אָטעמען דער סטו־דענט. אויסגעניכטערט פון די לעצטע שפּורן פאַרטשמעליעט־קייט, האָט דער סטודענט דערפילט, ווי דער הונגער נעמט אים מאַטערן גאָר אַנדערש, ווי ביז אַהער. כדי צו פאַרגעסן אין דעם כאַטש אויף אַ קליינער ווײַלע, האָט ער אויף אַ רגע פאַרמאַכט די אויגן און זיך אויסגעמאָלט די היימישע סאַק־ליע. ס'איז אַ הייסער זומער־טאָג פון דער טיפער קינדהייט. דער פאָטער, וואָס פאַרקעט אין גאָרטן, פאַסט איינער אַליין איינעם פון זיינע תעניתים, וואָס טראָגן איבער ווײַט אין יידישן אוראַלט, און דאַכטן דאַכט זיך דאָך, אַז אין דער היים פאַסטן אַלע. עס פאַסט די גאַנצע סאַקליע מיט איר קיך און מיט ביידע ציכטיק־צוגעקליבענע חדרים. וואָס הייסער עס איז אין דרויסן אַלץ קילער איז דאָרט צווישן די גראָבע ווענט און זייער אַלטן שוין אַ ביסל אָפּגעלופּעטן געדרעגטן קאַווקאַזער מעבל. די מוטער קלעפּט עפּעס פון טייג אויף וועטשערע, און לעבן איר זיצט די אַלטע שכנה מאַנאַנאַ. זי איז אַ טעפּיך־וועבערין און קאָן אַזוי שיין אַרומרעדן יעדער געפּאַרבטע שטיקל רעדנע, וואָס אויפן דיל, און יעדעס אַלט קילימל, וואָס אויף די ווענט: „וואָס פאַר אַ פיין געוועב דאָס איז!“, „אין וועלכן טייל קאַווקאַז פלעגט מען אַמאָל אַזעלכע אויסאַרבעטן?“... פון דעם אַלעם הייבט זיך אָן אויסצודאַכטן, אַז יעדעס שמאַטעדיק טעפּיכל נעמט זיך איבער און אַז אין דער היימישער סאַקליע איז ווירקלעך אַזוי געמיטלעך, ווי אין ערגעץ נישט.

7

אַ נאָענטער שאָס האָט אין סוף פון יענעם טאָג געצווונגען דעם סטודענט מיטאַמאָל פאַרגעסן, וועגן וואָס ער האָט פריער מיט אַ רגע געטראַכט. נישט ווייט פון אים איז, באַגיסנדיק זיך מיט בלוט, געלעגן אויפן גראָז דער רויטער לימקע.

— דו האָסט אים דערהרגעט! האָט פאַרצאַפּלט גע־ברומקעט האַנס מעסער — דו האָסט אים דערהרגעט!

— יאַוואָל! — האָט, באַהאַלטנדיק דעם רעוואָלווער, געברילט אויף אים ווילי ברייטשייד, — נאָך דעם געזעץ דעם מיליטער־רעגלאַמענטס!

— ניין, ער האָט געמאָנט, זאָלסט זיך טיילן מיטן עסן.

יאָ, ווילי, ער האָט געמאָנט!

— איז פרוּוו אויך מאָנען... נו, פרוּוו!...

זייער גראַגערן האָט זיך פאַרצויגן ביז שפּעט אין אָוונט. מיט פיל גיכע גומען־ווערטער האָבן זיי אַלעמאָל זיך געוואָרפן איינער אויפן צווייטן און געדראָט מיט די פויסטן. ווייט נישט קלאָר איז געווען דעם סטודענט, אין וואָס צווישן זיי גייט. זייער קריגעריי איז צו אים דערגאַנגען בלויז ווי עפּעס אַ מין אָפּגערעפּץ פון אַלע זייערע השגות און פון אַלע זייערע טועכצן דאָ אין לאַנד.

באַלאָדן מיטן רוקזאַק און מיטן אויטאָמאַט, איז נאָך האַלבער נאַכט אַוועק פונעם באַרג־שפּאַלט דער אָבער־יעפרייטער ווילי ברייטשייד — אַוועק, נישט אומקוקנדיק זיך צום שוואַב, וואָס וויל נאָך אַלץ עפּעס פון אים און ברומקעט אים עפּעס נאָך. אין באַרג־שפּאַלט איז נאָכן פאַרגיין פון דער לבנה אויף לאַנג געוואָרן פינצטער און שטיל.

אָפּגעשוואַכט, כמעט ביז נישט קאָנען מער אויסגלייכן און איינבייגן די פינגער, האָט דער סטודענט אַלץ נישט אויפגעהערט איינצוהערן זיך אין אָט דער שטילקייט. דער שטערן מיטן די ברעמען זענען געווען ביי אים קוים־קוים אָנגעשטרענגט, ווי ביי אַ קראַנקן, ווען צו אים קערט זיך אום דער געדאַנק און קלעקט אים שוין נאָר אויף אַ טראַכט צו געבן וועגן זיך און וועגן זיין קרענק.

פּלוצעם האָט ער מיט די לעצטע כוחות גענומען פּרוּוון צום נאָענטן שטיין. אָפּגערוט דאָרט אַ מינוט, האָט ער באַגיים זיך אָנגעטאָן אַ כוח. אַרויסגעשאַרט פון אונטערן שטיין דעם שאָקאָלאַד מיטן צוקער, וואָס דער רייטער לימקע האָט נעכטן אַהין פאַררוקט, איז ער צוגעפאַלן מיט די ליפּן צו אַ שטיקל שאָקאָלאַד און האָט גיריק גענומען סמאָקען.

אויף דינע אָפּגעשוואַכטע פיס האָט ביי שאַריען אויף טאָג זיך צוגעשאַרט צו אים האַנס מעסער און האָט אָנגעוויזן אַהין, וווהין ברייטשייד איז אַוועק:

— „נאָך דעם געזעץ דעם רעגלאַמענטס“, כי־כי־כי!

צוגעזעצט זיך צום סטודענט גאַנץ היימישלעך, ממש, ווי לעבן אן אייגענעם מענטשן, האָט ער גענומען רעדן מיט אַזאַ טאָן, ווי אַלץ, וואָס דאָ האָט זיך אָפּגעטאָן, וואָלט ער האָבן צוגעזען נישט מער, ווי אַ זייטיקער:

— יאָ, יאָ... אָט ליגט ער, לימקע, אויפן פאַרבלוטיקטן גראָז... מיט לימקען האָט מען איינגעקנעלט דעם פיורערס לערע: „אַלע מענטשן באַגנבענען, באַרויבן און דערהרגענען, אַלע, נאָר נישט קיין דייטשן, פאַרשטאַנען, לימקע?“ אָ! לימקע, קאָן מען זאָגן, האָט עס פאַרשטאַנען גרינטלעך. אן אַנדער זאַך איז, אויב לימקע פגרט אַוועק פון הונגער, און

אַ צווייטער דייטש באַהאַלט פֿאַר זיך גוטע זאַכן צו עסן: כי־כי־כי און כי־כי־כי... לימקע ווערט דאָן אַליין אַ שטיקל טעאָרעטיקער און דערפֿירט דעם פֿיורערס ליניע ביזן לאָגישן סוף — ווי?....

באַמערקט, אַז דער סטודענט קוקט זיך קיין איין מאָל צו אים נישט אום, איז ער אַ רגע געזעסן פֿאַרחידושט: וואָס איז עס? ער רעדט דאָך, דאַכט זיך, אַזוינס, וואָס דעם סטודענט דאַרף עס זיין צום האַרצן!

— ברײמשייד, — האָט ער ווייטער געזאָגט, — אַ פּראָסאַק, אַ פּראָסאַק... צוגענומען פֿאַרטאָג זיין רוקזאַק מיטן עסן און — אַוועק מיט דער האָפֿענונג אַריבערקלעטערן איבער די בערג און זיך דאָרט דערקלייבן צו די דייטשן. זיין גאַנצע קראַפֿט איז אין די פֿיס, אין די פֿיס... געווען פֿון די בעסטע דייטשישע אַלפּיניסטן. אַ באַרג־שטייגער, אַ באַרג־שטייגער... און דיך, רוסע, האָט ער פֿאַרן אַוועקגיין געוואָלט דערשיסן... כי־כי־כי!

דער סטודענט האָט אַלץ נישט אויפֿגעהויבן די אויגן. צווינקענדיק און צושמייכלענדיק, האָט אים דער דייטש היימישלעך אַ מאָרקע געטאָן מיטן עלנבויגן:

— יאָ, יאָ... געוואָלט שיסן... מעגסט מיר גלייבן.

ערשט איצט האָט דער סטודענט דערפֿילט, אַז מע וויל עפּעס פֿון אים, און אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ. ער האָט דערזען לעבן זיך צוערשט דעם דייטשס צווינקענדיקע הענט און אַקאָרשט נאָכדעם זיין ווייבעריש פּנים, וואָס איז צעקרימט פֿון צושמייכלען.

— отстань! — האָט אָנגעשריגן דער סטודענט

דאָס איז געווען דאָס ערשטע וואָרט, וואָס ער האָט דאָ פֿאַר דער גאַנצער צייט אָן שום ווינקען אויסגערעדט. פֿון

גאָר גאָענט האָט דער דייטש זיך באַגעגנט מיטן סטודענטס בליק, און אים האָט אָנגעכאַפּט אַן אומגעהייערע שרעק:

אינעם סטודענטס אויגן זענען מער נישט געווען קיין שום שפּורן פון דעם, אויף וואָס האַנס מעסער האָט די גאַנצע צייט געהאָפט, ווי אויף אַ קראַפט, וואָס וועט אים ראַטעווען פון אומקום דאָ אין באַרג=שפּאַלט.

אין פאַרלוירנקייט האָט דער דייטש אַ כיכיקע געטאָן אָן אַ מינדסטן שמייכל, ווי ער וואָלט נאָרוואָס אַליין האָבן שטאַרק זיך קאַליע געמאַכט און ווייסט נישט מיט וואָס און וויל כאַפּן צוריק:

— כי=כי=כי.

— отстань! — האָט דער סטודענט איבערגעחזרט העכער און מער צערייצט.

מיט האַס זענען געווען איבערגעפולט דעם סטודענטס ברענענדיקע שוואַרצאַפּל — מיט האַס שטאַרקן און אָן אַ ברעג — אין זיי איז מער נישט געבליבן קיין אָרט פאַר די פאַרטראַכטע פייערלעך און פאַר דער אָפּשפּיגלונג פון יענעם נשמה=אויסדרוק, וואָס רופט זיך — מיטגעפיל, מיט=לייד, רחמנות. אויפן דייטש האָבן, צו זיין אומענדלעך גרוי=סער שרעק, געקוקט אויגן, וואָס מע קאָן מיט זיי בלויז זען, אויגן, וואָס אויסער פאַראַכטונג זאָגן זיי מער גאָרנישט אָן.

— „דייטשע אויגן! — האָט מיט אַ ציטער אַ טראַכט גע=טאָן האַנס מעסער, — וואָס זשע וועט איצט מיט מיר זיין?“

דער סטודענט האָט געזען, ווי דעם דייטשס האַנט גרייט אַ כאַפּ צו טאָן דעם רעוואָלווער. האָט בלויז ווי נעבעך אָפּגעטרייסלט פון די פינגער.

אָנגעבויגנערהייט, מיט דינע, ציטעריקע פיס, וואָס טראָגן שוין קוים זיין אָפּגעשוואַכטן אויסגעהונגערטן קער=

פֿער, האָט האַנס מעסער אָפּגעשפּאַנט פֿונעם סטודענט, זיך צוגעזעצט אויף זיין שטיין און אַראָפּגעלאָזט די הענט צווישן די קני: „אויסשיסן אינעם רוסע?... יאָ, דאָס קאָן מען נאָר. און וואָס ווייטער?“ אַ מענטש, ווייסט האַנס מעסער, קאָן איבערטראָגן הונגער אַ טעג צוואַנציק, אפשר מער. נו, און נאָכדעם? האַנסן כאַפּט אָן אַן אומגעהייערער גרויל, ווען ער שטעלט זיך פֿאָר, ווי אַזוי ער וועט נאָכן אויסשיסן אינעם סטודענט בלייבן אין באַרג=שפּאַלט אויף אומצוקומען דאָ. פּאַמעלעך, פּאַמעלעך וועט דאָ קומען צו אים דער טויט. מיט יעדן טאָג אַ ביסעלע מער, אַ ביסעלע מער... ווי לאַנג דאָס אַלץ וועט זיך אויסווייזן אים — איינעם לעבן די קערפּערס פֿון לימקען און פֿונעם רוס. אים כאַפּט אָן אַ גרויסער פּחד בײַם טראַכטן וועגן זיין לאַנגער עלנטער גסיסה. ער קאָן נאָר, פֿאַרשטייט מען, דערשיסן פֿריער דעם סטודענט, דערנאָך זיך אַליין — דעם לעצטן דייטש דאָ צווישן די פֿרעמדע בערג... דעם לעצטן צי נישט דעם לעצטן, וואָס גייט עס אים אָן? דער אומגליק איז, דער רוח זאָל עס נעמען, וואָס אָט דער רוס צווינגט אים, דעם געוועזענעם טעלאָג האַנס מעסער, ווידערמאָל זיך באַנוצן מיט דער מענטשן=פֿײַנקייט צו טראַכטן דווקא פֿאַרן טויט. אָט מיט וואָס דער רוסע צעצאַלט זיך — אַ פּאַקט! ער, האַנס מעסער, מוז איצט זיצן דאָ אויפֿן שטיין און זיך איינטראַכטן. נישט אַלע דייטשן, ווייסט ער, זענען געווען דורכויס זיכער, אַז „באַהערשן די וועלט“ וועט זיך איינגעבן, און פֿונדעסטוועגן זענען זיי מיטגעגאַנגען. אויף וואָס זשע האָבן זיי געהאָפֿט אין פֿאַל, אויב די „שפּיל“ וועט נישט געלינגען? ער, האַנס מעסער, קען [illegible]. ער איז איינער פֿון זיי. „די רוסן און אַלע אַנדערע, האָט ער פֿאַרויסגערעכנט, זענען דאָך נישט קיין מער=

דער, אויסראָטן אַלע דייטשן וועלן זיי נישט. ער מיינט נאָך איצט אויך אַזוי: די וועלט וועט רחמנות האָבן. פיל דייטשן וועלן בלייבן לעבן. און ער, האַנס מעסער, וויל אַזוי שטאַרק זיין איינער פון זיי. ער מוז זיך דערצו דערשלאָגן מיט אַלע מיטלען. ער וועט גיין אויף אַלץ, כל־זמן ער האָט נאָך די מינדסטע האָפענונג. ער וועט צוואַרטן. מעגלעך, אינעם באַשטימטן מאָמענט וועלן כאָטש אויף איין רגע זיך נאָכאַמאָל באַווייזן די פאַרטראַכטע פייערלעך — די אָפשפיגלונג פון יענעם נשמה־אויסדרוק, אויף וועלכן ער, האַנס מעסער, האָט דאָ אין באַרג־שפּאַלט פון אָנהייב אָן געלייגט האָפענונג... ער וועט צוואַרטן... ער וועט צוואַרטן...״

האַלטנדיק די רעכטע האַנט אין אַזאַ לאַגע, זי זאָל קאָנען וואָס שנעלער אַרויסכאַפּן דעם רעוואָלווער, האָט האַנס מעסער פונעם שטיין, וווּ ער איז געזעסן, נישט אויפגעהערט צו היטן דעם באַשטימטן — הינט, ווי עפּעס אַזוינס, וואָס קער נאָך אַלץ אָנגעהערט צו אים, דעם דייטש. מיט אַלע קרעפטן האָט ער זיך באַמיט אָפּצוטרייבן פון זיך דאָס כסדרדיקע געפיל פון וועלן ברעכן נאָך לאַנגן הונגער און נאָך לאַנגן נישט שלאָפן. אין די אויגן איז אים אַלץ פינצטערער געוואָרן — עטלעכע מאָל האָט ער לעבן זיך דערהערט, ער האָט געטאָן אַלץ אויף נישט אַריינצופאַלן אין צושטאַנד פון פאַרגעסן זיך, וואָס באַהערשט אים אַלץ מער און מער און איז דאָך אין אָט דעם צושטאַנד אַריינגעפאַלן.

ווען דער דייטש האָט אויפגעוואַכט, האָט די זון צווישן די בערג שוין געשיינט זייער הויך און זייער שטאַרק. ברע־נענדיק־הייס, ווי נאָרוואָס פון אונטער אַ צעגליט פרעסל, איז אויפן דייטש געווען דאָס אָנטאָן, און אַליין איז ער געווען זייער דערשטוינט פון דער גרויסער ענדערונג, וואָס איז פאַר־

געקומען, ווי אים האָט זיך געדאַכט, נישט בלויז דאָ אין באַרג־שפּאַלט, נאָר אומעטום אויף דער וועלט. לעבן אים איז אויף דער וואַך געשטאַנען דער סטודענט און האָט נאָכגעקוקט נאָך אַלע זיינע באַוועגונגען פּונקט אַזוי שטרענג, ווי שטרענג ער, האַנס מעסער, ברייטשייד און לימקע האָבן פריער דאָ נאָכגעקוקט אים, דעם סטודענט

— אַהער גיב דעם רעוואָלווער! — האָט בייז געפּאָדערט דער סטודענט, האַלטנדיק די הענט אויסגעשטרעקט צום דייטשם האַלדז.

די קראַפט, מיט וועלכער דער אויסגעהונגערטער סטודענט האָט געצווונגען אָפּגעבן דאָס וואָפן, האָט דעם דייטש געווונדערט און געשראָקן נישט ווייניקער, ווי דער האַס אין די שוואַרצאַפּל פון אָט דעם „רוסע“. איצט האָט ער די ברענענדיקע שוואַרצאַפּל געזען אַזוי נאָענט, ווי נאָך קיינמאָל נישט.

— שטיי אויף! — האָט באַפוילן דער סטודענט.

אַריינקוקנדיק אינעם אינעווייניק פונעם אָוועקגענומענעם אָנגעלאָדענעם רעוואָלווער און דערזען, אַז דאָרט פעלט כּל־הכּל איין קויל, איז דער סטודענט געבליבן שטיין פאַרטראַכט. אין זיין זכרון איז באַלד אויפגעשווומען די היימישע סאַקליע, ווי זי איז געווען, ווען ער האָט זי איניינעם מיט די דייטשן פאַרלאָזט: אויפן דיל איז דאָרט געלעגן דעם פאָטערס קערפּער מיט אַ ווונד אין שלייף און פון דער ווונד האָט אַ לאַנג און שמאָל פּאַסיקל בלוט זיך געצויגן ביז צום זוים פון איינעם פון די טעפּיכלעך און עס גענעצט און גענעצט, אָט דאָס טעפּיכל... ווי דאָס אַלץ וואָלט ער איצט נאָכאַמאָל דערזען דורכן לעבעלע פון דער אויספעלנדיקער קויל — אַזאַ געפיל איז געווען ביים סטודענט.

„געשיקט זיך? — האָט געטראַכט דער סטודענט, — מיט דער קויל, וואָס פעלט אין רעוואָלווער, זאָל דער־אָ האָבן אים דערשאָסן?“

אינעם סטודענטס אויפגעהויבענע אויגן האָט דער דייטש אין יענער רגע ווידעראַמאָל דערזען די פאַרטראַכטע פייערלעך.

— אָ! האָט דער דייטש אַ מאַך געגעבן כמעט מיט פרייד. — כ'האָב אָבער געוווסט...

— אויפשטיין! — האָט דער סטודענט באַפוילן מער שטרענג.

דער דייטש האָט געוואָלט זיך אויפהייבן און נישט געקאָנט — די שרעק און דער יאוש האָבן אויסגעשעפּט אַלע כוחות, וואָס זענען אין אים נאָך געבליבן נאָך עטלעכע מעת־לעת הונגערן.

— אויפשטיין! — האָט ער באַגיים דערהערט.

דער דייטש האָט געפאָלגט. זייער פּאַמעלעך און מאָרנע, ווי אַ געליימטער, האָט ער זיך אָנגעשפּאַרט אויף די פינגער פון די הענט און פון די פיס, אויף די עלנבויגנס, אויף די קני, נאָר באַלד צוריק זיך אומגעוואַלגערט.

— איך קאָן נישט, — האָט ער געברומקעט, — אָט זע... איך קאָן נישט.

— קאָנסט נישט?

דער סטודענט האָט געטראַכט אַ ווײַלע. זיין בליק האָט דערבײַ אויסגעקוקט אַרום און אַרום דאָס אָרט.

— נו, איז קריך צו מיר אויף די פּלייצעס.

— איך האָב אָבער געוווסט... איך האָב געהאָפט, — האָט זיך ווי געפּיעסטעט דער דייטש, קריכנדיק צום אָנגע־

בויגענעם סטודענט אויפֿן רוקן, — האָסט מיטלייד, האָב איך געוווסט, האָסט מיטלייד.

— יאָ, — האָט שלעפּנדיק אויף זיך באַרג־אַרויף די שווערע מאַסע, אויסגעקרעכצט פֿון זיך דער סטודענט, — פֿון מיטלייד צו אַלע, אַלע, וואָס דו האָסט אומגעבראַכט ביי אונדז, טראָג איך דיך אָט אַהין צום שטעג. אויף דיין שפּראַך זאָג איך עס דיר — זאָלסט פֿאַרשטיין.

אַראָפּגעוואָרפֿן פֿון זיך די שווערע מאַסע גלייך איבעם שניי, וואָס אין אַ קנייטש פֿון די בערג, האָט דער סטודענט אָפּגעווישט דעם שווייס פֿון זיינע באַקן, פֿון זיין שטערן.

— אין אַ פּאָר וואָכן אַרום, — האָט ער דערביי געזאָגט, — ווען דער שניי וועט צעגיין, וועט מען דאָ אָנהייבן אָפּט דורכצוגיין. דאָ וועסטו אַוועקפֿאַרן, און דאָ וועט מען, פֿאַרבייגייענדיק, פֿילן, ווי דו עיפּושסט. דאָס איז גוט. מען דאַרף, אַז מענטשן זאָלן וואָס מער דיין עיפּוש פֿילן און וואָס מער וועגן אים געדענקען — ס'איז נוצלעך!

און גישט אומקוקנדיק זיך מער צום דייטש, האָט דער סטודענט גאַדאַשווילי אַוועקגעשפּאַנט מיט דער שטעג, וואָס דרייט זיך ביים ראַנד פֿון שמאָלע און רחבותדיקע אָפּגרונטן און האָט ערגעץ־ווו אַן אויסגאַנג צו אים אין היימישן אַאול. אַלע זיינע געדאַנקען און געפֿילן האָבן זיך שוין געטראָגן בלויז אַרום דעם חורבן אין דער היים לעבן דער מוטער, אַקוראַט, ווי קיין ישום וווּנדער, איז גישט, וואָס פֿונעם געראַנגל מיט די דייטשן איז אַרויס גאַנץ ער, אַלס אַזעלכער, און נישט זיי, אַלס אַזעלכע — אַנדערש האָט נישט געקאָנט זיין.

דער סקולפּטאָר

1

אַ דרייסיק־יאָריקער, אַ בלאָנדלעכער, אַ מין שור־הבר מיט לאַנגע זייער שטאַרקע הענט און מיט אומגעלומפּערט גראָבע פיסטן. ווען נישט די קינדערישע תמימות אין זיינע גוטע ריין־בלויע אויגן, וואָלט מען געקאָנט אויף אים מיינען: ער איז אַ געפּעק־טרעגער ביים ים, וווּ מע לאָדט אָן שיפן. יעדער מבין, וואָס האָט געקענט זיינע סקולפּטור־פיגורן אין די מוזייען און אויף אַלע גרעסטע אויסשטעלונגען, האָט ביים באַקענען זיך מיט אים שיר נישט געגאַפט:

— אין אַ פּראָסטן לאָגל ס'ארא פיינער וויין!

אָנהייב מלחמה איז ער אויפן פראָנט אַריינגעפאַלן צו די דייטשן אין די הענט. אַנטלאָפן פון געפענגעניש, איז ער אָפּגעווען צוויי מיט אַ האַלב יאָר צווישן פּאַרטיזאַנער.

סוף מלחמה איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז ער איז געוואָרן אַ פּשוטער פאַבריקמאַכער ביי זיך אין דער אַמאָליקער היים.

די היים:

איינע פון די שטילע מיטעלע שטעט אויף דער גרענעץ צווישן פּאָדאָליע און וואָלין.

מיט יחן פון עפעס נישט־דערבליטס און נישט־דער־וואקסנס האבן דארט פיל משערעפענע דעכער ארויס־געקוקט פונעם טאל.

א שמאל טייכל — ווי א געעפנטער ערד־אדער פול־און־פול מיט בלוי בלוט — האט אפגעטיילט די הייזער פון א לאנגער פאסמע גרינס מיט שארף־שפיציקע טאפאלן, וואס פארשטעלן מיט זיך אויף יענער זייט ברעג די ציכטיקע ווייסקייט פון צענדליקער און צענדליקער אוקראאינישע שטיבלעך אינעם דערבייאיקן דארף.

דאס איז געווען א גאנץ אלטע יידישע שטאט.

זי האט אפגעשפילט איר ראל אין פיל יידישע פאלקס־מעשיות וועגן ערדיישע לארעניישן מיטן הימלישן גאט.

באליידיקט־מאנגענדיק איז איר נאמען געבליבן פאר־צייכנט אויף די שער־בלעטער פון פיל יידישע ספרים, וואס מע האט אמאל אין איר געדרוקט.

אויסגעקומען איז:

צו די ספרים — די קריש־זאגער נאך דער שטאט — האבן זיך באהעפט מעטאל־פיגורן, מארמאר־ביוסטן און בארעליעפן פון איינעם אירן א באוווינער.

די קליינע שטאט — אויפן צווייטן אדער דריטן טאג נאך איר פריי ווערן פון די דייטשן — האט ער געטראפן גאנץ, כמעט נישט גערירט. און דווקא דאס איז פאר אים געווען פיל שרעקלעכער פון יעדן שווערער, וואס ער האט זיך פארגעשטעלט אויפן וועג אהין.

געווען איז סוף זומער, ווען ער איז אָנגעקומען אַהין פֿונעם ווייטלעכן וואָקזאַלעכל — אָנגעקומען צופֿוס און מיט אַזאַ געפֿיל, ווי גלייך דעם לעצטן באַרג-אַראָפּ איז ער אָפּגעלאָפֿן אָן אָטעם.

דער טאָג — אַ ברענענדיק-הייסער, זייער אַ ווינטיקער און זייער אַ שטויביקער — האָט געשמעקט מיט טשאַד פֿון שׂרפֿות, כאָטש אינעם גאַנצן האָריזאָנט האָבן די אויגן קיין איינציק פֿייערל נישט געזען.

אַלע גאַסן און געסלעך זענען געווען פּוסט. אַלע הייזער — איינציקע אָן טיר-און-פֿענצטער — זענען געשטאַנען אויסגעליידיקט, אָן אַ מינדסט שטיקל מעבל.

קיין רויך איז נישט געגאַנגען פֿון קיין איין קוימען, און דאָך האָט זיך געדאַכט, אַז אַלץ אַרום-און-אַרום רייכערט זיך און טליעט.

קיין טויטע קערפּערס האָבן אין ערגעץ זיך נישט געוואַלגערט, נאָר אין דער לופֿט האָט דער הייסער ווינט פֿון אומעטום דערטראָגן צו דער נאָז אַ ריח פֿון מאָרג — פֿון דער גאַנצער שטאָט האָט זיך געפֿילט ווי פֿון אַ נישט-באַגראָבענעם מת.

פֿאַרשטויבט און נישט אָפּגעגאָלט, אין די פּאַרטיזאַנ"שע קליידער, וואָס ער האָט נאָך נישט געהאַט באַוויזן פֿון זיך אַראָפּצוּוואַרפֿן, איז ער געבליבן שטיין אינמיטן מאַרק, אַ גבֿר אַ יונג מיט אַ ברוין-פֿאַרקוילט פּנים, ענלעך צו אַ פֿאַרגרעבטן ריזיקן האָלצהעקער, וואָס וויפֿל ער פֿאַרדינט נישט, פֿרעסט ער עס באַלד אויף און פֿאַרזויפֿט עס. אַזאַ איז ער אַרויס פֿון נאָך צוויי מיט אַ האַלב יאָר שווערן פּאַרטיזאַנישן לעבן. בלויז אין זיינע בלוילעכע באַזונדער ריינע אויגן האָט נאָך אַלץ זיך געטובלט עפּעס זייער איידעלס און

צאַרטס, ווי ביי אַ גוט און ליב קינד, וואָס גלייבט בתמימות אין אַלץ, וואָס מע זאָגט דעם, און איז גרייט צו טאָן אַלץ, וואָס מע בעט ביי דעם.

ווייטיקלעך און פרעגנדיק אין געווען דער בליק, מיט וועלכן זיינע אויגן האָבן פון מיטן מאַרק פּאַמעלעך=פּאַמעלעך אויסגעקוקט אַרום זיך אַלע זייטן. דורך זיין האַלב=אָפענעם מויל האָט די גאַנצע צייט טיף פון דער ברוסט זיך געריסן אַ שטילער, נאָר זייער שווערער קרעכץ:

— האַ=אַ=אַ=אַ=אַ!...

און ווילד איז געווען, וואָס אָט דעם קרעכץ איז ער גישט בכוח געווען צו דערוואַרגן אין זיך, ווי אַ מסוכן=דאָרשטיקער איז נישט בכוח זיך אָפּצוהאַלטן פון פּוּנעם וואַסער, צו וועלכן ער איז צוגעפאַלן. און געשטאַרקט האָט זיך אַלץ מער און מער דער קרעכץ און זיך איבערגעגאָסן אין אַ ברייט און מעכטיק געבריל דאָ אינמיטן דער אַרומיקער פּוסטקייט.

און פּלוצעם האָט ער דערפילט, אַז ער הייבט אָן באַהערשט ווערן פּונעם בעלער, וואָס איז פאַרבליבן פון נאָך איינער אַ שווערער קאַנטוזיע. ער קען זיך מער נישט האַלטן אויף די פיס און פאַלט אום דאָ אינמיטן מאַרק אין חלשות, און ווי תמיד אין אַזאַ פאַל, פליט ביי אים דורך אין זכרון דער מאָמענט, ווען ער האָט באַקומען די קאָנטוזיע: אין שפּיץ פון אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער האָט ער דעמלט זיך אַרויסגעריסן פון אַ גראָבן ביי דער זייט פּונעם שאָסיי=וועג און האָט אויסגעשריגן, ווי אים האָט זיך געדאַכט, מיטן גרעסטן געשריי אין זיין לעבן:

— פּאַרטי=זאַ=נער!... זאַ מנאָ=יו!!!

דאָס מאָל האָט לעבן אים עפּעס ווי אַ שווינדל געטאָן אַ פיגור אין שוואַרץ, נאָר באַלד האָט ער אין דעם פאַרגעסן.

מיד און צעבראָכן פון נאָך דער קאָנטוזיע־אַטאַקע, נאָך נישט געקומען אינגאַנצן צו זיך, איז ער לאַנג געזעסן אויף די טרעפּלעך פון דער שטוב, אין וועלכער ער איז דאָ אין שטאָט געבוירן געוואָרן — אַ שמאָלע און אַלטע שטוב. אַרויסגערוקט אַ קאַפּעלע פונעם ענג־פאַרבויטן ווינקל, האָט זי מיט איינעם פון אירע צוויי פאַרגמיקע פענצטער געקוקט פון דער קרים אין מאַרק אַריין, געקוקט אַהין בעטלעריש, ווי זי וואָלט כסדר געהאַלטן אין איין חזרן:

— לאָזט מיך... לאָמיך אויך אַ קוק טאָן אין מאַרק אַריין...

דאָ איבער זיין קאָפּ, עטלעכע מעטער העכער די טרעפּלעך, איז, צוגעקלאַפּט סך־הכל גאָר מיט איין טשוואָק, געהאַנגען אין דער קרום זיין געהיגטן פאַטערס פאַריקמאַכער־שילד מיט די אויסגעמאָלענע צוויי מענטשן: איינער זיצט גאַנץ ברייטלעך איינגעהילט און אַ ווייס ליילעך, דער צווייטער זייפט אים מיט ווילדן חשק דאָס פּנים.

דאָס איז געווען די שילד, וואָס ער, דער שפּעטערדיקער סקולפּטאָר, האָט זי געמאָלט נאָך גאָר אַמאָל, ווען ער איז אַלט געווען אַ יאָר צוועלף און האָט נאָך געאַרבעט ביים טויב־שטומען פאָטער, ווי אַ לערנייִנגל.

דאָ נישט ווייט האָט זיך געוואַלגערט אַ הילצערן זאַלץ־ברעטל אויף כשר מאַכן פלייש, נאָך אַ גאָר ניי זאַלץ־ברעטל, און געקוקט האָט ער אויף דעם זייער לאַנג און אָנגעשטרענגט, ווי אויף צו דערמאָנען זיך אין עפּעס.

דער ווינט, וואָס האָט סוף טאָג גענומען אויפהייבן אין מאַרק גרויסע וואָלקנס שטויב און פאַרפינצטערט מיט זיי די לופט, האָט פון מאָל צו מאָל דערגרייכט אויך אַהער אין ווינקל. פאַר די טרעפּלעך, ווו ער איז געזעסן, האָבן איניינעם

מיט זאַמד און מיט אַש זיך דורכגעטראָגן כאַפּטעסווײַז פּיל צעריסענע שטיקלעך פּאַפּיר, און צווישן זיי האָבן פון זײַטל אויף זײַטל זיך איבערגעקערט האַלב=אָפּגעברענטע מזוזות צי קמיעות און אויך אַזעלכע האַלב=אָפּגעברענטע שטיקלעך פון זייער אַלטע וועקסלען — פאַרגעלטע יידישע וועקסלען, אויסגעשטעלט עפּעס נאָך גאָר אויף העברעיש. און די צע=הוירעטע בלעכענע פּאַריקמאַכער=שילד האָט איבער זײַן קאָפּ אַלץ אונטערגעסקריפּעט, צוגעקנאַקט, און דאָס איז געווען דער אײנציקער קלאַנג, וואָס פון זיך האָט אַרויסגעגעבן אַ שטאָט — אַ גאַנצע שטאָט.

דערנאָך, וצו פאַרנאַכט=צו, האָט דער ווינט מיטאַמאָל זיך אײַנגעשטילט. אַרויסגעשפּרונגען ערגעץ דאָ נישט ווייט פון אַ מיסט=גרוב, האָבן ביז זיך געריסן צווישן זיך עטלעכע פאַרווילדעטע זייער אויסגעהאַרטע קעץ, און צווישן די ווײַ=טע אוקראַיִנישע שטיבלעך, וואָס זענען אויף יענער זײַט שמאָלן טײַכל פאַרשטעלט מיט שאַרף=שפּיציקע טאָפּאָלן, האָבן מיט גרויס חשק גענומען אַרבעטן אײנציקע טעסליער=העק. און פון דעם איז געווען קלאָר, אַז גאָך איידער ער, דער כּוליפּטאָר, איז אַהער געקומען, האָט מען שוין באַוויזן זיך אומצוקערן אין דאָרף אַריין פון די אַרומיקע וועלדער און אַז פון ערגעץ אַ גרעסערן באַפרייטן צענטער זענען אַהער שוין דערגאַנגען באַפעלן, וואָס מע זאָל אויפבויען באַלד אויף דער הייסער מינוט. און אַט האָבן איצט שוין געהאַקט און געהאַקט אַט די העק אפשר צײַן, אפשר צוואַנציק מיטאַמאָל, גענמעסט מיט וואַקסנדיקן אימפּעט, ווי אײַנבײַסנדיק זיך אַלץ טיפער און טיפער אינעם טעם פון אַ באַנײַם באַפרייט לעבן.

מיט משונה=תילכנדיקע ווירערקולות האָט אויף די קלעפּ

פון די העק אָפּגעענטפערט די דורכויס פּוסטע שטאָט. און גראָד דאָס איז פאַר אים דאָ אויף די טרעפּלעך געוואָרן שרעקלעך ביז נישט צום איבערטראָגן מער — גראָד דאָס, וואָס אויסער אים איז נישט געווען קיינער, וואָס זאָל דער־הערן די קלעפּ פון אָט די העק.

ער וואָלט פון זיין היים־שטאָט געווען אַוועקבאַלד אָדער מאָרגן, ווען אים זאָל אין יענעם טאָג נישט געווען באַמערקן די אַכט־און־דרייסיק־יאָריקע טעקליע — איינע פון די קאָל־ווירטניצעס, וואָס האָבן כמעט אַלע פאַרלוירן זייערע מאַנען און האָבן, ווי אַן אַרטעל, באַאַרבעט אין נאָענטן וואַלד עט־לעכע אויסגעטיילטע שטיקלעך ערד.

ער וואָלט געווען אַנטלאָפן פון דאָרט, ווען טעקליע זאָל נישט געווען גורם זיין, ער זאָל זיך פאַרהאַלטן צוליב קליי־ניקייטן — דורכויס קלייניקייטן — און דאָך אַזעלכע, וואָס זענען געבונדן מיטן אָנדענק פון זיין געהרגעטן פאָטער, דעם טויב־שטומען פאַריקמאַכער.

2

טעקליע האָט געטראָגן גראָבלעכע שטיוול, ווי אַ מאַנצ־ביל, געבויט אין וואַלד פאַרן קליינעם קאָלווירט שטיבלעך און שטאַלעכלעך, ווי אַ מאַנצביל, בריהש געטאָן אַלע שווערע אַרבעטן, ווי אַ מאַנצביל. און דאָך האָט עפּעס אַ מין מיידלש־פרישע הארבקייט זיך נאָך אַלץ אויסבאַהאַלטן אינעם בליק פון אירע אויגן — דורכזיכטיק־ברוינע שוואַרצאַפּל און שלע־פעריקע ווייסלעכער, פאַרבלויט ווי מיט סינקע. אויף קיינעם וועט איר בליק נישט קוקן לענגער ווי איין־איינציקע רגע.

און דאָס נישט מער ווי דורך אַ שמאָל שפּעלטיקל, וואָס אים מאַכן אויף די לאַנגע נישט פּינטלדיקע וויעס.

אַהער, צו די טרעפּלעך, ווו ער איז געזעסן, האָט טעק־ליע אין יענעם פּאַרנאַכט געבראַכט צו פירן אַ ציג אויף אַ שטריקל. איר לענגלעך שוואַרצהנעוודיק פּנים, געגוג אָפּ־געבריענט פון נאָך אַרבעטן דעם גאַנצן זומער אויף דער זון, האָט דאָך אויסגעזען קאַלט — טונקל־ברוינער מאַרמאָר. אַ שאַרפער גערוך פון וואַלד־סאָסנעס האָט זיך געטראָגן פון אירע קליידער, פון אירע הענט און, ווי אים האָט זיך גע־דאַכט, אַפילו פון עם בליק, מיט וועלכן זי האָט אויף אים אַ קוק געטאָן — זייער אַ קורצן בליק, א פּאָר פון די וויעס און שווין.

געשטאַנען א ווילע אין שטיל־שוויגעניש. געקלערט און געקלערט, האָט זי סוף־כל־סוף צוגעבונדן די ציג אויפן שטריקל צו איינעם פון די פּידאַשעק־סלופּעס און געפּועלט ביי זיך אים געבן צו וויסן, אַז דאָס איז זיין געהרגעטן פאָ־טערס ציג:

— ס׳הייסט יאָ... דעם טויב־שטומען פּאַריקמאַכערס ציג.

טעקליע האָט גענומען אַוועקגיין, און ער איז אַלץ גע־זעסן פאַרהילצערט און דערשלאָגן. אוודאי אַ מינוט און מער האָט ער נאָכגעקוקט דער אַוועקגייענדיקער פרוי, נישט פילנדיק, אַז דאָס מויל איז ביי אים גולמיש־אָפן, און נישט באַגרייפנדיק, וואָס קומט דאָ פאָר: שוין זשע איז ווירקלעך קיינער אַחוץ אים און אָט דער פרוי דאָ אין שטאָט נישט גע־בליבן?... אפנים, אַז אַזוי איז עס. און אָט האָבן זיי זיך באַגעגנט אין דער אַרומיקער גרויסער פאַרוויסטונג —

אַ פּרעמדער „אדם" מיט אַ פּרעמדער „חוהן"... און דאָס איז אַלץ...

ערשט נאָכהעם האָט ער געגומען רופן צוריק די פרוי.

— כ'פאַרשטיי נישט... וואָס האָט איר געזאָגט, — האָט ער געפּרעגט ביי איר, — ווען נעמט איז די ציג?

אין דער זעלבער צייט האָט ער זיך געוואונדערט, פאַר וואָס די פרוי זעט אים אויס מאָדנע קענטלעך, ווי זי וואָלט איין מאָל אין לעבן זיך שוין געווען האָבן דורכגעטראָגן פאַר זיין בליק. גראָד אָט דער וואונדער האָט אים אַרויסגע־פירט פון זיין פאַרהילצערטן צושטאַנד. ער האָט געהאַט אַ סך וועגן וואָס צו פרעגן. ערשטנס:

— פונוואַנען איז געדרונגען, אַז דאָס איז דעם פאַבריק־מאַכערס ציג?

דערויף האָט טעקליע געהאַט אַ גאַנץ פּשוטן ענטפער: די ציג האָט דער טויב־שטומער פאַבריקמאַכער פאַריאָרן גע־האַט אָפּגעגעבן אין אַרטעל אויף „זימיוויליע".

— אַזוי?...

מער ווי אויף טעקליען האָט ער געקוקט אויף דער ציג.

— אַ ציג ווי אַלע ציגן, אַ יונגע נאָך... אויפן אויסזען אַ דריי־יאָריקע, נאָר אַ גאַנץ זשוואַווע און צוגעלאָזענע... קוקט מיט צופרידענע ציגן־אויגן אָט אויף טעקליען, אָט אויף אים, ווי זי וואָלט וועלן ווייסן, וועגן וואָס רעדט מען... אַפּנים אויס־געצויגן געוואָרן פון קליינערהייט אָן צווישן מענטשן און זיך צוגעוווינט, מע זאָל זי קיצלען אין גלעטן, אָט ווי מען גלעט זי איבערן רוקן טעקליע... און דאָ לעבן דער שטוב פילט זי זיך, די ציג, אַפּנים, גאַנץ היימיש, קוקט אַ ווײַלע צו דער טיר, ציטערנדיק מיט די צאַרטע, כמעט דורכזיכטיקע נאָז־לעכלעך, אין הייבט אַזש אָן צו ניסן און צו מעקן, ציענדיק

זיך אַהין פֿונעם שטריקל, מיט וועלכן מע האָט זי צוגעבונדן צום פֿיראַשעק־סלופּ.

מעקליע האָט שוין ווידער געהאַלטן ביים אַוועקגיין ערשט איצט האָט ער זיך אַ כאַפּ געטאָן:

— וואַרט, וואַרט!... וואָס זשע האָב איך געוואָלט פֿרעגן?

ווידער געזעסן אַ ווײַלע פֿאַרהילצערט און זיך דער־מאָנט:

— טאַקע וועגן דעם... ווי זשע קומט די ציג צו אײַך אין וואַלד אַרײַן איצט אום זומער?

— אַך, וועגן דעם?

מיקליע רעדט נישט צו אים, נאָר גאָר צו דער סטריבע פֿונעם נידעריקן שטוב־דאַך.

— ס'אַ גאַנצע מעשה:

די דײַטשן, ווען זיי האָבן דאָ געוועלטיקט, האָבן זיי, פֿאַרשטייט מען, באַנומען דעם אַרטעל און דער עיקר — די סטאַדע. צו דער צײַט, ווען די רויטע אַרמיי האָט זיי גענומען פֿונדאַנען פֿאַרטרייבן, איז פֿון דער גאַנצער סטאַדע שוין גע־האַט געבליבן נישט מער ווי דרײַ יונגע טעלעצעס, איין ביקל, צוויי ציגן און איין פֿערדל — אַ קליינס, אַ בלינדס אויף איין אויג און מיט זייער אַן אײַנגעבויגענעם רוקן. אין וואַלד זע־נען אַלע געווען שטאַרק דערשראָקן, ווײַל פֿון די דײַטשן איז מען געקומען און גענומען אָפּקלײַבן אַלע יונגערע קאָלווירט־ניצעס, כּדי מיטצושלעפּן זיי קיין דײַטשלאַנד אויף אַרבעט. מעקליע האָט מורא געהאַט, אַז אויך זי וועט מען אַוועק־שלעפּן, און איז דעריבער אַוועק מיט דער געבליבענער סטאַ־דע צו אַ גאַנץ ווײַטער לאַנקע טיף אין וואַלד. נו, און די נאַכט, ווען מע האָט די דײַטשן אַרויסגעטריבן, איז, פֿאַר־

שטייט זיך, געווען זייער אַ פּחדימדיקע. איבערן וואַלד האָבן
אומעטום זיך געריסן באָמבעס. פון שרעק איז מעקליע דאָרט
אויף דער לאָנקע אַזש אַנטשלאָפן געוואָרן — ס'הייסט, נישט
ממש אַנטשלאָפן געוואָרן, נאָר אָנגעהויבן דרעמלען, ווי עס
טרעפט, ווען דאָס האַרץ קלאַפּט צו לאַנג און מע ווערט
הערפון זייער אָפּגעשוואַכט. דערנאָך, ווען מעקליען האָט
אויפגעוועקט דער איבערייס פון אַ נאָענט געפאַלענער באָמ=
בע, איז גראָד איבערגעגאַנגען די לבנה, אַזוי אַז מע האָט גע=
קאָנט אויפגיך אַ צייל טאָן מיטן אויג, צי פעלט נישט עפּעס
אין דער סטאַדע. און טאַקע העמלט, ביים ציילן, איז אויף
מעקליען אָנגעפאַלן נאָך אַ גרעסערע שרעק, ווי פריער, איי=
דער זי איז אנדרעמלט געוואָרן: אַנשטאָט צוויי ציגן האָט זי
איבערגעציילט דריי... נו יאָ. זי, מעקליע, הערט זיך אָן פאַר=
שידענע מעשיות, און דאָ נאָך איז זי געווען אינגאַנצן איינ=
געטונקען אין דרעמל... זי קוקט זיך צו — ס'איז די ציג,
וואָס מע האָט וועסנע=צייט אָפּגענומען ביים אַרטעל פון נאָך
דער „וימיוּוליע" — דעם טויב=שטומען פאַבריקמאַכערס ציג.
דעמלט האָט זי גלייך אַ טראַכט געטאָן: „אוי, אויך אים
האָבן זיי, אפנים, שוין געהרגעט". וואָרן געהאַלטן האָבן זיי
אים ביזן סאַמע סוף, ער זאָל זיי שערן און גאָלן... אַ ווילער
מענטש געווען... נישט קיין העיבער, נאָר אַ רירעוודיקער אַזאַ,
אַ זשוואַווער. וועסנע=צייט, ווען ער איז געקומען אין אַרטעל
אָפּנעמען די נאָרוואָס אָפּגעצייגלטע ציג, האָט ער זיך זייער
געפרייט, וואָס זי האָט אים דערקענט, און איר, מעקליען,
האָט ער דאָרט באַוויזן מיט דער האַנט צו זיך אויפן
האַלדז, ווי איינער זאָגט: „זיי וועלן מיך קוילען, די דייטשן...
קוילען..."

— אַזוי האָט ער געוויזן?

גראָד דער דאָזיקער זשעסט — דאָס באַווייזן מיט דער האַנט אויפֿן האַלדז — האָט אים סקולפּטאָרס זכרון מיט אַ מאָדנער קלאָרקייט אויפֿגעלעבט דאָס פּנים און די גאַנצע געשטאַלט פֿון זיין פֿאָטער, און דאָס האָט אים נאָך מער פֿאַרהילצערט. ער האָט געהאַט אַ סך, אַ סך וועגן וואָס צו פֿרעגן, נאָר ווען ער איז געקומען צו זיך, איז שוין מעקליע דאָ לעבן אים נישט געווען.

„דעם טאַטנס צייג?“ — האָט ער ווידער געפֿרעגט, אָבער נישט מיטן מויל, נאָר אין געדאַנק ביי זיך אַליין.

צום פֿאָטער איז ער די לעצטע עטלעכע יאָר פֿאַר דער מלחמה קיין איין מאָל נישט אַראָפּגעפֿאָרן און זעלטן־זעלטן אים אָנגעשריבן אַ גאַנץ קורץ בריוול. נו יאָ, וואָס קאָן מען שרייבן צו אַ טויב־שטומען טאַטן? „טאַטע, כ'האָב דיך אַנומלטן ווידער אַרויסגעשיקט אַ ביסל געלט. האָסט עס גע־קריגן? ווי גייט עס דיר? איך בין געזונט און אַרבעט. אַלץ איז אין אָרדענונג...“

אַז ער איז נישט מער ווי איינער פֿון פֿיל־פֿיל, וואָס באַגייען זיך אַזוי מיט אַ טאַטן און האָבן נאָכדעם דערויף חרטה — דאָס האָט ער געוווּסט. און דאָך האָט ער איצט נישט געהאַט קיין מינדסטן ווילן צו דערשטיקן אין זיך דעם פּשוטן מענטשלעכן געדאַנק:

„ער!... געטאָן ווי אַ חזיר!...“

אונטער אַלע נייע הויטן, וואָס זענען אויף אים אָנגע־וואַקסן אין די גרויסע שטעט אין די קרייזן, ווו ער האָט געלעבט, געאַרבעט און געהאַט דערפֿאָלג, איז ערגעץ טיף אין אים, ווי אַן אייזערנער פֿאָנד, געבליבן אויסבאַהאַלטן דער פּשוטער אָרט הענקען פֿונעם צוועלף־יאָריקן „לייבל דעם פֿאַ־ריקמאַכערס“, און קיינמאָל האָט ער אַזוי שטאַרק נישט

געפילט, אַז ער איז נישט מער, ווי „לייבל דעם פּאַריקמאַ־כערס“, ווי ער האָט עס געפילט איצט, זיצנדיק דאָ אויף די טרעפּלעך פון זיין פאָטערס פוסטער שטוב. דער טאַלאַנט זיינער פלעגט אים ברענגען גליק. דאָס איז געווען, איידער ער איז איניינעם מיט נאָך רויט־אַרמייער אַריינגעפאַלן צו די דייטשן אין געפענגעניש. די דייטשן האָבן זיך דערוווּסט, אַז ער איז אַ ייד און אַ גוטער סקולפּטאָר, און האָבן אים פאַר־געלייגט:

— ווילסט לעבן נאָך אַ טאָג און נאָך אַ טאָג, איז קלעפּ אונדזערע ביוסטן.

און ער האָט געפרעגט ביי זיך, צי מעג עס טאָן „לייבל דעם פּאַריקמאַכערס“ צוליב דער האָפענונג, אַז אים וועט זיך איינגעבן אַנטלויפן צו פּאַרטיזאַנער — געקווענקלט, געקווענקלט און דאָך גענומען קלעפּן ביוסטן, און קלעפּנדיק, האָט ער די גאַנצע צייט געדענקט, אַז דעם דראַנג צו זיין באַרוף האָט, מעגלעך, אויפגעוועקט אין אים בלויז דער פּאָ־טער — אַ טויב־שטומער מענטש, לעבן וועלכן ער האָט פון געבוירן אָן זיך געלערנט אויסצונעמען אַלץ, וואָס מע פילט און מע פאַרשטייט אין דער אַרומיקער וועלט, בלויז מיטן בליק פונעם אויג. און אָט דעם פּאָטער וועלן די, וואָס ער קלעפּט, הרגענען, אָדער זיי האָבן אים אפשר שוין געהרגעט...

פון די דייטשן איז אים סוף־כל־סוף געלונגען צו אַנט־לויפן. צוויי מיט אַ האַלב יאָר האָט ער זיך געשלאָגן ווי אַ פּשוטער פּאַרטיזאַן און וועגן דעם דראַנג צו זיין באַרוף קיין צייט נישט געהאַט אַפילו צו טראַכטן.

און אָט זיצט ער דאָ אויף די טרעפּלעך פון דער שטוב, וווּ ער איז געבוירן. ער איז אינגאַנצן אויסגעליידיקט און מוז דאָ באַגיים מיט עפּעס זיך אָנפילן, ווי אַמאָל — לייבל

דעם פֿאַבריקמאַכערס ייִנגל. נאָר מיט וואָס קאָן איך דען אויסבאַהאַלטן אַ יידישע ?? — זיי זענען פּוסט! און דער טאַטע האָט אָנגעהויבן צופֿאַלן די נאַכט, און אויף די טרעפּלעך פֿון זיין פֿאָטערס שטוב איז געזעסן איינער פֿון יענע ווייניקע, וואָס זענען פֿון איר אומקום ניצול געוואָרן. זיין פֿאָטער איז געווען אַ טויב־שטומער. די צייט האָט פֿאַר אים עפּעס געמאַנט מיט איר מעקען.

אין שטיבל זענען בליבן צימערלעך מיט דער קיך געווען אויסגעליידיקט, פֿול מיט מאָדנער פּוסטקייט, ווי באַרויבטע קבֿרים, און צווייגיין צוזין שלאָפֿן וואָלט פֿאַר אים אין יענער שטילער און וואַרעמער נאַכט — אַ סוף־חודשדיקע נאַכט מיט אַ שפּעט־אויפֿגעגאַנגענער לבֿנה — געווען אויסגעמאַכט דאָס אייגענע, וואָס אַרייַנגיין שלאָפֿן אין אַ קבֿר. אויף די טרעפּלעך, וואָס אונטער דער פֿאַבריקמאַכער־שילד, האָט ער האַלב געשלאָפֿן, האַלב געדרעמלט, און ביז שפּעטן אויף טאָג, אונטער דער שיין פֿון דער לבֿנה, וואָס האָט אָנגעהויבן אויסגעלאָשן ווערן נישט פֿאַרגאַנגענערהייט, האָט ער איבערגעלעבט, ווי אים האָט זיך געחלומט, עפּעס אַ חלום, שיר נישט אַ האַלוצינאַציע. באַהויבט מיט ווי פֿון פֿאַרמאַגיקער פּייכט־קייט, האָט דעמלט אין עק געסל זיך פּלוצעם באַוויזן די פֿיגור פֿון אַ פֿעטער נישט קיין יהודיך מיידל מיט אַ רוקזאַק אויף די פּלייצעס. פֿאַרגליווערט, ווי אַ געשטאַלט, אויסגעהאַקט פֿון שטיין, האָט די פֿיגור אַ שפּאַן געטאָן מיט שווערע פֿיס פֿון אַ דענקמאָל און איז פֿאַרשוווּנדן אינעם שמאָלן דורכגאַנג צווישן צוויי פּוסטע הייזער.

אים האָט אין יענער נאַכט גאָר נישט געקאָנט אַפֿילו אַריַינקומען אויפֿן זינען, אַז נאָך עטלעכער פֿון די געוועזענע

אָרטיקע אײנװױנער זאָל האָבן זיך אומגעקערט אַהער אין אָט דער שרעקלעך־פּוסטער שטאָט.

.3

מיט אַ טאָג שפּעטער איז אין מיליטער־קלײדער אָנגע־לאָפן אַהער פונעם פראָנט דער זשורנאַליסט בראָכמאַן — אַ מיטאַרבעטער אין אײנער פון די פראָנט־צײטונגען. ער איז געװען נאָך גאָר אַ יונגער מענטש, זײער אַ מאָגערער — אַ בינטל הױלע אָדערן, געקניפּט און פאַרהאַרטעװעט נאָך אַ לאַנגן פראָנט־לעבן — מיט אַ שמאָל רױט־אָפּגעסמאַליעט פּנים דורכבוים אין קנײטשן. אַ גאַנצן פרימאָרגן האָט ער זיך אַרומגעשלעפּט דאָ איבער די פּוסטע געסלעך און ניט געהאַט בײ װעמען זיך צו דערפרעגן, װען און װי אַזױ זענען דאָ אומגעקומען זײנע עלטערן. דערזען פון װײטנס, װי אין סאַמע עק שטאָט אױפן פרײען סטעפּאַק באַשעט זיך אַ ציג און לעבן איר זיצט אַ מענטש, האָט ער אַהין אַװעקגע־שפּאַנט און קױם דערקענט דעם סקולפּטאָר, מיט װעלכן ער האָט פאַר דער מלחמה זיך געטראָפן, װי מיט זײנעם אַ בן־עיר.

אפנים, אַז אױך אים האָט דער סקולפּטאָר דערקענט. זײן צעװאָקסענער קערפּער האָט זיך אַלץ ניט געריכט פון אָרט, װי גלײך דאָ אינמיטן סטעפּאַק װאָלט ער זיצן עפּעס זײער אַ גרױסע און שװערע שבעה. זײנע אױגן־לעפּלעך, אױפן אױסזען שטאַרק אָנגעשװאָלענע, האָבן זײער פּאַמעלעך און שװער זיך אױפגעהױבן, בעת ער האָט צום צװײטן מאָל אַ קוק געגעבן אױפן זשורנאַליסט.

— דעם טאַטנס ציג, — האָט ער שטיל אַ זאָג געטאָן,

און ער האָט גלייך אָװעקגעדרייט זיין פּנים צו יענער זייט, װו די ציג פּאַשעט זיך.

— איז װאָס טאָן מיט איר? — האָט ער אין אַ רגע ארום באַניים אָנגעהויבן, — זי קוילען?... זי אװעקשענקען... זי פארקויפן?...

אָפּגעשװיגן א רגע, װי א דערשלאָגענער, האָט ער קורץ פארענדיקט:

— ס'איז אלץ, װאָס דאָ איז געבליבן פונעם טאַטן...

— יאָ, יאָ, — האָט װי אין עפּעס מודה געװען דער זשורנאַליסט.

און זיך צוגעזעצט דאָ לעבן סקולפּטאָר אויפן גראָז, האָט ער מיטאַמאָל זייער שטאַרק צונויפגעצויגן אלע קנייטשן אויף זיין העליש־רויטן אָפּגעסמאַליעטן פּנים און זיך פאר־טראַכט.

— איך אויך, — האָט ער געזאָגט, — עפּעס א פּאָר גליד־געשװעסטער־קינדער האָב איך נאָך ערגעץ אויף דער װעלט... קיין געענטערס איז מיר שוין נישט געבליבן.

— נו, אָט זעט איר...

דער סקולפּטאָר האָט עס א מאַך געטאָן מיט אזא טאָן, װי גלייך ער האָט דאָ דעם זשורנאַליסט סוף־כל־סוף עפּעס דערװיזן.

— יאָ, — האָט ער שװער א זאָג געטאָן, — נישטאָ די שטאָט... נישטאָ קיין טאַטע...

און פּלוצעם באַקומען א צעקרימט פּנים, גענומען אריינ־קוקן דעם זשורנאַליסט פון זייער נאָענט אין די אויגן און אָנ־גערופן זיך און אים ביי זייערע אַמאָליקע נעמען דאָ אין שטאָט.

— איז איך, לייבל דעם פאַבריקמאַכערס, און דו, עליק דעם לערערס... איז ווער זענען מיר, אַ?...

און ער האָט דערציילט דעם זשורנאַליסט, אַז וועגן דעם אומגעקומענעם פאָטערס לעצטע מינוטן האָט ער זיך דערוווּסט ביים פּוילישן דאָקטערס קלענערן ייִנגל — אַ פערצניאָריק ייִנגל, וואָס זייט די דייטשן האָבן דאָ פאַרמאַכט די שול, איז ער אַרייַנגעפאַלן אין פוסט־און־פאַס און האָט, אַרומשלעפּנדיק זיך אין שטאָט, שטענדיק געשניצט פייפעלער פון בוזינע און פון ליפּע.

אַפּנים, אַז גאַנצפרי איינעם טאָג, ווען די דייטשן האָבן אַוועקגעפירט פון דער שטאָט די לעצטע ייִדן, דורכוים באַלמעלאָכעס, איז דעם טויב־שטומען פאַבריקמאַכער געלונגען זיך אויסבאַהאַלטן ערגעץ־ווו אין אַ קעלער. אַרום גיין אַזייגער, ווען ער איז פונעם קעלער אַרויסגעקראָכן, איז אין שטאָט שוין קיינער נישט געווען — אַ פוסטע שטאָט, און די זון האָט געבריט, ווי אַלע פרימאָרגן. פון מיטן מאַרק האָט דעם דאָקטערס ייִנגל, שניצנדיק זיינע פייפעלעך, געזען, ווי דער פאַבריקמאַכער יאָגט אַוועק צו זיך אַהיים, לאָזט דאָרט אַרויס די ציג אויף דער פריי און קומט אַרויס, טראָגנדיק עפּעס אין אַ זעקל אויף די פּלייצעס. באַמערקט אין מאַרק דעם דאָקטערס ייִנגל, איז ער צוגעקומען און גענומען זיך נאָכפרעגן אויפן ווונק:

— וווהין?... וווהין זענען אַוועק אַלע ייִדן?

— אָט אַהין, — האָט אויך אויפן ווונק געגעבן צו וויסן דאָס ייִנגל, — צום יאַר, וואָס ביי די בלאָטעס.

און נאָך האָט אים דאָרט דאָס ייִנגל אויפן ווונק געגעבן צו וויסן:

— מע האָט זיי דאָרט אוועקגעשטעלט אויסגראָבן א גרוב... מע וועט זיי אַלע שיסן.

נאָר דער פאַבריקמאַכער האָט דאָך אייליק ערגעץ־וווהין זיך אַוועקגעלאָזט, נו, האָט מען אים דערשאָסן אויפן בריקל ביים טייך...

פון דעם האָט דער סקולפּטאָר געדרונגען, אַז איבער זיין טויב־שטומקייט האָט דער טאַטער נישט געוווּסט, אַז אַהער דערנעענטערט זיך די רויטע אַרמיי, און אַז אומצוקומען אינאיינעם מיט אַלע יידן איז אים געווען ווייניקער שרעק־לעך, ווי צו בלייבן דאָ וואַרטן אויפן טויט אַליינער אַליין. נאָר וווהין האָט ער זיך דעמלט געקאָנט לאָזן מיטן זאַק אויף די פּלייצעס?

— אָט איז עס, — האָט ער געזאָגט צום זשורנאַליסט, — אַלץ... זייער א פּשוטער סוף פון א טאַטן און פון א גאַנ־צער שטאָט.

זיי האָבן א ווײַלע געשוויגן און זענען גלאַט אַזוי נאָך גע־זעסן אייגער לעבן אַנדערן אויפן גראָז — צוויי מענטשן, ביי וועמען עס איז אָפּגענומען געוואָרן אַלץ, וועגן וואָס אַנ־דערע מענטשן, געבוירן אין איין שטאָט, האָבן צווישן זיך צו רעדן.

— נו, און וואָס קלערסטו איצט טאָן? — האָט גע־פרעגט דער זשורנאַליסט.

— איך?...

— כ'מיין: ביסט דאָך א סקולפּטאָר.

— ווער? — מיד א קוק געטאָן אויפן זשורנאַליסט פון אונטער די געשוואָלענע אויגן־לעפּלעך, האָט ער בייזלעך צוגעגעבן, — א סקולפּטאָר... איז וואָס?

און ער האָט גענומען רעדן וועגן דעם, וואָס זיין אָנהייב איז געווען אָט די שטאָט מיט אירע מענטשן. מיט דעם זענען, ווי מיט אַ שאַרפן לעבנס־וואָרצל, געווען פאַרפאַרוועט אַלע זיינע געפילן, בעת ער האָט עפּעס פאַרטראַכט און געקלעפּט.

— נו, און איצט, — האָט ער געפרעגט, — מיט וואָס פאַרפראַווען?...

ס'איז געווען פאַרנאַכט, און דער סקולפּטאָר איז אויפגעשטאַנען פונעם גראָז, כדי אומצוקערן זיך מיט דער ציג צוריק אין פוסטן געסל.

— יאָ, — האָט אַ מאַך געטאָן דער זשורנאַליסט, — נאָר עפּעס... עפּעס גלייבט זיך נישט...

ביים פּוילישן דאָקטערס ייִנגל האָט געהאָפט זיך דערוויסן עפּעס וועגן זיינע עלטערן אויך דער זשורנאַליסט בראַכמאַן. ער איז אויפן אַנדערן טאָג גאַנצפרי אוועק אויפזוכן דאָס ייִנגל אינעם אוקראַיִנישן דאָרף, וואָס אויף יענער זייט שמאָלן טייכל. ער האָט זיך דאָרט געזאַמט גאַנץ לאַנג און נאָכדעם זיך אומגעקערט צום סקולפּטאָר אַ צערודערטער פון אַלץ, וואָס ער האָט דאָרט געזען און געהערט.

— ס'איז, ווייזט זיך אַרויס, גאָר נישט אַזוי פּראָסט, — האָט ער געזאָגט, מיינענדיק אַפּנים אַלץ, וואָס דאָ האָט זיך אָפּגעטאָן.

ער האָט זיך זייער געאיילט אָניאָגן זיין דיוויזיע, וואָס דערווייטערט זיך אינאיינעם מיטן פראָנט אויף מערב, און געהאָפט כאַפּן אָט באַלד אַ צוג אויפן נאָענטן וואָקזאַל. פאַרלאָפן צום סקולפּטאָר ממש אויף געציילטע מינוטן, האָט ער גערעדט דורכויס מיט אָפּגעריסענע נישט פאַרענ=

דיקטע פּראָזן, זיך אויפֿגיך אָפּגעזעגנט און איז אוועק. ערשט דערמאָלט האָט ביים סקולפּטאָר אין קאָפּ גענומען זיך אָפּלייגן הער תּוך פֿון דעם גאַרוואָס אויסגעהערטן שלל ווערטער: אויפֿגעריסענע בנינים אין דאָרף — די שול און דער שפּיטאָל... דעם פֿאַרזייצער פֿונעם דאָרפֿס-ראַט און די בעסטע בריגאַדירן האָבן די דייטשן געהרגעט... נישטאָ דער הויף, פֿינוואַנען זיי זאָלן נישט האָבן אוועקגעפֿירט מיט זיך מענטשן אויף אַרבעט. און נאָך אַ גואָס:

דעם טויב-שטומען פֿאַבריקמאַכער פּלעגט מען אָפּט זען מיט אַ זעקל אויף די פּלייצעס לעבן די לעצטע דאָרפֿס-שטיבלעך, וועלכע די דייטשן האָבן פֿאַרברענט נאָך אין אָנהייב צווייטן מלחמה-יאָר. און דאָ איז עפּעס אַ מעשה, און כּדאַי איז קלאָר צו מאַכן, וואָס האָט געהאַט צו גיין אַהין מיט אַ זעקל אויף די פּלייצעס דער פֿאַבריקמאַכער, ווייל און יענע שטיבלעך, אַזוי זאָגט מען, האָבן קאָמיוניסטן — דאָרפֿישע און שטאָטישע — געהאַט אַ ראַדיאָ-אַפּאַראַט און פֿון דאָרט געהאַלטן פֿאַרבינדונג מיט צוויי קליינע פּאַרטיזאַנישע טיילן, און סוף-הכּל צוויי פֿון די קאָמיוניסטן האָבן נאָכדעם זיך געראַטעוועט צו די פּאַרטיזאַנער — אַן אוקראַינער און אפֿרים דעם קירזשנערס מיידל מאַניע. און פֿון איר, פֿון אַט דער מאַניען, וואָס האָט, ווי מע זאָגט אין דאָרף, אָקאָרשט געגעבן ביינאַכט זיך אומגעקערט אַהער, וואָלט מען זיכער געקאָנט עפּעס וויסן, נאָר זי איז גראָד אוועק אין רייקאָם...

פֿון אָט די אַלע גאַנץ צעשוומענע פּרטים האָט ביים סקולפּטאָר זיך באַקומען, אַז זיין טויב-שטומען פֿאָטערס סוף קיימלט זיך נאָר מיט עפּעס אַ מין אָנהייב, און קאָמפּאַמאָלצעס, קאָן זיין, ווייסן וועגן דעם, און דאָס האָט אַרויסגערופֿן ביי אים אַ געפֿיל, אַז צו אָט דער פֿוסטער שטאָט איז

ער נאָך צוגעבונדן — ער מוז נאָך דאָ זען דעם קירזשנערס מיידל מאַניע, און בכלל — ער ווייסט גישט, ווי לאַנג וועט ער דאָ פאַרבלייבן, נאָר ער האָט נאָך דאָ וואָס צו טאָן.

4

אינעם אַרטיקל פון די פריען, וואָס באַאַרבעטן די פרייע שטיקלעך ערד אין נאָענטן וואַלד, האָט געפוילט דאָס צייטיק געוואָרענע גרינס, וואָס מע נעמט אַראָפּ יעדן טאָג פונעם היפּשן באַשטאַן. די שטאָט, ווו מע פלעגט דאָס גרינס אָפּזעצן, איז געווען פוסט.

גאַנצפרי האָט טעקליע דאָך געפרוווט זיך אַראָפּלאָזן אהין מיט א קאָשעקל, פיל מיט פריש-אָפּגעריסענע פּשעניטשקעס, פּאָמידאָרן, בלויע פּאַטלאַזשאַנעס און דעסגלייכן — אפשר וועט זיך פאָרט אָפּזוכן א קונה... אפשר וועט עמעצער דורכפאָרן...

אירע פיס האָבן פון אלטער געווינשאַפט, ווי פון זיך, זי געפירט אין מאַרק אַריין. שפּאַנענדיק מיטן זון-אויפגאַנג באַרג-אַראָפּ, איז זי נאָך אַלץ געווען האַלב איינגעטונקען אין שלאָף, און, ווי תמיד, גאַנצפרי אין דער-אָ צייט פון יאָר, האָט איר אין די אויערן זיך געחלומט א ליאַרעם פון פיל שטאָט-ווייבער, וואָס טומלען זיך אַרום פּאַרקויפערינס און זשומען אַלע אינאיינעם, ווי בינען אַרום האָניק. טעקליע האָט אונטערגעאיילט. נאָר אין מאַרק האָט אויף איר געוואַרט גישט מער, ווי א גרויסער ליכטיקער זון-אויסגוס, פון וועלכן עס כאַפּט אוש אָן א נאָגעניש.

אונטער די דינע הייטלעך זענען אירע פּאָמידאָרן — צוגעקליבן-רייטע און גרויסע, ווי צונויפגעוואַקסן דריי און

מער אויפֿמאָל — געווען פֿול אָנגעגאָסן מיט זויערלעך־וויניקן זאַפֿט. נאָר אין שטאָט זענען נישט געווען קיין ציין, וואָס זאָלן ווערן פֿון אָט דעם זאַפֿט אָנגענעם־הייליק.

די פּשעניטשקעס אין זייער גרינעם, כמעט נאָך פֿייכטן אָנטאָן האָבן אַרויסגעשטעקט פֿון קאָשעקל מיט זייערע פֿרישע פּלאַקסענע גרייוועס. נאָר אין שטאָט זענען נישט גע־ווען קיין קינדער, וואָס זאָלן מיט גרויס אומגעדולד וואַרטן, ביז די מאַמע וועט די פּשעניטשקעס קויפֿן און אָפּקאָכן און ביז זיי וועלן מיטן וואַרעמען קאָטשאַן אין די הענטלעך זיך קאָנען אַרויסלאָזן דורך דער הינטערטיר אין גאַס און גיריק־פֿרעסעריש זיך איינבייסן אין די זעטיק־באַטעמטיגע קערנער.

אַרומגעלייגט פֿון אַלע זייטן מיט פֿאַרהויכקעט־בלויע פּאַטלאַזשאַנעס, איז אין קאָשעקל געלעגן אַ לענגלעכע די־ניע — די ערשטע פֿאַרטיק געוואָרענע דיניע. זיך צעוואַרעמט דאָ אין מאַרק אויף דער הייסער זון, האָט זי גענומען אַרויס־געבן דעם שאַרפֿן ריח פֿון דער צוקער־זיסער יויך און פֿון די קערנער, וואָס בויטען זיך אין איר. נאָר אין שטאָט איז נישט געווען קיין נאָז, וואָס זאָל דורך אָט דעם ריח דער־פֿילן, אַז דער זומער האַלט שוין ביים סוף, אַז אומעטום פֿאַלן שוין בלעטער פֿון די ביימער און אַז פֿון דער שפּע, וואָס די ערד האָט פֿון זיך אַרויסגעגעבן, דאַרף מען וואָס גיכער גע־ניסן, געניסן...

אַז עס פֿאַלן בלעטלעך פֿון די ביימער, האָט דאָ געזען בלויז דער סקולפּטאָר. גאַנצע שעהן האָט ער, זיצנדיק אויף די טרעפּלעך אונטער דער פֿאַבריקמאַכער־שילד, געקוקט צום קירזשנערס פּוסטער שטוב, וואָס אין עק געסל. דאָס האָט ער אַלץ געוואַרט אויפֿן קירזשנערס מיידל מאַניען, וועמענס

געשטאַלט ער האָט אין דער ערשטער נאַכט פון זיין קומען ביי שאַריען אויף טאָג אויפגענומען, ווי א האַלוציניאַציע. ביי איר האָט ער געהאָפט זיך דערהווסן פרטים וועגן זיין פאָטער, ריכטיקער וועגן עפעס א מין אָנהייב אינעם פאָמערס סוף. נאָר דאָס מיידל האָט זיך נאָך אלץ געזאַמט אין רייקאָם — ערגעץ־ווו נישט דאָ אין שטאָט. זי האָט אין יעדער רגע זיך געקאָנט אהער אומקערן און באַנייס פאַרשווונדן, האָט ער דעריבער דעזשורעט דאָ אויף די טרעפלעך און, נישט האָבנדיק וואָס צו טאָן, געקוקט דאָ אויף אָפּפאַלנדיקע בלעטלעך מיט נייגיריקייט, ווי נאָך גאָר אמאָל, ווען דאָ אין שטאָט האָבן אים נאָך אלע גערופן פשוט „לייבל דעם טויב־שטומען פאַבריקמאַכערס". אויך זיינע געדאַנקען זענען דערביי געווען פשוטע, ווי נאָך גאָר אמאָל — געדאַנקען פון „לייבל דעם פאַבריקמאַכערס ייִנגל":

„בלעטלעך פאַלן... נו יאָ, ס'איז סוף זומער. א צייט אזא".

ווי פאַרכאַפּט ער פלעגט זיי אמאָל נאָכקוקן, אָט די אָפּגעפאַלענע בלעטער, וואָס דער ווינט טרייבט זיי איינעם מיט שטויב, מיט זאַמד און מיט מיסט, און זיי קערן זיך אבער פון זייטל אויף זייטל. ביי יעדער מינדסטער פאַרטשעפּעניש בלייבן זיי ליגן, ווי אויף נישט רירן זיך שוין מער פונעם אָרט. אויף זייערע זוימען פאַלן אָן מיסט?... מילא — א סוף! מיסט איז אויך א זאַך, אויב מ'צ קריגט פון דעם מער וואָג. נאָר אָט טוט מיט מער שטאַרקייט א בלאָז דער ווינט, און ווידער קוליען זיך די אָפּגעפאַלענע בלעטלעך, קוליען זיך ווידער פון אָרט אויף אָרט. לייבל דעם פאַבריקמאַכערס ייִנגל קוקט זיי נאָך, אָנבייגנדיק זיך צו זיי: ס'איז בלעטלעך פון אלטער בעריאָזע, וואָס מע האַקט אלע סוף זומער אין

וואַלד און מע פאַרגרייט פון זיי האָלץ אויף ווינטער. געוויינטלעך בלייבן בלעטלעך ליגן האַרט לעבן די ביימער־שטאַמען אונטער די צווייגן, פון וועלכע זיי זענען אָפּגעפאַלן. דאָרט זענען זיי געשיצט און באַמיסטיקן זייערע ביימערס וואָרצלען. נאָר ווו זאָלן ווערן געשיצט די בריאָזע־בלעטלעך? — זייערע ביימער זענען אויסגעהאַקט. לייבל דעם פאַבריקמאַכערס יינגל איז נייגעריק צו וויסן, וואָס וועט זיין מיט זיי. איינציקע פון זיי, זעט ער, האָט דער ווינט צוגעטריבן צום שטאַם פון א פּיצטן ברייט־צעוואַקסענעם באַרנבוים. נעכטיקע טעג: ליגן בלייבן האָט מען דאָ באַדאַרפט באַלד נאָכן פאַלן און זיך דאָ גלייך צוקלעפּן צו דער פייכטער ערד און נישט איצט, ווען דער שטאַרקער ווינט פּאַריאָגט שוין פינדאַגען אויך די לעצטע בלעטלעך, וואָס פאַלן פונעם באַרנבוים אַליין.

אַהער, צו די טרעפלעך פונעם פאַבריקמאַכערס שטיבל, איז אין יענעם פרימאָרגן צוגעקומען מיט איר קאָשעקל טעקליע. דאָס מאָל האָט דאָס קאָשעקל זיך געבאָמבלט אין איר האַנט אין אויסגעליידיקטס. און עפּעס נייס האָט זיך געפילט אין דער ליידיקייט פון קאָשעקל, פּונקט ווי עפּעס נייס האָט זיך געפילט אין טעקליעס מונטערע ווערטער:

— פאַרקויפט היינט אַלץ, וואָס אין קאָשעקל איז געווען.

— יאָ? פאַרקויפט? — האָט דער סקולפּטאָר געפרעגט נישט אַזוי פון אינטערעס, ווי פון הוילער פריינדלעכקייט וועגן. — וועמען?

— דעם דאָקטער פייערמאַנס טאָכטער.

— וועלכער?

— דער סאַמע יינגסטער. שוין אויך א דאָקטער... זי וועט אַרבעטן ביי אונדז אויפן אָרט פון איר פאָטער אין שפּיטאָל.

אז דער אלטער דאָקטער פייערמאַן איז דאָ אומגעקומען נאָך באַלד, ווי די דייטשן זענען אריין, ווייל ער האָט ביי זיך אין שפּיטאָל אויסבאַהאַלטן שווער־פארוונדעטע רויטאַרמייער — דאָס האָט דער סקולפּטאָר געהערט נאָך ערגעץ אין וועג, פאָרנדיק אהער.

— זי וועט דאָ ארבעטן?...

דער סקולפּטאָר האָט עס איבערגעפרעגט מיט אזא מינע אויפן פּנים, ווי גלייך פון יעדער מינדסטער אָנשטרענגונג צו באַנעמען, וואָס זאָגט טעקליע, הייבט אים אָן זייער שטאַרק צו שיסן אין די שלייפן, ממש דער קאָפּ שפּאַלט זיך אים אויף צווייען — מיט אזא שווערן ענין האָט ער דאָ צו טאָן.

געווען איז אין שטאָט א היפּש און פיין הויז — ווייסע ווענט אויף א רויטן ציגלנעם פונדאַמענט, גרויסע ציבטיקע פענצטער, וואָס קוקן טיילווייז צו דער גאַס, טיילווייז צום סעדל און צום גאָרטן באַרג־אַראָפּ צום טייכל צו — דעם דאָקטער פייערמאַנס בכבודיק הויז. און ווי אין עפּעם העכערס אין לעבן זענען אין אָט דעם הויז געווען פארליבט נישט ווייניק אונטערוואקסנדיקע יינגלעך, און נישט אזוי אינעם הויז אליין, ווי אינעם דאָקטער פייערמאַנס מיידלעך. נו, איז אין צווי פון אָט די מיידלעך — אין פאַניען און אין ליזען — געווען אמאָל פארליבט אויך ער, לייבל דעם פאַבריקמאַכערס יינגל. דאָס הייסט: זיי, דעם דאָקטערס מיידלעך, האָבן אפילו נישט אָנגעהויבן וועגן דעם צו וויסן, נאָר ער, לייבל דעם פאַבריקמאַכערס, איז בסוד־סודות שיר נישט אויסגעגאַנגען פון ליבע צו זיי און האָט זיך אלץ געטרייסט, אז זיי וועלן זיך דערוויסן וועגן דעם שפּעטער, ווען ער וועט אויסוואקסן א סקולפּטאָר:

— אָ־אָ!... זיי וועלן זיך דערוויסן!...

ווי־נישט־ווי — פאַר אַזעלכע, ווי ער, איז דעם דאָקטערס הויז געווען דאָ אין שטאָט א סטימול אויף צו דערגרייכן עפּעס העכערס אין לעבן. איצט פוסטעוועט אָט דאָס הויז. דער גאָרטן באַרג־אַראָפּ צום טייכל צו איז דורכויס פאַרוואַקסן מיט הויכן בוריאַן — א סימן, אַז צו באַאַרבעטן אים איז דאָ שוין קיינעם גאָר אַפילו נישט געלעגן אין זינען. נאָר אָט איז אַהער אַראָפּגעקומען די סאַמע יינגסטע פון דאָקטערס מיידלעך — ליגע... שוין אויך א דאָקטער, און אַרבעטן וועט זי דווקא דאָ אין שטאָט, און דווקא אינעם זעלבן שפּיטאָל, אין וועלכן אַלע זיינע יאָרן האָט מיט אַזאַ איבערגעגעבנקייט און געטריישאַפט געאַרבעט איר פאָטער... און טאַקע דאָס האָט געצוווּנגען דעם סקולפּטאָר, ער זאָל זיך גוט אַריינטראַכטן:

— איז צוליב וואָס טוט זי עס?... מסתמא נישט איבער טעמפּקייט און נישט איבער גרויסע פילאָזאָפיעס, נאָר פשוט, ווייל דאָס לעבן קיילט זיך...

ער וואָלט אפשר געווען געפרעגט נאָך עפּעס וועגן אָט דער ליגען, ווען טעקליע, זאָל אים דאָ באַלד נישט געווען צוטראָגן נאָך א נייעם און גראָד אַזאַ, פון וועלכער ער האָט ממש אויפגעציטערט.

די מעשה איז, וואָס צו איר, טעקליען, איז דערגאַנגען, אַז אין דאָרף אויף יענער זייט טייכל דאַרף זיך געפינען זיין פאָטערס טריומאַ — דעם טויב־שטומען פאַבריקמאַכערס טריומאַ. אַליין דער פאַבריקמאַכער, אַזוי זאָגט מען, האָט דעם טריומאַ דאָרט באַוואָרנט ביי איינעם א פויער.

— מע דאַרף זיך נאָר דערוויסן פּינקטלעך, ווער דער פויער איז.

טעקליע האָט דערביי, ווי איר שטייגער, נישט געקיקט

צום סקולפּטאָר, נישט געזען דעם איינדרוק, וואָס אירע ווערטער מאַכן אויף אים, און נישט געוווסט, פאַרוואָס שווייגט ער אַזוי לאַנג. אַוועקדרייענדיק איר פּנים גאָר אינגאַנצן אין אַ זייט, האָט זי אים אויף יעדנפאַלס געגעבן אָנצוהערן, אַז גראָד די לעצטע טעג האָט זי פיל צו טאָן ביים באַשטאַן. ער אַליין וואָלט דעריבער באַדאַרפט אַוועקגיין אין דאָרף און זיך דאָרט נאָכפרעגן וועגן דעם טריומאָ ביי וואָס מער מענטשן, און אויב ס'וועט האַלטן ביי עפּעס, קאָן זי, מעקליע, דעם טריומאָ אַהער איבערטראָגן, ווייל ער... ער איז דאָך אַ קראַנקער...

— אַ קראַנקער? — האָט זיך געוווּנדערט דער סקולפּטאָר, — פאַרוואָס מיינט איר אַזוי?

— נו יאָ, — האָט דערויף מיט זיכערקייט געענטפערט מעקליע, — כ'האָב דאָך געזען, ווי איר זייט אומגעפאַלן אין מאַרק...

— ווען?...

— אָן דענסטמאָל... איידער כ'האָב אַהער געבראַכט די ציג.

מעקליע, ווייזט זיך אַרויס, האָט גראָד דענסטמאָל זיך אַרומגעדרייט אין שטאָט. די דייטשן — אַזוי איז געווען די מעשה — האָבן געהאַט צוגעכאַפּט אַלע קאָלדרעס, וואָס די פרויען אין איר קאָלווירט האָבן ווינטערצייט געהאַט איינגעאַרבעט צו פאַרקויפן. מעקליע האָט דעריבער אַריינגעקוקט אין אַלע הייזער, ווו אַט די רוחות האָבן זיך אויסגעהאַלטן, אפשר האָבן זיי דאָרט געלאָזט כאָטש אַ פאָר פון די קאָלדרעס. פלוצעם האָט זי דערהערט אַ געשריי און האָט דערזען, ווי אינמיטן מאַרק פאַלט אום אַ מענטש.

מעקליע איז נישט פון יענע, וואָס אַז זיי זעען, ווי עמע=

יצער פאַלט אום, קומען זיי נישט צו צו העלפן אים אויפשטיין. אויב זי האָט איצט ענדלעך זייער קורץ אַ קוק געטאָן אויפן סקולפּטאָר, איז דאָס געווען נאָר, כדי זיך איבערצייגן אַז איבעריק מאָל, אַז זי האָט קיין טעות נישט און אַז ער איז ווירקלעך יענער זעלבער, וועמען זי האָט דענסטמאָל אינמיטן שטויביקן מאַרק געהאָלפן זיך אויפהייבן. דורך אַ שמאָל שפּעלטיקל אונטער די לאַנגע נישט פּינטלדיקע וויעס האָט זי געלאָזט דעם סקולפּטאָר בלויז איין אויגנבליק אַריינקוקן אין דער פריש=מיידלשער האַרבקייט, וואָס אין אירע אויגן מיט די דורכזיכטיק=ברוינע שוואַרצאַפּל פון פאַרבלאָנטע ווייסלעכער.

און פּלוצעם איז אים מיטאַמאָל קלאָר געוואָרן, פאַרוואָס האָט זי אים אויסגעזען קענטלעך אין יענעם פאַרנאַכט, ווען זי האָט אים געבראַכט די ציג. מער נישט, וואָס באַלד נאָכן אומפאַלן איז ביי אים דער זכרון געווען, אַפּנים, שטאַרק אָפּגעשוואַכט. ערשט איצט דערמאַנט ער זיך: פאַר זיינע אויגן האָט דענסטמאָל עפּעס ווי דורכגעשווינדלט די פיגור פון אַ פרוי.

— ניין, — האָט ער שולדיקלעך אַ מאַך געטאָן וועגן דעם, וואָס מיט אים האָט פּאַסירט אין ערשטן טאָג פון זיין קומען, — ס'איז פון נאָך אַ קאָנטוזיע... סע גייט איבער... איך בין געזונט.

ווי אַ געוויקס אויפן אָרט, וווּ עס האָט אויפגעשפּראָצט, ווייסט נישט און באַמערקט נישט ווען און ווי אַזוי עס וואַקסט, אַזוי האָט ער דאָ, אויף די טרעפּלעך פון זיין פאַטערס שטוב, נישט געוווּסט און נישט באַמערקט, ווען און ווי אַזוי די איבערלעבונגען ווערן אין אים, דעם סקולפּטאָר, פאַרוואַנדלט אין בילדער און געדאַנקען.

ווי אַ שווערער שבעה־זיצער קוקט אויף מענטשן, וואָס ווילן אים כאָטש מיט וואָס־נישט־איז טרייסטן, אַזוי האָט ער אַ קוק געטאָן אויף טעקליען, וואָס איז פאַראינטערעסירט, אַז דאָ אין שטאָט זאָל ווידער זיך אָנהייבן אַ לעבן און איז גרייט אַפילו אַליין צו טראָגן אַהער צוריק דעם פאַריקמאַכעהם שפּיגל...

5

פונעם רייכאָם, וואָס אין דער ווייטלעכער שטאָט, האָט ענדלעך זיך אומגעקערט דעם קירזשנערס מיידל מאַניע.

געווען איז אַרום צען אַזייגער אינדערפרי, ווען זי איז אָן שום סימנים פון מידקייט אָנגעקומען אַהער אין געסל — אַפּנים, אומגעקערט האָט זי זיך נאָך נעכטן און איבערגענעכטיקט ערגעץ ביי אירע באַקאַנטע אין נאָענטן דערפל.

דער סוף־זומערדיקער טאָג — אַ שטילער און אַ געווייגלעך־הייסער — האָט זיך שוין געהאַט אינגאַנצן צעהעלט, און די זון, איילנדיק צום זעניט, האָט פּלוצעם ווי אַ שאָט געטאָן אַ הויפן פון אירע אָפּשפּריצלעך און זיי צעזייט דאָ אויף דער ערד — דאָס האָט די זון אָנגעצונדן די קאַנטן פון די שאַרפע שטיקלעך גלאָז, וואָס דאָס מיידל האָט האַסטיק געגעבן אַ שאַר אַראָפּ מיטן פוס, ווען זי האָט אַרויסגעטרעטן אויף די טרעפּלעך פון איר פאָטערס שטוב. אין געסל האָט זיך דערהערט אַ קלונג פון צוריקגעקערטן לעבן. דאָס מיידל איז אַריין אין דער טיר.

זיך אַ דריי געטאָן אינעווייניק אין שטוב, אַפּנים, געפּרוווט אָנהייבן אויפראַמען, נאָר נישט געפונען מיט וואָס אויפצוקערן דאָס מיסט, האָט דאָס מיידל גענומען זיך

שאַרן איבערן געסל און אַרייַנקוקן אין די שכנהשע פּוס־טע הייזער. ערשט דעמלט האָט זי דערזען דעם סקולפּטאָר.

אַ שוואַרצע, ווייט נישט קיין הויכע, נאָר זייער אַ פּעס־טע און פּולבלעכע, אין קליינע פּאַרטיזאַנישע שטיוול און אין זייער אַ קורצן אָפּגעבליאַקעוועטן קליידל, האָט זי ווירק־לעך דערמאָנט אין אַן אַרומשפּאַנענדיקן דענקמאָל. גאַנצע פּאַסמעס פון אירע שוואַרצע, גלאַטע און געדיכטע האָר — צו קורצע האָר, מע זאָל זיי קאָנען פּאַרפלעכטן — זענען איר אַלע מאָל באַניים אַראָפּגעפאַלן אויפן שטערן און האָבן איר, ווי ס'האָט זיך געדאַכט, פאַרשטעלט די ראיה. נאָר זי האָט דאָך, אפנים, געזען פון אונטער די האָר און העריבער זיך נישט געכאַפּט זיי אַרונטערצושאַרן.

באַמערקט, אַז אויף איר קוקט אַ לעבעדיקער מענטש פון דער אָפענער טיר, וואָס אַקעגן אונטער דער פּאַריקמאַ־כער־שילד, האָט זי אַ שפּאַן געטאָן צו אים גאַנץ זיכער מיט אַ סאָליד צעוויגט געגל, נאָר פּלוצעם געבליבן שטיין צע־טומלט, גרייט צו פאַרברעכן די הענט.

— אוי, וויי! — האָט זי אַרויסגעקרעכצט, — שוין אַ נייער שערער!...

דער סקולפּטאָר האָט נישט געהאַט קיין מינדסטן ווילן צו דערקלערן איר דאָ אויפן אָרט איר טעות. פאַר אים איז געשטאַנען דער ערשטער מענטש, וואָס האָט זיך אומגע־קערט אַהער, כדי ווידער צו באַוווינען אָט די פּוסטע שטאָט. און אין אָט דעם מאָמענט האָט אַזוי ווייניק אויסגעמאַכט, צי עמעצער־ווער איז אַ סקולפּטאָר אָדער אַ פּאַריקמאַכער.

זי האָט אויסגעזען נישט עלטער פון אַ יאָר נײַנצן־צוואַנציק. ער האָט געקוקט, ווי קרעפטיק זי איז אין די ברייטע אַקסלען און אין די ברייטע קליבעס — אַ מיידל

פֿון דער גרופּע אָרטיקע קאָמיוניסטן, וואָס האָבן אין ערשטן פֿינצטערן מלחמה=יאָר אויפֿגענומען דעם קאַמף מיט יענע, פֿאַר וועמען ערגעץ=ווו האָבן זיך דערשראָקן גאַנצע פֿעלקער. געקלעקט האָט איר כּוחות אויף אַלץ איבערצוטראָגן און שכל אויף אַרויסצודרייען זיך פֿון דײַטשישע הענט, אַנטלויפֿן צו פּאַרטיזאַנער, זיך שלאָגן אינאיינעם מיט זיי פֿאַר איר אָרט אויף דער ערד, און פֿון איר, פֿון אַזוינע, ווי זי, דאַרף נאָכאַמאָל איבערשפּראָצן דאָ אין שטאָט דאָס לעבן...

— ווי רופֿט מען אײַך? — האָט ער, צוקומענדיק צו איר, גאַנץ פּשוט א פֿרעג געטאָן.

— מאַניע.

פֿונעם שמייכל, וואָס זי האָט דערבײַ געטאָן, האָט איר מאַט=טונקל חנעוודיק פּנים באַקומען א כיטרע אויסזען, און אַנטפּלעקט האָבן זיך אירע ווייסע שטערלעכציין — זייער שטאַרקע ציין, וואָס קאָנען בלייבן נישט גערירט ביז דער סאַמע טיפֿער עלטער. מיטן גאַנצן קרעפֿטיקן געבוי פֿון איר יונגן פֿולבלעכן קערפּער איז זי לויט דעם סקולפּטאָרס מיינונג געווען פֿון יענע, וואָס זענען ווי באַרופֿן אויף צו ווערן מוטערס פֿון פֿילקינדערדיקע געזינדן.

— מאַניע? — האָט ער איבערגעפֿרעגט מיט אַזאַ מינע, ווי גלייך דאָס לייגט ער בײַ זיך איבער, צי פּאַסט אָט דער גאַנץ געוויינלעכער נאָמען פֿאַר א נייער שטאָט=מוטער.

זיך צוגעזעצט מיט איר אויף די טרעפּלעך אונטער דער פֿאַבריקמאַכער=שילד, האָט ער דאָ באַלד גענומען זיך נאָכפֿרעגן בײַ איר:

— וואָס איז דאָ געווען מיט דעם טויב=שטומען פֿאַבריק=

מאַכער ביז יענעם טאָג, ווען מען האָט אים געפונען דער־
שאָסן ביים טייכל?
— נו, וואָס זאָל דאָ געווען מיט אים זיין?... ווי מיט
אַלע...
— און וואָס האָט זיך דאָ אָפּגעטאָן מיט אַלע?
— נו, וואָס זאָל זיך דאָ געווען אָפּטאָן?... ווי אין אַלע
שטעט ביי די דייטשן.
ווי ביי אַלע פּראָסטע געוויינלעכע מענטשן, איז ביי אָט
דער מאַגיען געווען פּראָסט און געוויינלעך אויך אַלץ, וואָס
אַרום איר איז פאָרגעקומען: פּראָסט לעבט אַ מענטש,
פּראָסט שטאַרבט ער, פּראָסט האָבן די דייטשן אויסגעקוי־
לעט שטעט און דערפער, און פּראָסט האָט מען זיך גע־
שלאָגן מיט זיי אויף לעבן און אויף טויט און זיי אויסגע־
האַקט דאָ, און פּראָסט האָבן אין אויסראָטן זיי דאָ אין
געגנט געהאַט אַ חלק אַזעלכע קאָמיוניסטינס, ווי זי מאַגיע.
פונדעסטוועגן האָט דער סקולפּטאָר וויטנישט־איז זיך
דערוווסט ביי איר אייניקע פּרטים.
צוויי פון די באַקאַנטסטע קאָלווירטן, ווייזט זיך אַרויס,
זענען דאָ ביז דער מלחמה געווען געמישטע — דאָרפיש־
שטאָטישע. די דייטשן, ווי נאָר זיי זענען אַריינגעקומען,
האָבן זיי גלייך פאַרוואָרפן מיט אַרבעט אַלע אַרטעלן אין
שטאָט און גלייך אָפּגעטיילט די יידן פון די אוקראַינער:
פאַר אָנקערן זיך איינער מיטן אַנדערן — שיסן. פון דער
שטאָט האָט נישט געטאָרט אַרויסקומען קיינער, אויסער
דער טויב־שטומער פאַריקמאַכער, ווייל אים האָבן די
דייטשן גערופן צו זיך אַהיים, ער זאָל זיי שערן און גאָלן.
נאָר אייניקע אוקראַינער קאָלווירטניקעס פונעם דאָרף מיט
אייניקע יידישע קאָלווירטניקעס האָבן זיך דאָך אין די ערש־

טע טעג ווי־נישט־איז צונויפֿגערעדט און זענען אַוועק אין וואַלד פּאַרטיזאַנעווען. און ווי גוט די דייטשן האָבן נישט געהיט דעם וואַרשטאַט פֿון מטס, ווו זיי האָבן אָפּגעלייגט און פֿאַרריכט געווער, האָבן דאָך קאָמיוניסטן — יידישע און אוקראַיִנישע — נישט אויפֿגעהערט אַוועקצושלעפּן פֿון דאָרטן צוביסלעך רעוואָלווערן, גראַנאַטן און דערגלייכן.

וועגן דעם אַלעם דערציילט מאַניע זייער בקיצור און קאַלטבלוטיק און קוקט דערביי נישט צום סקולפּטאָר. מיט אַ פֿינגער באַמיט זי זיך אַראָפּצוקראַצן אַ שאַרף שפּליטערל פֿונעם הילצערנעם טרעפּל, אויף וועלכן זי זיצט, און צום פֿינגער רעדט זי:

— און די דייטשן... אוי, ווי זיי האָבן דעמלט אומע־טום געזוכט!... נאָר וועמען וועט עס איינפֿאַלן צו זוכן ביים מויב־שטומען פֿאַבריקמאַכער? צו אונדז אין דער קאָמיוני־שער קוואַרטיר, אין די עקסטע דאָרף־שטיבלעך, וואָס די דייטשן האָבן נאָכדעם פֿאַרברענט, פֿלעגט ער נאָכדעם אַריבערטראָגן אין אַ זעקל די רעוואָלווערן און די גראַנאַטן.

— ווער פֿלעגט אַריבערטראָגן?... דער פֿאַבריקמאַכער?

— נו יאָ... זאָג איך דאָך...

ערשט איצט הייבט זי באַניי אויף די אויגן אויפֿן סקולפּטאָר — שאַרפֿע אויגן מיט ברוינע דורכזיכטיקע ריי־פֿעלעך אַרום די סאַמעטענע שוואַרצאַפּל — און נעמט זיך איינקוקן אין אים וואָס אַ רגע אַלץ מער דערשראָקן:

— אוי!... — קרעכצט זי אויס, פֿאַרברעכנדיק די הענט, — איר זייט איצט אויף אים אַזוי פּאַכאָזשע... אוי... איר זייט אוודאי זיין זון... זאָגט דעם אמת....

אַ ווײַלע קוקן זיי אַזוי אַריין איינער דעם אַנדערן אין די אויגן. און פּלוצים טוט זי אַ פּאַל צו מיט איר קאָפּ צו

זיין ברוסט און וויינט זיך פאַנאַנדער שטאַרק און אויף לאַנג. זי וויינט מיט אַלע זאַפטן פון איר ווייטיק, פשוט, ווייל קיין בעענטערע ברוסט פון זיינער האָט זי נישט אין ערגעץ — איר פאָטער, איר מוטער, אַלע אירע נאָענטע און ווייטע קרובים זענען אויסגעקוילעט.

דער סקולפּטאָר איז פאַרווונדערט און אפילו אַ ביסל דערשראָקן: אויף זיין ברוסט, אַזוי שיינט אים, וויינט זיך איצט אויס דער אומגליק פון דער גאַנצער שטאָט. ביי אים אין קאָפּ הערט דערביי נישט אויף זיך איבערצוחזרן:

„אין אַ זעקל"...

„אין אַ זעקל"...

אוודאי איז נישטאָ דער מענטש, וועמען דער אָנדענק פון זיין אומגעקומענעם טאַטן זאָל נישט זיין טייער. פאַראַן אָבער אַן אונטערשייד, צי פאַרן טויט האָט דער אומגעקומענער טאַטע געטראָגן אין זיין זעקל אַ ביסל אייגן וועש, אָדער געווער פאַר קאָמיוניסטן, פאַר פּאַרטיזאַנער אין וואַלד.

דאָס פאַלט צונויף מיט די ווערטער פונעם פּוילישן דאָקטערס ייִנגל: „מיט אַ זעקל אויף די פּלייצעס האָט דער טויב־שטומער פאַבריקמאַכער זיך געלאָזט צום טייכל־צו" דאָס איז געווען אין יענעם פרימאָרגן, ווען צום יאָר, וואָס ביי די בלאָטעס, האָבן די דייטשן אַרויסגעיאָגט די לעצטע שטאָט־באַלמעלאָכעס, זיי זאָלן זיך דאָרט אַליין אויסגראָבן א גרוב. איצט זעט פאַר זיך דער סקולפּטאָר גאַנץ קלאָר דאָס זעקל אויפן פאָטערס פּלייצעס — אין זעקל ליגן שווערלעכע רעוואָלווערן און גראַנאַטן. בלייבט נאָך צו דערגיין: צו ווע־מען האָט ער דעמלט זיך געקאָנט לאָזן מיט אָט דעם זעקל אויף די פּלייצעס, אויב די שטיבלעך אין עק דאָרף זענען

שוין לאַנג געווען אָפּגעברענט און די קאָמיוגיסטן — אויסגעכאַפּט?

מאַניעס פּנים, ווען עס הייבט זיך אויף פון זיין ברוסט, איז הורבוים אייגעוויקלט אין טרערן. נאָר אַליין איז זי שטאַרק פאַרטרויערט און פּרוווט אפילו נישט איר פּנים אָפּצווישן. איבער עפּעס קוקט ער זיך איין גאַנץ בייזלעך, ווי שיין זי איז דווקא מיט אָט די נישט־אָפּגעווישטע טרערן. צום ערשטן מאָל, זייט ער איז אַהער אַראָפּגעקומען, פאַרטראַכט זיך איצט נישט ער אַליין, נאָר דער סקולפּטאָר, וואָס אין אים:

„נו יאָ.. מאַרטירער־טרערן טאָר מען נישט אָפּווישן".

און אַליין ווייסט ער נישט, צוליב וואָס פאַרקריצט ער אָט דאָס פּנים אירס ביי זיך אין זכרון.

שפּעטער דערוויסט ער זיך ביי מאַניען, אַז דאָס אויסבאַהאַלטענע געווער פלעגט זיין פאָטער ביסלעכווייז אַריבערטראָגן אין דאָרף אַריין צום אַלטן כמעפּענקאָ. געווען איז דאָס שוין נאָכדעם, ווי די דייטשן האָבן פאַרברענט די עקבטיז דאָרפישע שטיבלעך. דער אַלטער סטעפּענקאָ פלעגט צושטעלן דאָס געווער דעם פאַרטיזאַנישן טייל, צו וועלכן עס האָט זיך איינגעגעבן אַנטלויפן בלויז צוויי פון די אָרטיקע קאָמיוגיסטן: איר, מאַניען, און סטעפּענקאָס איינציקל פּאַוולאָ, יענעם, וואָס איז איצט דער צווייטער סעקרעטאַר אין רייקאָם.

— אוי, — טוט זיך מאַניע אַ כאַפּ, — ביים אַלטן סטעפּענקאָ האָט דאָך דער פאַבריקמאַכער אויסבאַהאַלטן זיין שפּיגל.

6

אין יענעם זעלבן טאָג, שפּעטלעך פאַרנאַכט, האָט דער סקולפּטאָר געבראַכט צו טראָגן פון יענער זייט טייכל דעם פאָטערס גרויסן און שווערן טריומאָ. ער האָט זיך נישט אָפּגעגעבן קיין שום חשבון, צוליב וואָס טוט ער עס. ער האָט בלויז געפילט, אַז אין יעדער זאַך, וואָס אַ טאַטע באַהאַלט פאַרן טויט, מוז זיין עפּעס חשובֿס פאַרן זון. פּאַמעלעך און געהיט האָט ער געבויגן דעם רוקן אונטער דעם גרויסן שווערן שפּיגל. און ווייל דער טריומאָ האָט אַלע יאָרן אָפּגעשפּיגלט דעם פאָטער ביי דער אַרבעט, האָט ער דעם גאַנצן וועג געהאַט אַזאַ געפיל, ווי ער וואָלט טראָגן אויף זיך אַן איינעם שווערן בר=מינג.

דאָס איז געווען אַן אַלטער געשליפענער שפּיגל אין אַ שוואַרץ, ערטערווייז אָפּגעקראָכן ראַמל — אַ שפּיגל מיט אַ שמאָל צוגעפּראַוועטע טישעלע אויף קרומע געטאָקטע פּיסלעך און מיט צוויי שאַרף-געשניצטע האַלב-מענטשלעכע צורות. די צורות — נישט קיין ווייבערישע און נישט קיין מאַנצבילשע — האָבן אַמאָל ביי אים, לייבל דעם פאַריקמאַכערס ייִנגל געהאַלטן אין איין וועקן דעם חשק אויסצוקלעפּן מיט די הענט עפּעס בולטס און שאַרפֿס.

אויף זיין פריערדיק אָרט אינעם ערשטן צימערל פון שטיבל איז איצט דער שפּיגל געשטאַנען, ווי שטענדיק, אַ ביסל אָנגעבויגן אַקעגן דער טיר, ווי אַט-אָט וועט ער אַ פּראַל טאָן צו דער ערד און ביים צעפאַלן ווערן אויף שטיקלעך דערדריקן אונטער זיך אַלץ, וואָס אויפן וועג צו דער טיר געפינט זיך. אַ ביסל באַאומרויִקט פלעגן דעריבער

אַמאָל זיך אַוועקזעצן אַקעגן אים מענטשן. נאָר דער שפּיגל

איז דאָך אַזוי אָפּגעשטאַנען יאָרן און יאָרן.

דער הילצערנער שטול, אויף וועלכן דער פֿאָטער פֿלעגט אַוועקזעצן זיינע קליענטן, איז געווען דאָס איינציקע שטיקל מעבל, וואָס איז פֿאַרבליבן אין שטיבל. געפֿעלט האָט בלויז דאָס קעפּל אויף אָנצושפּאַרן דעם האַלדז־און־נאַקן.

אַ פּאָר טעג כסדר איז דער סקולפּטאָר געווען פֿאַרנומען מיט אויסמעסטן און אויסשניצן אַ קעפּל פֿון האָלץ. ער האָט עס געטאָן, סיי זיצנדיק אויף די טרעפּלעך ביי דער שטוב, סיי פֿאַשענדיק די ציג אויפֿן גרינעם סטעפּאָק, ווי גלייך עפּעס זייער וויכטיקס הענגט אָפּ גראָד פֿון דעם, צי דאָס קעפּל וועט ווידעראַמאָל שטעקן אויף זיין שטענדיק אָרט איבער אָנשפּאַר פֿונעם שטול.

אָפּגעזוכט האָבן זיך אויך די גאָלמעסערס און די שערלעך. גוט איינגעוויקלט אין אַ גרוי שטיקל געוואַנט, זענען זיי געלעגן טיף אין הרובע פֿאַרשאָטן און פֿאַרדעקט פֿון אַלע זייטן מיט אַ בערגעלע פֿאַראַיאָריק אַש.

מיט אַ פֿאַרשטאָרבן האַרץ האָט דער סקולפּטאָר לאַנג און שאַרף געקוקט אויף אָט די אינסטרומענטן — דעם קוואַל פֿונעם פֿאָטערס פּרנסה. ווי עפּעס לעבעדיקס האָט ער זיי אַריינגענומען אין די הענט.

די גאָלמעסערס און די שערלעך זענען געווען לייכט באַשמירט מיט פֿעטס, זיי זאָלן נישט זשאַווערן. הייסט עס, אַז פֿונעם לעבן האָט דער פֿאָטער דאָך זיך נישט מיאש געווען... ניין, ניין.

און דאָס דאָזיקע געפֿיל, וואָס האָט אָנגעפֿילט דעם פֿאָטער, בעת ער האָט באַשמירט מיט פֿעטס אָט די שערלעך, לעבט איצט אויף אין אים, דעם זון, ממש עס לעבט אויף...

און ווי אַז אייגן שטאַרק געפֿיל צווינגט עס אַלץ שנעלער אין שנעלער קלאַפּן זײַן האַרץ. הייסט עס: געפֿילן שטייען אויף תחית־המתים... יאָ... יאָ... אויב נאָר זיי האָבן, ווער עס זאָל זיי ירשענען...

דעם סקולפּטאָרס פֿינגער האָבן געציטערט, ווען אַרײַנגערוקט אין די אויערן פֿון אַ שערל, האָבן זיי גענומען זיך רירן הין און צוריק און אַרויסברענגען שערל־קלאַנגען... דעם פֿאָטערס קלאַנגען: ער איז געווען אַ טויב־שטומער. דורך די קלאַנגען פֿון זײַנע שערלעך האָט ער אַלע זײַנע יאָרן גערעדט צו דער וועלט, גערעדט און גערעדט.

אַוועקגעלייגט דאָס שערל, האָט ער באַלד זיך דערפֿילט געצוווּנגען אַרײַנצורוקן די פֿינגער אין די אויערן פֿון אַ צווייט שערל — אַזוי שטאַרק האָבן אים געפֿעלט דעם פֿאָטערס קלאַנגען דאָ אין שטיבל. נאָך מער ווי די קלאַנגען האָבן אים איצט שוין געפֿעלט דעם פֿאָטערס שטענדיקע אָפּשפּיגלונג דאָ אינעם קרום־שטייענדיקן טרומאָ. זײַנע אויגן, אײַנגעגראָבן אינעם שפּיגל, האָבן ווי געבעטן בײַ אים, ער זאָל כאָטש קורץ, כאָטש נאָר אויף איין רגע באַווײַזן דעם פֿאָטערס פּנים.

און פּלוצעם האָט ער מיט אַ מאָדנער קראַפֿט דערפֿילט אין זיך דאָס, וואָס פֿון אים איז אַוועק צוריק מיט צוויי מיט אַ האַלבן יאָר אין געפֿענגעניש, ווי נאָר ער האָט דאָרט אָנגעהויבן קלעפּן די דײַטשישע צורות. שטאַרקער פֿון אַלע פֿאַרלאַנגען אין לעבן האָט אין אים גענומען שטורעמען די באַרעפּעניש אויסצוקלעפּן דעם פֿאָטער, ווי ער שפּאַנט אַוועק פֿון דער פֿאַבעטער שטאָט אין יענעם זוניקן פֿרימאָרגן. ער ווייסט, אַז גיכער ווי אַלץ וועט ער געהרגעט ווערן, נאָר

אפשר... אפשר וועט ער דערטראָגן די גוואַלט=מיילן אַהין,
ווו מע דאַרף זיי. און ער שפּאַנט און שפּאַנט מיטן זעקל
אויף די פּלייצעס. ער איז אַ טויב=שטומער ייד, צו וועמען
עס דערגייט נישט גאָרנישט פון די קלאַנגען, מיט וועלכע די
וועלט אַרום אים איז פול, ער קאָן זיך בלויז איינקוקן.

ער האָט געקלעפּט דעם פּאָמעהם פיגור פון יענעם
ליים=געמיש, פון וועלכן ער פלעגט קלעפּן זיינע פיגורן, ווען
ער איז נאָך געווען א ייִנגל.

צום טריומאָ דאָ דערביי האָט ער, נישט אויפהערנדיק
צו אַרבעטן מיטן געהילצל, אַלע מאָל געוואָרפן פאַרשנדיק=
שטרענגע בליקן, צי וואַקסט דאָרט דעם פאָטערס אָפּ=
שפּיגלונג, פונקט אַזוי, ווי ער האָט זי פאַרטראַכט.

אוודאי קוקט אַ מענטש בלויז מיט די אויגן. נאָר ביים
טויב=שטומען פאָטער, וואָס שפּאַנט געהרגעט צו ווערן, אַבי
דערטראָגן זיין זעקל אַהין, וווּ מע דאַרף עס, האָבן איינקוקן
זיך געמוזט אויך די באַקן, דאָס מויל, די אויערן, דער
שטערן, יעדעס מינדסטע אָרט אויפן פנים און אפילו די
געקרייזלטע האָר אויפן קאָפּ.

7

גראָד אין יענע טעג האָבן אויף פוסטע געסלעך אָנגע=
הויבן אויפצולעבן איינציקע הייזער. אין שוואַרצע פענצטער=
לעכער האָבן דאָ און דאָרט זיך באַוויזן פריש=אַריינגעשטעל=
טע ווייס=אָפּגעהובליעוועטע ראַמען, און קלעפּ פון העק —
פרישינג, ווי אין די צייטן, ווען נח מיט זיינע קינדער זענען
אַרויס פון דער תיבה — האָבן גענומען פון דאָרט זיך אי=
בערורופן מיט די קלעפּ פון די העק אין נאָענטן האָף. דאָס

האָבן יידן פֿאַרטיזאַנער אָנגעהויבן זיך אומקערן פֿון די אַרומיקע וועלדער.

אויף אַרויסצוגעבן זיי פֿאַרשידענע נייטיקע זאַכן איז פֿונעם רייקאָם געווען דאָ אַוועקגעשטעלט מאַניע. דורך דער אָפֿענער טיר האָט דער סקולפּטאָר בעת זיין אַרבעט געקאָנט זען, ווי מיט אימפּעט פֿון אַ באַלעבאָסטע, וואָס נעמט אויף אָנגעלייגטע געסט, ליפֿט מאַניע ערגעץ־וווהין אַוועק. דאָס האָט זי געוואָלט באַגעגענען עמעצן, העלפֿן זיך אויספּאַקע־ווען. און מיט דער ידיעה וועגן יעדן ניי צוגעקומענעם מענטשן איז זי נאָכדעם געלאָפֿן צו אַלעם ערשטן צום סקולפּטאָר, ווי צו עפּעס אַ מין אָרטיקן פּאַטריאַרך. דאָס האָט בלויז געהאַט צו זאָגן, אַז יעדער צוריקגעקומענער מענטש, אַרום וועלכן זי האָט פֿיל צו טאָן, איז איר זייער טייער און אַז באַזונדער טייער איז איר ער, דער סקולפּטאָר, ווייל געקומען איז ער אַהער דער ערשטער.

— שוין אַפּשר אַרום אַכצן מענטשן, לאָמיר אַזוי לעבן!
— האָט זי אים איינמאָל מיט גרויס פֿרייד געמאַכט דעם חשבון.

— אַזוי? — האָט ער טויבלעך איבערגעפֿרעגט, — מאַניע?

און ער האָט גאָר אַליין נישט באַמערקט, ווי ער נעמט זיך אָן פֿון מאַניען מיט אָט דער פֿרייד אירער און מיט איר קאָכעדיקן ווילן, אַז אין שטאָט זאָלן צוקומען נאָך און נאָך מענטשן.

פֿון ערגעץ האָבן זיך אַהער גענומען צוויי אַלטע יידי־שע ווייבער — קלאָגעריגס. זייערע יאָמערדיקע קולות האָבן אַ גאַנצן טאָג געדרעליעוועט די שטילקייט אין דעם אָדער

אין יענעם עק שטאָט. פאַראייניקט, ווי צוויי שוועסטער, זעגן זיי אַרומגעגאַנגען פון איין פוסטער שטוב אין דער צווייטער און האָבן אין יעדערער אָפּגעווײַנט אַ מינוט פינף זייער הויך אויפן קול — גלאַט אַזוי פון מצווה וועגן צי אפשר לויט עפּעס אַ מין אַלטער יידישער טראַדיציע ביים אומקערן זיך אין אויסגעקוילעטע שטעט.

די צוויי ווייבער האָבן אָפּגעווײנט זייערס. און דעמלט — אויך ווי לויט עפּעס אַ מין אַלטער טראַדיציע — האט דאָ אין שטאָט צווישן די צוריקגעקומענע זיך באַוויזן די ערשטע טראָגעדיקע פרוי. דער מאַן אירער האָט זי פאַר זיין אומקומען אויסבאַהאַלטן ערגעץ דאָ אין געגנט. און זי — האָט גאָר געוואָלט פאַרקערט, אַז דער מאַן זאָל זיך אויסבאַהאַלטן. אַזוי האָט זי דערציילט:

— ווייל ער האָט געהאַט זייער אַ קראַנק האַרץ...

דער סקולפּטאָר האָט איר נאָכגעקוקט ביי זיך אין געסל, ווען זי איז געגאַנגען צו מאַניען, ווי צו דער באַלעבאָסטע פון דער שטאָט, זיך דורכרעדן וועגן אירע הצטרכותן — זייער אין זייער אַ רואיקע, וווקסיקע פרוי פון אַ יאָר דרייסיק מיט אַ לענגלעך מיד פּנים און מיט אויגן, וואָס קוקן שטענדיק ווי אין איין פּינטל. און מעגלעך דערפאַר, וואָס ביי איר איצטיקער לאַגע האָט זי נישט געהאַט קיין אַנדער ברירה, ווי פאַרגלייבן זיך דער וועלט, האָט זיך געדאַכט, אַז זי איז אַ בלינדע. אַזוי האָט זי יעדנפאַלס אויסגעזען דעם סקולפּטאָר, ווען מאַניע האָט נאָכדעם צעשראָקענערהייט זי אַוועקגעפירט אונטער דער האַנט צו דער דאָקטאָרשע ליבע פייערמאַן. די פרוי האָט פּאַמעלעך און שווערלעך געווינט איר קערפּער פון איין פוס אויפן אַנדערן. זי איז געווען אין די שפּעטע חדשים. איר הויכער שפּיציקער בויך האָט גע-

האַלטן אין איין צוגישט מאַכן יעדן געדאַנק, אַז דאָס לעבן קאָן מען אָפּשטעלן.

מיט אַ נייעם אינגעווייניקסטן דראַנג האָט דעמלט דער סקולפּטאָר זיך געכאַפּט קלעפּן דאָס זעקל אויף די פּלייצעס פונעם פאַטערס פיגור — אויך אין אָט דעם זעקל מיט די שווערע מעטאַלענע געווער־טיילן האָט זיך באַדאַרפט פילן די פאַרעקשנטע זיכערקייט:

„דאָס לעבן גייט ווייטער!“

אין יענעם טאָג, פירנדיק די צוג פונעם סטיפּאַק, איז ער פאַרחידושט געבליבן שטיין לעבן די ברייט־צעעפנטע פענסטער פונעם האַקמער פייערמאַנס שטוב. אים האָט זיך געדאַכט, אַז דאָרט טוט עמעצער פון מאָל צו מאָל אַ זונג. אינעווייניק, צו איינעם פון די צעעפנטע פענצטער, האָט צוגעשווינדלט אַ ווייסער כאַלאַט. אַ ווייס־פאַרשלייערטער מיידלשער קאָפּ האָט זיך געטאָן צו אים אַ גריס און זיך אַרויסגעבויגן דורכן פענצטער. איינעם מיטן איבערשטן טייל קערפּער האָבן זיך אַרויסגעבויגן דירעוודיקע הענט, וואָס האָבן נאָרוואָס געקערט וועלטן ביים אויפראַמען צו ביי אוים זייסן וועגט. דאָס איז געווען די יונגע דאַקטאָרשע ליגע. ווען זיין קומען אַהער האָט זי, אַפּנים, זיך דערוווסט דורך מעקליען אָדער דורך מאַניען. און פּנים האָט זי אים קיינמאָל נישט געזען, נאָר הערן האָט זי פיל מאָל געהערט וועגן אים.

— איר ווערט אפשר אַריינגיין? — האָט זי אים פאַר־בעטן צו צערעמאָניעס, כמעט ביזלעך.

זי האָט אויסגעזען צו קליינוואַקסיק און צו פּראָסט אין פאַרגלייך מיט יענער פאַרשטעלונג, וואָס ביי אים איז גע־בליבן וועגן דעם דאָקטער פייערמאַנס מיידלעך. אַ פּנים האָט זי געהאַט אַ רויטלעך־בלאָנדס, אַ גראָבלעכס — איינס

פון יענע פנימער, וואָס ראָס אויג זוכט אויף זיי איבער עפּעס
שפּורן פון קלייען. דערצו נאָך האָט זי ביי יעדן וואָרט, וואָס
מע האָט צו איר אויסגערעדט, מיטאַמאָל אויפגעפלאַמט, ווי
פון שרעק, אַז זי וועט נישט וויסן וואָס צו ענטפערן, כאָטש
מאַקע דאָ באַלד האָט זי געענטפערט מיט אומדערוואַרטער
זיכערקייט, כמעט מיט עזות אין די אויגן, וואָס מיט די
פייערדיק-לויכטנדיקע שוואַרצאַפּל און מיט די אייז-קאַלטע
ווייסלעכער — דעם דאָקטער פייערמאַנס אויגן.
זי האָט זיך גאָר ווי באַליידיקט, הלמאי פרעגט דער
בקיל־פּמאָר, צי איז זי געקומען אויף צו בלייבן דאָ.
— וווּ דען זשע זאָל איך בלייבן? — האָט זי גראָבלער
אים געענטפערט, — אויפן הימל?
באַלעבאַטיש האָט זי אַרומגעפירט איבערן הויז און
אים באַוויזן, אַז אומעטום האָט זי דאָ פיל וואָס צו טאָן:
— זעט נאָר, וואָס זיי האָבן דאָ געמאַכט פון די ווענט,
פון די פּאָדלאָגעס, פון די באַלקנס... איך וויים גאָרנישט,
ווען וועל איך דאָ אַרויס פון דער אַרבעט.
אַריינגעקומען אינאיינעם מיט אים אינעם צימער, ווו
פריִער איז געווען איר פאָטערס קאַבינעט, האָט זי דאָרט
שוין פאַראייניקטע באַלעבאַטיש-פלינק אַרויסגעשלעפּט פון
אונטער אַ הויפן צעבראָכן מעבל אַ גרויס בילד אין אַ צעוי=
פאָרן רעמל, פונעם בילד האָט אונטערן שטויב זיך אַנט=
פּלעקט דעם אַלטן דאָקטערס פנים מיט די גראָבלעכע וואָנ=
צעס, וואָס מאַכן עס ענליך צום פנים פון י. ל. פּרץ. דעם
דאָקטערס צונויפגעצויגענע אויגן האָבן ווי געהאַלטן אין
איין קלוגן אָפּשפּעטן פון אַלע ביטערקייטן אין לעבן, וואָס
האָבן אים דאָך נישט געקאָנט שטערן אָפּצוגעבן אַלע זיינע
יאָרן אויף אַוועקצושטעלן דאָ וואָס בעסער דעם שפּיטאָל.

היילן קראַנקע, אויסבאַהאַלטן פאַרוואונדעטע רויטאַרמייער.

— כאַטש נעם צעריים זיך, — האָט זי זיך געקלאָגט, אויפהענגענדיק דאָס בילד אויף דער וואַנט, — אין אַ פּאָר טעג אַרום הייב איך שוין אָן אַרבעטן אין שפּיטאָל.

מיט וווּנדער האָט דער סקולפּטאָר נאָכגעקוקט נאָך יעדער תנועה איהרער. ס'איז אויסגעקומען, ווי איינער, וועמען מע האָט אָפּגעהאַקט די פיס, וואָלט זיך געקלאָגט, הלמאי מע האָט אים קאַליע געמאַכט אַ פּאָר הויזן. נאָר דווקא דערפאַר, וואָס אָנהייבן דאָ באַלד צו רעדן וועגן דעם גרויסן אומגליק האָט זי נישט געוואָלט צי נישט געקאָנט, — דווקא דערפאַר האָט דער סקולפּטאָר דערפילט ערגעץ ביי זיך אין האַרצן אַ מין אָפּשיי צו איר און צו אַלץ, וואָס זי טוט דאָ. אים איז אָן שום איינטראַכטעניש געוואָרן עפּעס גוט פון דעם, וואָס אַט — זי וועט דאָ וווינען אין דעם זעלבן הויז, וווּ איר פאָטער האָט געוווינט, און וועט אַרבעטן אין דעם זעלבן שפּיטאָל, וווּ איר פאָטער האָט געאַרבעט. און אומגעקערט זיך נאָכדעם צו זיך אַהיים, האָט ער פיל רואיקער, ווי ביז אַהער, מיט נייעם חשק גענומען אַרבעטן אויפן פאָטערס פיגור.

ביי אַט דער אַרבעט האָט אים צו פאַרנאַכט־צו געטראָפן טעקליע — זי האָט געבראַכט פאַר הער ציג אַ ביסל שאָלעכץ פון קאַרטאָפל. די פיגור איז געווען פאַרשטעלט פון איר מיטן סקולפּטאָרס קערפּער. דעם אויסגעקלעפּטן פאַבריקמאַכער האָט זי צוערשט דערזען אָפּגעשפּיגלט אַקעגן אין טריומאָ און איז געבליבן געפּלעפט.

— אוי! — האָט זי אויסגעקרעכצט, — דער טויבשטומער פאַבריקמאַכער!... ווי ער וואָלט לעבן... זע, ער גייט... מיטן זעקל אויף די פּלייצעס...

דער סקולפּטאָר האָט אַוועקגענומען זיין בליק פון דער פיגור און איז אַ ווײַלע פאַרגליווערט געוואָרן, איינקוקנדיק זיך אין טעקליען. איר מאַן, ווי ער האָט זיך דערוווּסט, איז אָנהייב מלחמה געפאַלן אויפן פראָנט. פון דעמלט אָן טוט זי אַלע שווערע מאַנצבילישע אַרבעטן אינאיינעם מיט די קאָלווירטניצעס אין וואַלד, און ווען ער, דער סקולפּטאָר, איז איינעם ערשטן טאָג פון זיין קומען אַהער אומגעפאַלן אינ-מיטן מאַרק, האָט זי אים געהאָלפן אויפשטיין... אויב נעמען זי קלעפּן, איז נישט אַנדערש, ווי איינעם טאָמענט, ווען זי בייגט זיך אָן אויפצוהייבן אַן אומגעפאַלענעם מענטשן...

טעקליע האָט דערציילט, אַז ביי זיי, ביי די קאָלווירט-ניצעס אין וואַלד, זײַנען געווען טאַניע און פּאַוולאָ סטעפּענ-קאָ — דער צווייטער סעקרעטאַר פון רייקאָם. זי, טעקליע, און נאָך איייניקע קאָלווירטניצעס וועלן גיין אַרבעטן אין שטאָטישן אַרטעל, וואָס נעמט זיך אויספאַרטיקן וואַרעמע וואַטאָווע לייבלעך, ווייל די מלחמה גייט נאָך, און אין שטאָט האָבן נאָך דערוויל זיך אומגעקערט ווייניק מענטשן און פאַרן פראָנט דאַרף מען מער וואַרעמע זאַכן.

טעקליע האָט דערציילט, ווו דער אַרטעל דאָ אין שטאָט וועט זיך געפינען, און דער סקולפּטאָר האָט, גרייטנדיק אַ ביי ליים-געמיש, געקוקט אויף איר און האָט זי שוין געזען, ווי זי וועט אויסזען אין אויסגעקלעפּטע.

ס'איז אויסגעקומען, ווי דעם פּאָטערס פיגור וואָלט אים דאָ היימלעך געמאַכט דאָס אָרט. ער האָט אָנגעהויבן אויפ-שטיין צו דער אַרבעט גאַנצפרי, ווי נאָר עס הייבט אָן ליכ-טיק ווערן. ס'איז געווען אין יענע טעג, ווען איייניקע משפּ-חות האָבן אַלץ נישט אויפגעהערט זיך אומצוקערן אַהער.

אין שטאָט האָבן ווידער אָנגעהויבן אַרבעטן די ערשטע אַרטעלן.

געווען איז שוין גאַנץ שפּעטלעך אין אָסיען, ווען ער האָט גענומען זיך גרייטן אין וועג אַריין. צווישן די סקולפּטאָרן, וואָס ער האָט געהאַט מיט זיך מיטצונעמען, איז געווען אויך מאַניעס פיגור אינעם קורצן קליידל און אין די קליינע פּאַרטיזאַנישע שטיוול און פיגורן פון אָרטיקע יידן און אוקראַינער, וואָס האָבן אינייִנעם געפּאַרטיזאַנעוועט.

אין אַ קילן ווינטיקן טאָג האָבן ביים פאַבריקמאַכער אין שטיבל זיך פאַרזאַמלט אייניקע פון די צוריקגעקומענע און אים געהאָלפן איינפּאַקן די פיגורן אין ראָגאָזשעס און זיי אַרויפלייגן אויף דער געדונגענער פויערישער פור. ער איז שוין געהאַט געזעסן אויף דער פור, ווען מע האָט זיך דערמאָנט זיך נאָכפרעגן ביי אים, ווו וועט זיין דער אַדרעס זיינער.

— ווו וועט זיין דער אַדרעס?...

אים איז געווען שווער דערויף צו ענטפערן. קיין גענויעם אַדרעס האָט ער הערוויל נאָך נישט געהאַט, נאָר ער האָט געהאַט סקולפּטורן, וואָס האָבן באַגיים געקאָנט דערציילן וועגן זיין פאָטער, וועגן זיין שטאָט און וועגן אירע מענטשן.

יאָרצייט-ליכט

1

אין דער פּאַלאַטע פאַר אויגן-קראַנקע — אינעם שפּיטאָל, וווּ עס אַרבעט דער דאָקטער סויפער — זיצט אויף איינעם פון די גיין בעטן אַ שטאַרקער מענטש פון אַ יאָר פערציק. ער טוט זיך זעלטן-ווען אַ ריר און רופט אַרויס דאָס כאַמע שווערסטע געפיל ביים גאַנצן מעדפּערסאָנאַל.

וואָלט ער, לפּחות, פון מאָל צו מאָל געפינטלט מיט די אויגן, ווי אַ גוטער אָדער אַ שלעכטער, ווי אַ כעסן צי אַ געדולדיקער, — עס טרעפט: אינעם פינטל פון אַ בלינדן דערזעט מען ממש בחוש:

— אַ כיטערער יונג!

ביי אים אָבער זענען די שטיין געבליבענע אויגן דורכאויס טויט, און אַלע זיינע אַנדערע אברים טוען זיי נאָך.

אַראָפּגעלאָזט די פים אויפן דיל ביי טאָג ווערן, ווי נאָר ער כאַפּט זיך אויף, זיצט ער אָפּ זייער שטיל גאַנצע טעג און האַלט דעם נידעריק געשווירענעם קאָפּ שטענדיק אין איין מאָס, נישט אויפהייבנדיק אים אויף קיין האָר העכער און נישט אַראָפּלאָזנדיק אים אויף קיין האָר נידעריקער.
זיין הויפּט-קרענק, אַזוי קומט אויס, ליגט גאָר נישט אי

די אויגן. צי רייסט אים נישט ערגעץ־ווו אויפן פּולבלוטיקן זייער קרעפּטיקן האַלדז־און־נאַקן?

גיי ווייס ביי אים עפּעס, אַז מיט די שכנים פאַרפירט ער נישט קיין שמועסן און וועגן זיך רעדט ער קיינמאָל נישט אוים קיין וואָרט. פאַר אים איז גענוג, וואָס ערגעץ אין איי־נעם פון די שפּיטאָל־דאָקומענטן איז פאַרשריבן:

„נאָמען: יעראָפּיי סעמיאָנאָוויטש טראָפּימאָוו.

פּראָפעסיע: געוועזענער פּאַרזיצער פון אַ קאָלווירט, נישט ווייט פון סמאָלענסק.

פאַרלוירן די ראיה נאָך אַ שווערער קאָנטוזיע ביי נע־מען קעניגסבערג“.

אַז אַנדער זאַך זענען די געדאַנקען, וואָס דרייען זיך כסדר ביי אים אין קאָפּ — געדאַנקען וועגן זיך אַליין, ווי ביי יעדן מענטשן.

דאָס געדענקט ער זיך פאַר אַ גאַנץ רירעוודיקן קאָל־ווירט־פּאַרזיצער, אַזאַ, וואָס היים רעדט ער און היים טוט ער און אַלץ שאַצט ער אָפּ גיך אויפן בליק, ווייל שטענדיק איילט ער. ביים באַשליסן, ווען מען פון די אַרומיקע מעג מען גלייבן און ווען — נישט, פלעגט דעריבער זיין פאַר אים פיל וויכטיקער זיך איינצוקוקן מיט די אויגן אין יענעמס פּנים איידער זיך איינצוהערן מיט די אויערן אין יענעמס רייד.

נאָר פון דעם אַלעם טיילט אים אָפּ איינס אַ פּחדימ־דיק געשריי, וואָס ער האָט זיך געכאַפּט אַרויסצולאָזן פון זיך איינעם מאָמענט, ווען די וועלט איז אים מיטאַמאָל גע־וואָרן פינצטער. עד היום איז אים אַ ביסל קשה אויף זיך אַליין:

וואָס איז דענסטמאָל געווען דאָס איילעניש מיט אָט דעם געשריי?

און עד היום האָט ער טיף אין זיך אויף יענעם געשריי עפּעס ווי חרטה. אַקוראַט עס וואָלט געקאָנט געמאָלט זיין, אַז בלינד געוואָרן איז ער נישט אַזוי איבער דער שווערער קאָנטוזיע, ווי דווקא איבער יענעם־אָ צו גיכן געשריי.

פון דעמלט אָן כאַפּט ער זיך שוין מער צו גאָרנישט און נעמט שוין מער נישט אָן קיין שום באַשלוסן נישט וועגן יענעם און נישט וועגן זיך.

אין אַזאַ צושטאַנד קאָן מען זיך געפינען סיידן, ווען מע מאַכט ערגעץ וווהין אַ רייזע און מע ווייסט נישט, ווי לאַנג וועט זי געדויערן.

צום בעט, אויף וועלכן ער זיצט דאָ אין שפּיטאָל, טראָגט דעריבער כסדר אין זיך טראָפּימאָוו אַזאַ געפיל, ווי צו אַ פור, אויף וועלכער ער וואָלט געהאַלטן אין איין אָפּפאָרן אַלץ טיפער און טיפער אין דער שוואַרצער נאַכט אַריין! און אין איין דערווייטערן זיך פון יענעם אָרט, וווּ די העל־מאָגיקע וועלט איז אים מיטאַמאָל אויסגעלאָשן געוואָרן. פון דער העלער הויט קאָן ער דאָ אַמאָל שטילערהייט אַ פרעג געבן ביי דער מעדשוועסטער, וואָס באַדינט אים:

— דער וויפלטער טאָג אין חודש איז היינט?

און אויסהערנדיק איר ענטפער, אַ טראַכט געבן און אַ מאַך טאָן נאָך שטילער מיט וווּנדער אין קול:

— אָ־אָ!...

דאָס זאָל הייסן, אַז פון יענער העל־מאָגיקער צייט, ווען ער האָט זיך געפונען אויפן פראָנט, איז ער שוין אַוועק ווייט־ווייט — אַ מהלך פון קנאַפּע פיר חדשים אין דער פינצטער אַריין:

— אָ=אָ!...

מיט דעם איז אויסגעשעפּט זיין שמועס מיט דער מעד־שוועסטער און זיין אָנקומען צו איר. צוגעווינט אין פאַרלויף פון אַ ריי יאָרן אָנצופירן זייער ענערגיש מיט דער מי און מיטן לעבנס־אויסקומעניש פון צענדליקער משפחות ביי זיך אין קאָלווירט, לײַדט ער זייער ווייטיקלעך איטלעכס מאָל, ווען עס קומט אויס, אַז איס, דעם אייגענעם טראַפּיטאַון, פירט עמעצער פאַר דער האַנט. און דער שטענדיקער „אָ=אָ!" גייט נישט אַראָפּ פון זיין פּנים אויך דאַן, ווען אַרום אים קומט פאָר אַ גרעסער געהודער, — אויך דאַן פילט זיך אין זיין שטומער פאַרטייעמקייט, אַז אויב איס פעלט די ראיה, האָרף ער נישט אויך האָם לשון, און אַז צו אַלערליי געהודערס אין פאַלאַטע איז ער פונקט אַזוי קאַלט ווי צו אַלע באַוועגונגען אויף דער גאַנצער וועלט, ווייל ער האָט אין זיי קיין חלק נישט.

2

די מעדשוועסטער האָט איינמאָל אָנגעוויזן דעם דאָקטער טוטער אויף טראַפּימאַון:

— דער מאָמע שווערסטער צווישן אַלע קראַנקע.
ס'איז געווען ביים אַרומגיין די פאַלאַטע.

— ערגער פון אַלע אַנדערע איז זיין צושטאַנד, — האָט זיך געקלאָגט די שוועסטער, — אַ מעת=לעת און מער טאָן ער אַזוי אָפּזיצן און ליידן, ביז דו ווערסט אַליין צו אים נישט צוגיין פרעגן, צי נייטיקט ער זיך נישט אין וועלכער־נישט=אין הילף.

— שוין־זשע? — האָט ווי בלויז פון הוילער פיינקייט אַ פרעג געגעבן דער דאָקטער.

זיינע ליפן האָבן זיך אויסגעצויגן, ווי אויף צו טאָן אַ שמייכל — דאָס איז געווען איינע פון זיינע העוויות, בעת ער פאַרטראַכט זיך און הערט שוין גאָר אינגאַנצן נישט, וואָס מע רעדט צו אים.

האָד, האָבנדיק אָפּגעלאָזט די שוועסטער, האָט ער דעמלט נאָכאַמאָל זיך צוגעזעצט לעבן טראָפּימאָוו, און מיט זיינע הריבנע, ווייט נישט ברייטע פינגער, וואָס מיט די קינדערישע קורצע פאַרשניטענע נעגל, באַניים גענומען אויסטאַפּן אַלע ערטער אַרום דעם קראַנקס שטייף פאַר־מאַכטע אויגן.

— אייגענע פאַראַן? — האָט ער דערביי גלייך אָנגע־הויבן פאַררעדן דעם קראַנקן, כדי אָפּצווענדן אים פון דעם, וואָס ער, דער דאָקטער סוּפּער, טוט מיט די פינגער אויף זיין פּנים.

טראָפּימאָוו האָט געענטפערט נישט באַלד, און ווייל זיין קול איז נאָך דערצו געווען זייער אַ קאַלטס און ווייטס, האָט דעריבער זיך געדאַכט, אַז קומען קומט עס פון אַ טיפן קבר — עס מוז אַ ביסל געדויערן, ביז עס דערטראָגט זיך פון דאָרט:

— פאַראַן אייגענע.

יעראָפיי סעמיאָנאָוויטש, ווי עס האָט זיך אַרויסגע־וויזן, האָט אין קאָלווירט אַ ווייב מיט דריי קינדער, נאָר גע־געבן האָט ער זיי בלויז צו וויסן סתם, אַז ער איז פאַרוווּנ־דעט — ער געפינט זיך אין שפּיטאָל און שוין...

— ואהא!...

דער דאָקטער סויפער האָט מיטאַמאָל געגעבן אַ כאַפּ צו זיינע פינגער, ווי ער וואָלט האָבן אָפּגעבריט זייערע שפּיצן אינעם אָרט, וואָס ער האָט נאָרוואָס אָנגעטאַפּט אַרום דעם קראַנקס אויגן:

— אַזוי גאָר...

און זיי זענען אַ ווײַלע, ווי גלאַט אַזוי זיך, געזעסן שווייגנדיק אַקעגנאַנאַנדער. צוויי מענטשן: איינער האָט אָנגעוווירן „מיט וואָס“ צו זען, און אַוודאי רופט ער אַרוים צו זיך מיטגעפיל מיט זיין מום:

— אַ בלינדער!

און דער צווייטער האָט אָנגעוווירן „וואָס“ צו זען, נאָר פאַר קיין מוםוויל מ׳צן עס אים נישט פאַררעכענען און מע רופט אים, ווי פריער, דאָקטער סויפער. ער איז פון ווילנע. אָפּגעווישט געוואָרן ביז אין גרונט איז דאָרט די גאַנצע לעבנס־מסורה, וואָס ער האָט פון קינדווייז אָן אין זיך אַריינגעזאַפּט. ווער עס בלייבט אַ יתום אָן טאַטע־מאַמע — ער איז געבליבן אַ יתום אָן אַ גאַנצער שטאָט, אָן אַ דריט חלק פון אַ פאָלק...

— „אַזוי איז עס. נו, איז וואָס?...“

און סך־הכל זענען דאָס בלויז אייניקע פון יענע ביי־געדאַנקען, וואָס דרייען זיך אַרום ביים דאָקטער סויפער אין קאָפּ — אַ באַזונדער צוגאָב אים אויסער די געדאַנקען, וואָס דרייען זיך אַרום אין קאָפּ ביי אַלע אַנדערע, בעת זיי טוען זייער באַרוף:

עס מאַכט זיך: פעלקער פאַרלירן מענטשן.

יאָ, ס׳איז אַן אַבידה — און דעם זענען אַלע מודה..

נאָר אָט קומט ער, דער דאָקטער סויפער, מיט זיין אבידה — ער איז איינער פון יענע, וואָס פאַרלירן אַ פאָלק.

וואָס?... וואָס פאַרלירט ער?

ניין, פון אַזאַ אבידה ווייסט נישט קיינער.

נאָך גוט, וואָס ער האָט אַרבעט דאָ אין שפּיטאָל. ער קומט דאָ צונויץ גאַנצע טעג און אויך אין די נעכט, אויב עס פאָדערט זיך. נאָר צי איז עס בלויז דאָס איצטיקע, וואָס האַלט אים אויף די פיס?

פון מאָל צו מאָל קומט צו אים אַהער אַ יונג מיידל — אַ גאַנץ שיין מיידל, אָנגעטאָן נישט־וואַזשנע ווינטערדיק. זי קומט צו ביזן שפּיטאָל און בעט, מע זאָל אים איר אַרויסרופן אין דרויסן. דער טויער פון שפּיטאָל איז פאַר איר ווי אַ מין גרענעץ, איבער וועלכער זי טרעט קיינמאָל נישט אַריבער. און שטענדיק באַקומט זיך דער איינדרוק, ווי אײַנאיינעם מיט איר וואָלט צום שפּיטאָל, וואָס אין עק שטאָט אינמיטן פוסטן פּלאַץ, פאַרבלאָנדזשעט דער ווינט און די קעלט. פאַראַן מענטשן, וואָס וו זיי זאָלן נישט שטיין און וווהין זיי זאָלן נישט גיין, בלאָזט זיי אָקעגן דער ווינט. דאָס מיידל — אַזוי דאַכט זיך אויס — איז איינע פון זיי. פאַרבלאָנדזשעט, דאַכט זיך, האָט זי נישט נאָר אַהער צום שפּיטאָל. זי רעדט מיטן דאָקטער יידיש, און ווי קומט גאָר צו יידן אַ מיידל מיט אַזעלכע העל־בלאָנדע האָר? אויף איר שיינקייט וואָלט מען בפירוש געקאָנט זאָגן, אַז זי איז אַ ביסל גראָבלעך, ווען איר'ע אויגן זאָלן נישט זיין אָנגעגאָסן פול־און־פול מיט דער סאַמע אוידלסטער בענקשאַפט, אַזוי פול, אַז זי מוז זיי שטענדיק האַלטן קוים־קוים צונויפגעצויגן, כדי די בענקשאַפט זאָל זיך נישט צעגיסן איבער איר גאַנץ פנים. און דאָך — אַ יידיש מיידל. דער דאָקטער האָט

זיך מיט איר צונויפגעטראָפן ערגעץ־ווו אין די קאָנצלאַ־
גערס, אַרום די גאַז־קאַמערן, ביים סאַמע טויער פון טויט.

אין אָט, צי גישט ווען דעם האָט זיך פאַרטראַכט דער דאָקטער סויפער, ווען זיצנדיק אַקעגן טראָפּימאָוון, האָט ער פּלוצעם דערהערט דעם בלינד־געוואָרענעמס קול:

— איז וואָס־זשע וועט זיין מיט מיר, חבר דאָקטער?...

— וואָס וועט זיין?...

דער פאַקט, וואָס טראָפּימאָוו כאַפּט זיך נישט געבן צו וויסן אַהיים, אַז ער איז בלינד געוואָרן, און גיט זיך אַלץ נישט אונטער זיין גורל, האָט פאַרשטאַרקט ביים דאָקטער סויפער די השערה, אַז געשעדיקט איז ביים קראַנקן עפּעס אין די אויגן גופא און נישט אין די נערוון, וואָס פירן צו זיי. דער חולה האָפט, הייסט עס: ער פילט אין זיך פאַר־האַלטענע קרעפטן, וואָס האַלטן אונטער אין אים די האָפע־נונג.

דאָס אַלץ איז מבוח טראָפּימאָוון, וואָס האָט אָנגע־וווירן „מיט וואָס“ צו זען. געבליבן איז די פראַגע וועגן אים, דעם דאָקטער סויפער, וואָס האָט אָנגעווירן „וואָס“ צו זען:

„פונוואַנען שטאַמען די פאַרהוילענע קרעפטן, וואָס האַלטן אונטער אין אים די האָפענונג, און אין וואָס באַ־שטייט זיי?“

אין פאַרבינדונג מיט דעם, מעגלעך, האָבן די ליפּן ביים דאָקטער סויפער זיך באַוויזן אויסגעצויגן אויף אַ טשמאָקע צו מאָן, ווען ער איז געזעסן אַקעגן טראָפּימאָוון. ער האָט פון דעמלט אָן טאָג־טעגלעך אָנגעהויבן פירן צו טראָפּי־מאָוום בעט אַלץ נייע און נייע דאָקטוירים, אויף צו מיישב זיין זיך מיט זיי ומבוח אַן אָפּעראַציע.

כאָטש יעראָפעי סעמיאָנאָוויטש האָט נישט פאַרשטאַנען, וועגן וואָס שמועסן די דאָקטוירים, ווען זיי קלייבן זיך אויף פון מאָל צו מאָל לעבן זיין בעט, און כאָטש ער האָט נישט געזען זייערע פנימער, איז אים פונדעסטוועגן ביסלעכווייז געוואָרן קלאָר, אַז נישט אַלע גלייבן זיי אין דער אָפעראַציע, וועלכע עס לייגט פאָר דער „קליינער דאָקטער“ — אַזוי האָט מען אין שפיטאָל גערופן דעם דאָקטער סויפער איבער זיין קליינער וווקס.

אַ געפיל איז ביי אים איטלעכס מאָל געבליבן אַזאַ, ווי גלייך אַלע דאָקטוירים פאַרמשפטן אים, און איינשטעלן שטעלט זיך איין פאַר אים כסדר בלויז דער „קליינער דאָקטער“ — אַזוי איז אויסגעקומען ביי טראָפימאָוון, — אַ געזונט אויף אים!

אינאיינעם מיט זיין אומגעהויערן פאַרלאַנג צו דערזען נאָכאַמאָל די העל-מאַגיקע שיין, דאָס ווייב מיט די קינדער, דעם אייגענעם קאָלכאָז, איז געוואָקסן זיין אָנשטרענגונג זיך אויסצומאָלן, ווי אַזוי זעט ער אויס, אָט דער פריינד זיינער.

ווידער נעמען זיך איינמאָל צונויף לעבן זיין בעט די דאָקטוירים. צווישן די פאַרשידענע פינגער — קאַלטע, וואַרעמע און לעבלעכע — וואָס טאַפן אים די ערטער אַרום זיינע אויגן, דערקענט ער די דריבנע פינגער פון זיין פריינד. אַ גרויסער ספק, צי מיט אַזעלכע פינגער קאָן מען פאַרשלאָגן אַ ליאַדע משוואָק, און דאָך גלייבט ער אין זיי. אויף יעדער באַריר זייערן ענטפערט זיין האַרץ מיט אַ קלאַפ פון דאַנק און האָפענונג.

— ווער וועט מאַכן די אָפּעראַציע? — פרעגט ער זיך נאָך, ווען מען הייסט אים אויפשטיין און גיין זיך לייגן אויפן אָפּעראַציע=טיש.

— איך, איך, — ענטפערט דעם קליינעם דאָקטערס קול.

דאָס באַרואיקט טראָפּימאָוון. ער וואָלט אַ בעלן זיין, אַז אויך אין אָפּעראַציע=צימער זאָל אים פירן נישט די מעד=שוועסטער, נאָר דער „קליינער דאָקטער“. שוין בלויז פון אָנהאַלטן זיך אינעם „קליינעם דאָקטערס“ אַקסל וואָלט אים געווען גרינגער צו גיין זיך לייגן אונטערן מעסער.

דאָס אייגענע לעבט ער איבער טאָג=איין, טאָג=אויס נאָך דער אָפּעראַציע, ווען צו אים, דעם קראַנקן, וואָס זיצט מיט שטייף=פאַרבאַנדאַזשירטע אויגן אויף זיין בעט, קומט צו דער „קליינער דאָקטער“ און פרעגט זיך נאָך, ווי פילט ער זיך.

— אַ דאַנק, — ענטפערט טראָפּימאָוו — נאָך אַלץ נישט געבאַפט.

ער פילט זיך אינעווייניק דורכויס גרייט אויף צו דערזען נאָכאַמאָל די וועלט, נאָר ווי אַזוי זאָל ער עס אויסמאָלן דעם דאָקטער?

— כ'וואַרט, — האָט ער איינמאָל געזאָגט צום דאָקטער, — כ'וואַרט, מע זאָל מיר אַראָפּנעמען דעם באַנדאַזש — פאַרשטעענדלעך... נו יאָ.

זיך לינגער פאַרהאַלטן לעבן אים, האָט דעמלט דער דאָקטער גענומען דערציילן בכלל וועגן אָפּעראַציעס ביים איבערזעצן דאָס האָרן=הייטל פון איין אָרט אויפן אַנדערן: עס טרעפט, אַז אַזאַ אויגן=אָפּעראַציע געלינגט דורכויס, דאָס הייסט: אַליין די אָפּעראַציע גייט אָפּ גלאַט, אַז מע דאַרף

נישט בעסער. דער רעזולטאַט קומט אָבער נישט באַלד מיט־אַמאָל, און נישט שטענדיק איז ער פּונקט אַזאַ, ווי מע האָט געהאָפּט. און דאָך... האָפּן דאַרף מען.

פון דעם האָט טראָפימאָוו פאַרשטאַנען, אַז אויסלאָזן קאָן זיך נישט דאָס, אויף וואָס ער האָפּט, נאָר אַז צו האָפּן דאַרף ער פונדעסטוועגן נישט אויפהערן.

— איז פאָרט ווי לאַנג? — האָט ער געפרעגט, — ווי לאַנג נאָך דאַרף אַוועק, ביז מען וועט זיך דערוויסן?

דער דאָקטער האָט עס ווי נישט איינגעהערט.

— אַ וואָכן צוויי? — האָט געוואָלט אויסטאַפּן דער קראַנקער.

— נו, בערך, — האָט, אַוועקגייענדיק, ענדלעך געענטפערט דער דאָקטער.

און דאָס האָט טראָפימאָוון געגעבן אַ גרונט, ער זאָל אין סוף פערטן יאָרצענדליק פון זיין לעבן פּלוצעם אָנהייבן ציילן די טעג מיט פיל מער אויפגערעגטקייט, ווי ער פלעגט קינדוויין ציילן די טעג, וואָס פאַר אַ גרויסן יום־טוב.

אין תוך איז יעדער איינער פון אָט די פערצן טעג געווען דער סאַמע לענגסטער פאַר דער גאַנצער צייט פון זיין בלינדקייט. נאָך לענגער וואָלטן געווען זיך אויסגעצויגן די נעכט, ווען דער „קליינער דאָקטער“ זאָל אים יעדן אָוונט נישט געווען באַזאָרגן מיט איינער אַ רפואה, פון וועלכער עם שלעפערט.

און דאָך האָט נישט איינמאָל געטראָפן:

די גאַנצע פּאַלאַטע ווערט אויף אַ ווײַלע ביינאַכטיק פאַרזונקען אין יענעם במקום־שלאָף, וואָס ווירקט ווי נאַרקאָטיק אויף די סאַמע ליידנדיקע קראַנקע, פאַרטשאַדעט זיי מיט זייער אייגענעם ווייטיק און זיי הערן אויף צו

קרעכצן. דווקא דעמלט זעצט זיך טראַפּימאָוו אויף אויף זיין בעט און בלייבט אויף לאַנג פאַרגליווערט, ווי דאָס וואָלט ער האַלטן אַ גרוויזאַמע וואַך אויף דער סאַמע גרענעץ צווישן בלינדקייט און זעעוודיקייט. פון דער אייגענומענער שלאָף־רפואה נודיעט אים אַ ביסל צום ברעכן. דער נישט אויסגע־וועפּטער דרעמל וואַלגערט אים שיר נישט אום, נאָר אין דער זעלבער צייט האָט ער גאָר עפּעס מורא, אַז ווי נאָר ער וועט זיך אונטערגעבן דעם שלאָף, וועט אינאיינעם מיט אים אויף אייביק אַנטשלאָפֿן ווערן די האָפֿענונג.

דרייצן אַזעלכע טעג און צוועלף אַזעלכע נעכט האָבן אָפּגע־פּייניקט טראָפּימאָוון מיט זייער יאוש און האָפֿענונג.

אין דער נאַכט, וואָס אויפֿן פערצנטן טאָג, האָט ער צום באַנדאַזש, וואָס אויף זיינע אויגן, שוין כסדר, אפילו אין טיפסטן שלאָף, געהאַט אַ געפיל, ווי צו עפּעס אומרחמנות־דיקס און לעבעדיקס, — ער אַליין, אַז דער באַנדאַזש, קאָן כלו־מרשט ביים אַראָפּגענומען ווערן באַשטראָפֿן אים, טראָפּי־מאָוון, מיט אייביקער בלינדקייט אָדער באַלוינען מיט אַנט־פּלעקן באַנייס די ליכטיקע וועלט.

אין יענער נאַכט, אַ שעה צוויי פאַר טאָג ווערן, ווען גובר זייענדיק אין זיך דעם שטאַרקן טשאַד פון שלאָף, האָט טראָ־פּימאָוו זיך אויפגעזעצט אויפֿן בעט, האָט אים צו זיין באַ־וווּנדערונג גענומען זיך אויסדראַכטן, אַז פון ערגעץ ווייט, פון מיטן שטאָט הערט זיך קלינגען זייער גרויסע גלעקער.

— פונוואַנען האָבן זיך גאָר גענומען אַהין גלעקער?

ער האָט לאַנג זיך איינגעהערט.

די גלעקער האָבן געקלונגען אַלץ געדיכטער און געדיכ־טער, ווי אַמאָל אין זיינע קינדער־יאָרן ערב גאָר אַ גרויסן

יום־טוב — שוין־זשע איז דאָס געווען זיין, טראָפּימאָוום, יום־טוב?

4

דעם דאָקטער סויפער האָט זיך געחלומט, אז אים איז גישט מער ווי אַ יאָר פּערצן־פופצן. זיין מוטער די אלמנה באַגלייט אים אַרוים פון איר שטיבל, וואָס אויף איינעם פון די ווילנער זייער שמאָלע געסלעך. אין שטילן געסל זעט מען זעלטן דורכפאָרן אַ פור. פונדעסטוועגן זאָגט צו אים די מוטער מיט פיל זאָרג אין קול:

פּאַמעלעך, קינד, ווען דו גייסט אַריבער די גאַס... מע זאָל דיך, חלילה, נישט איבערפאָרן.

— הער אויף, מאַמע, — בעט ער זיך ביי איר, — איך גיי דאָך נאָר אַריבער צו דער מומע, טאַקע דאָ אין געסל.

— יאָ, — גיט נאָך די פאַרזאָרגטע מוטער, — נאָר פונדעסטוועגן היט זיך, קינד... היט זיך, איך בעט דיך.

מיט אַ שטאַרקער בענקשאַפט צו דער מוטערס געטריי־שאַפט האָט דער דאָקטער זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף און זיך דערמאָנט, אז עפּעס ענלעכס האָט ווירקלעך אַמאָל פּאַ־סירט — די מוטער האָט דערמלט אַ שטיק צייט אים ממש געהיט די טריט. דאָס איז געווען נאָכדעם, ווי זיין עלטערער ברודער שלמה, אַ בחור פון דריי און צוואַנציק יאָר, איז אינאיינעם מיט נאָך עטלעכע רעוואָלוציאָנערן יונגעלייט אומגעקומען אין אַ פּוילישער טורמע.

מיטאַמאָל זיך געגעבן אַ זעץ אויף, האָט דער דאָקטער דערזען, אז דורכן נאָענטן פענצטער דרינגט שוין אַריין די

גרויע שיין פון טאָג ווערן און אַז אין אָנטאָן און אין ווייסן כאַלאַט, וואָס ער האָט שוין באַלד אַ מעת־לעת פון זיך נישט אַראָפּגעצויגן, געפינט ער זיך אויפן הארטן וויס־געפאַרבטן סאַפּקעלע אינעם דאָקטער־צימער פונעם שפּיטאָל, ווו ער האַלט די וואַך.

אָנגעגאָסן פול־און פול מיט די זאַפטן פון פרישער בענק־שאַפט צו דער מוטער, וועלבער ער האָט נאָרוואָס געזען אין חלום, האָט ער, זשמורענדיק די אויגן, אַ שפּאַן געטאָן צום וויס־געפאַרבטן טישל, כדי אויסצולעשן דאָרט דעם צוגע־דרייטן לאָמפּ, וואָס ברענט נאָך פון ביינאַכט אָן און באַ־לויכט איצט שוין זייער קנאַפּ אַרום זיך די גרעסערע און קלענערע פלעשלעך מיט רפואות.

און פלוצעם, האָבנדיק שוין אַריינגעבלאָזן אינעם גלעזל פונעם צוגעדרייטן לאָמפּ, איז ער געבליבן שטיין מיט אַזאַ חרטה־געפיל, ווי גלייך דאָס האָט ער אויסגעלאָשן דאָס יאָרצייט־ליכט, וואָס האָט דאָ געברענט נאָך זיין מוטערס נשמה.

„מאָרגן“ — האָט ער אַ טראַכט געגעבן, קוקנדיק אויפן לאָמפּ.

און ער האָט זיך טיף פאַרקלערט וועגן די געפילן, צו וועלכע דער נאָרוואָס געזעגער חלום האָט אים מיטאַמאָל אויפגעקערט, — געפילן, ווי ער וואָלט ווירקלעך אַלט געווען נישט מער ווי אַ יאָר פערצן און די מוטער וואָלט מיט גרוי־סער זאָרג געהיט זיינע טריט.

ווען און ווי אַזוי איז זיין מוטער ביי די דייטשן אין ווילנע אומגעקומען, האָט ער עד היום, וויפל ער האָט זיך נישט נאָכגעפרעגט, קלאָר נישט געקאָנט דערגיין. נאָר אַלצאיינס — אַ פאַקט: קיין זכרה האָט נאָך איר קיינער נישט גע־

פראַווען, קיין ליכטל אפילו נישט אָנגעצונדן. ווער ווייסט, אפשר פאַלט אויס איר יאָרצייט אין די נאָענטסטע טעג, און אפשר גראָד היינט, ווען זיין האַרץ איז גאָכן חלום אַזוי איבערגעפּולט מיט איר, ווי גלייך גאָרוואָס איז זי דאָ געשטאַנען לעבן אים. און וואָס איז דען די נפקא־מינה צי היינט צי נישט היינט?... דער עיקר:

גראָד היינט איז אים אַזוי נאָענט איר אָנדענק, און עס ווילט זיך נישט אָפּלאָזן פון זיך אָט די נאָענטקייט און זי טראָגן אין זיך כאָטש אין פאַרלויף פון היינטיקן טאָג.

— „מילא, — האָט באַשלאָסן דער דאָקטער, — פאַרפאַלן"...

און דער דאָזיקער „פאַרפאַלן" האָט געהאַט אַ שייכות צו דעם, וואָס ער, דער דאָקטער סויפער, רעפלעקטירט עד היום אויף נישט ווייניק העוויות פונעם אַלטן יידישן לעבן, אין וועלכן אים איז אַוועק זיין יוגנט. אָט, למשל, טראָגט ער אַ בערדל נאָך דערפאַר, וואָס זיין באָבע — זי האָט נאָך געלעבט, איידער ער איז אַוועק קיין בעלגיע שטודירן — האָט גענומען ביי אים די האַנט „תקיעת כף", אַז די באָרד וועט ער נישט רירן.

— ס'איז איינגעלעגט, אַ תקיעת־כף־בערדל, — אַזוי האָט ער אַליין איינמאָל וועגן זיין בערדל געזאָגט, — נאָך ביי העיב זיך אָן מיט זאָגן אַ ליגן אַ באָבען אויף יענער וועלט.

„איז מילא"...

וועגן דעם האָט זיך פאַרטראַכט דער דאָקטער איצט, ווען זיין האַרץ איז געווען אַזוי שטאַרק איבערגעפּולט מיטן אָנדענק פון זיין געהרגעטער מוטער:

„זאָל שוין זיין נאָך איינע אַן אַלטע יידישע העוויה,

וואָס הייסט „יאָרצײַט"... איז וואָס טאָן?—גיין אין שול?... אָנצינדן דאָרטן איר ליכט?"

אין אָט דער פאַרטראַכטקייט, ווי ער איז געשטאַנען אינמיטן דאָקטער־צימער מיט אַז אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ און מיט אויסגעצויגענע ליפּן אויף אַ טשמאָקע צו טאָן, האָט אים געטראָפן די מעדשוועסטער פון דער פּאַלאַטע פאַר אויגן־קראַנקע.

— טראָפּימאָוו, — האָט זי געזאָגט, — פרעגט זיך נאָך, צו מע וועט אים היינט אַראָפּנעמען דעם באַנדאַזש.

— איך גיי, איך גיי, — האָט דער דאָקטער זיך אַ כאַפּ געטאָן.

און ער איז אײַליק אַוועק צום גאַנצפריעדיקן אַרומגיין די קראַנקע. מיט דעם האָט זיך דאָ היינט באַדאַרפט ענ־דיקן זײַן וואַך.

ער איז נאָכגעגאַנגען דער מעדשוועסטער אין דער פּאַ־לאַטע, ווי ער גייט איר אַלע מאָל נאָך אַהין. און דאַן...

ווי אום יום־טוב פילט אַ רוענדיקער מענטש, אַז יעדער שטוב־אַרבעט, צו וועלכער ער זאָל זיך ניט נעמען, טוט ער בלויז און נאָר צוליב יום־טוב, אַזוי האָט דער דאָקטער סוי־פער, נאָכגייענדיק דער מעדשוועסטער, געפילט, אַז אַלץ, וואָס ער וועט היינט טאָן, וועט עס זײַן נאָר בלויז אין נאָ־מען פון זײַן היינטיקן יאָרצייט נאָך דער געהרגעטער מו־טער.

זײַן האַרץ איז פון רגע צו רגע אַלץ מער פול געוואָרן מיט בענקשאַפט צו איר אָנדענק:

געלעבט האָט אַ ווייניק באַריידעוודיקע יידישע פרוי, אַ שטילע מאַמע צווישן מאַמעס — ביי יעדן אין די אויגן

אין זיין מאַמעס געווען אַ שטילע. אַוועק איז זי פון דער וועלט אין גרויסער זאָרג פאַר אירע קינדער — זאָרג פון אַלע מאַמעס ביים אַוועקגיין פון דער וועלט. און אַט, ווי באַגלייט מיט איר זאָרגעוודיק קול, גייט איצט נאָך דער מעדשוועסטער ער, דער איינציקער לעבן געבליבענער זון אירער:

„פאַמעלעך, קינד, ווען דו גייסט אַריבער די גאַס"...

און ווייל ער איז דער איינציקער לעבן געבליבענער, זעגען אויף אים איינעם חל אַלע אירע מוטערלעכע זאָרגן — אַזוי־פיל זאָרגן אויף אים איינעם און דאָס איז מחייב אוי רופט:

„טאָן עפּעס וויכטיקס פאַר איר".

מיט צוזאַמענגעצויגענע אויגן האָט ער זיך איינגעקוקט אין דער טיף פון דער פּלאַטע, אין וועלכער עס הייבט אָן קוים־קוים ליכטיק ווערן און האָט אַלץ געטראַכט וועגן דעם:

„טאָן עפּעס וויכטיקס פאַר איר".

און פּלוצעם, דערזעענדיק, מיט וואָס פאַר אַן אומגעדולד טראָפימאָוו זיצט אויף זיין בעט און וואַרט, איז ער געבליבן שטיין דורך און דורך אויפגערודערט פון דעם, וואָס דאָ באַלד קאָן פאָרקומען אין פאַל, אויב די אָפּעראַציע וועט ווירקלעך אומקערן טראָפימאָוון די ראיה, — אָט וואָס פאַר אַ ליכט מע קאָן איצט אָנצינדן פאַר דער מוטערס נשמה:

„אמתדיק ליכט"...

מיט אַן אויפגעהויבענער האַנט האָט ער פאַרצוימט דעם וועג דער מעדשוועסטער, וואָס האָט זיך שוין געהאַט אַ לאָז געגעבן צו טראָפימאָוון.

— ניין, נישט דאָ, — האָט ער געזאָגט.

דעם באַנדאַזש האָט מען באַדאַרפט אַראָפּנעמען ביי טראָפימאָוון אין דער פינצטער, און אַהער אין דער פּלאַ=

טע האָט שוין געהאַט אָנגעהויבן אַרייַנצודרינגען די גרויע שיין פון טאָג ווערן.

אין וואַרטעניש, די מעדשוועסטער זאָל אַלץ צוגרייטן, האָט ער זיך אומגעקערט אין דאָקטער־צימער און האָט דאָרט ווידער צום אויסגעלאָשענעם לאָמפּ דערפילט אַזאַ נאָענטקייט, ווי צו זיין מוטערס אַן אויסגעלאָשענע יאָר־צייט־ליכט.

„מאָדנע... — האָט ער זיך פאַרטראַכט, — פאַר אַ פאַרמיטלער צווישן זיך אין די געשטאָרבענע האָבן מענטשן געמאַכט „ליכט"... קיין בעסערס האָבן זיי נישט געפונען".

און ער האָט אַ ווײַלע געקוקט אויפן לאָמפּ, ווי וואַר־טנדיק, אַז ער, דער אויסגעלאָשענער לאָמפּ, זאָל אים דער־קלערן, פאַרוואָס איז עס אַזוי.

נישט געכאַפּט, האָט ער פון אויבן אויפן ווייסן כאַלאַט אַרויפגעצויגן זיין אָפּגעטראָגן פּאַלטעל און איז אַוועק אין שפּיטאָל־הויף זיך אָנאָטעמען מיט פרישער לופט נאָך דער לאַנגער ווינטערדיקער וואַך־נאַכט. ער איז אַוועק אַהין זייער פאַרמחשבהט און מיט אַזעלכע קורצע טריטעלעך, ווי ער וואָלט מורא האָבן, ער זאָל אויפן וועג נישט פאַרלירן גאָר־נישט פון די געפילן צו דער מוטער, מיט וועלכע ער איז איצט פול און אָנגעלאָדן.

ס'איז נאָך אַלץ געווען גאַנצפריעדיק־טונקל.

ביינאַכט האָט אויסגעשאָטן אַ פרישער שניי, אַ גלאַ־טער און אַזאַ ניי־ווייסער, ווי גלייך קיין שניי האָט פאַר אים

נאָר קיינמאָל נישט געשאַטן נישט בלויז הייַנטיקן ווינטער, נאָר קיינמאָל נישט אין לעבן.

געצויגן האָט זיך שטיל יענע גרויע פּראָסטיק-געפּלדיקע שעה, ווען אין פּאַראָסטעט-געקאָוועטן ארום קוקט דאָס אויג צום רויך פון קוימענס, ווי צו עפּעס רעכטס, ווייל מער רירט זיך אין ערגעץ גאָרנישט.

העכער פונעם רויך האָט געטליעט אַ פייערדיק רייפעלע און זיך געראַנגלט אויף מגולגל צו ווערן אין אַן אויפגייענדיקער זון, געטליעט אונטער שווערע וואָלקנס, און ווי דעם דאָקטער האָט זיך געדאַכט, עפּעס גאָר פיל נידעריקער ווי שטענדיק. און דאָך ווי געהאַלטן אין איין עקשנותדיק חזרן:

— כ׳וועל אויפגיין!

— כ׳וועל אויפגיין!

צו דער שיין פון אָט דער אויפגייענדיקער זון האָט דער דאָקטער איצט געקוקט, נישט פאַרגעסנדיק אויף קיין איין רגע, אַז ער וועט באַלד עפּעס טאָן אין שליחות פון זיין מוטער. אין קאָפּ האָבן זיך ביי אים געדרייט די אַלט-יידישע יאָרצייט-ווערטער:

„צרוחה בצרור החיים“... אָט איז עס: אָנגעקניפּט אין לעבן... שוין-זשע האָבן עס אַזויפיל דורות בלויז געזאָגט מיטן מויל און נישט באַנומען, וואָס זיי זאָגן!

אָט איז עס: פּאַמעלעך, קינד, ווען דו גייסט אריבער די גאַס — ס׳איז זאָרג פון אַ מוטער פאַר איר ווייטערדיקער אָנגעקניפּטקייט אין לעבן. די מוטער האָט מען געהרגעט. און אָט גייט איצט ער, דער זון אירער, צוריק אין שפּיטאָל און וועט זי צוריק אָנקניפּן אין לעבן, וואָרן ער, איינער פון אירע קינדער, וועט אָנצינדן צוריק ליכט ביי אַ מענטשן

אין די אויגן. און מאָרגנס, ווי ער פילט זיך דערביי טיף פאַרכאַפּט, ווי ביים אויספילן אַ לעבנס־באַרוף".

ביים ארויפגיין אויף די טרעפּ האָט ער נישט געהערט, ווי אים באַגריסן די דאָקטוירים, וואָס איילן צו זייער פרי־מאָרגן־אַרבעט אין שפּיטאָל אריין. ער האָט געזען, ווי פון זיין אָפּגעטראָגן פּוטערל שטעקט אַרויס דער זוים פון זיין לאַנגן ווייסן כאַלאַט, און דאָס האָט אים דערמאָנט, ווי די ווייסע זוימען פון די קיטלען פלעגן אַרויסשטעקן פון די מאַנטלען ביי יידן ערב־יום־כיפּור פאַר „כל־נדרי". אפשר ווייל איז ער איצט אויפן וועג צוריק אין שפּיטאָל ש׳ר נישט גרייט געווען צו שעפּטשען:

— די אָפּעראַציע זאָל געראָטן... די אָפּעראַציע זאָל געראָטן.

ער האָט נישט אויפגעהערט צו זיין טיף פאַרמחשבהט אויך דאַן, ווען די מערשוועסטער האָט אים אריינגעלאָזט צו טראָפּימאָוו אין פינצטערן צימערל. אַנגעלאָדן מיט בענקשאַפט נאָך דער מוטער, האָט ער אין דער פינצטער אָנגעטאַפּט טראָפּימאָווס קאָפּ און פאַמעלעך אַראָפּגענומען דעם באַנדאַזש פון זיינע אויגן.

ס'איז אַוועק אַ רגע.

— איך זע! — האָט מיט פאַרכאַפּטן אָטעם, ווי נאָך אַ לאַנגן געלויף, אויסגעקרעכצט טראָפּימאָוו, — אייער פּנים זע איך, חבר דאָקטער!... מיט אָפענע אויגן זע איך.

איצט זענען די אויגן געווען פאַרמאַכט ביים דאָקטער. זיינע ליפּן האָבן שטיל געשעפּטשעט:

— צרורה בצרור החיים... מאַמע... מאַמע.

אינהאַלט

צווישן בערג 3

דער סקולפּטאָר 52

יאָרצייט־ליכט 98